

Західний науковий центр
НАН України та МОН України

Western Scientific Center of the
National Academy of Sciences of
Ukraine and the Ministry of Education
and Science of Ukraine

ISSN 2409-1375

Громадська організація
«Львівський аналітичний дім»

Public organization
«Lviv Analytical House»

Психологічні виміри культури, економіки, управління: науковий журнал

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal

ВИПУСК 26

*Матеріали Всеукраїнського наукового круглого столу
«Життєстійкість особистості, економіки
та культури суспільства в умовах війни»
з нагоди Міжнародного дня жінок та дівчат в науці
Україна, Львів, 11 лютого 2024 р.*

Львів – 2024

Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал. Матеріали Всеукраїнського наукового круглого столу «Життєстійкість особистості, економіки та культури суспільства в умовах війни» з нагоди Міжнародного дня жінок та дівчат в науці. Україна, Львів, 11 лютого 2024 р. / [відповідальний редактор к. психол. наук Олег Лозинський]. Україна, Львів. Випуск 26, 2024. 264 с.

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal. Materials of the All-Ukrainian scientific round table «Sustainability of personality, economy and culture of society in conditions of war» on the occasion of the International Day of Women and Girls in Science. Ukraine, Lviv, February 11, 2024. / [responsible editor candidate of psychological sciences Oleg Lozynskiy]. Ukraine, Lviv. Number 26, 2024. 264 p.

У Львові з нагоди Міжнародного дня жінок та дівчат в науці 11 лютого 2024 р. з ініціативи Західного наукового центру НАН України та МОН України, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук), ГО «Львівський аналітичний дім» відбувся Всеукраїнський науковий круглий стіл на тему «Життєстійкість особистості, економіки та культури суспільства в умовах війни». Матеріали круглого столу розміщені за Інтернет-адресою: <https://znc.com.ua/ukr/index.php>

Матеріали друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав колег-науковців, достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.

Упорядники можуть не погоджуватися з ідеями авторів статей.

Права авторів захищені. При використанні читачами надрукованих у цьому журналі матеріалів слід обов'язково посилатись на автора та вихідні дані цього номеру наукового журналу.

Науковий журнал «Психологічні виміри культури, економіки, управління» зареєстрований: Міністерством Юстиції України (Свідectwo про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія KB №22073-11973 ПР від 31.03.2016 р.); Міжнародним центром ISSN (Франція, ISSN 2409-1375 від 29.10.2014р.).

© ГО «Львівський аналітичний дім», 2024.
© Західний науковий центр НАН України та МОН України, 2024.

Редакційна група

Микола Буник к. політ. наук, доц.кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Katarzyna Chudy-Laskowska PhD, Department of Quantitative Methods, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Наталія Жигайло д-р пс. н., проф. кафедри менеджменту Львівського національного університету ім. І. Франка

Євгеній Захарчук ст. наук. співроб. Західного наукового центру НАН України та МОН України

Marzena Jankowska-Mihulowicz PhD, Department of Entrepreneurship, Management and Ecoinnovation, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Ігор Карівець д-р філос. н., професор кафедри філософії НУ «Львівська політехніка»

Ірина Кожушко-Лозинська ст. бібліогр. Львівського держ. університету внутрішніх справ

Ореста Лосик к. філос. н., доц. кафедри філософії Львівського національного університету ім. І. Франка

Богдан Магура к. техн. н., доц. кафедри лісопромислового виробництва та лісових доріг Національного лісотехнічного університету України

Уляна Парубій к. філолог. н., ст. викладач кафедри української фольклористики ім. академіка Ф. Колесси Львівського національного університету ім. І. Франка

Teresa Piecuch DSc, PhD, Associate Professor, Department of Entrepreneurship, Management and Ecoinnovation, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Marta Pomykala DSc, PhD, Associate Professor, Department of Law and Administration, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

Олег Руденко к. мистецтв., доц. кафедри книжкової та станкової графіки Української академії друкарства

Ірина Семків к. пс. н., доц. кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету

Elzbieta Szczygiel PhD, Associate Professor, Department of Research on Sustainable Development Faculty of Social Science, Pedagogical University of Krakow

Нігора Хазратова д-р пс. н., доц. кафедри теоретичної та практичної психології НУ «Львівська політехніка»

Зміст:

ПЕРЕДМОВА.....	6
САМООРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОНОМ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВИХ, ПОРАНЕНИХ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, МІГРАНТІВ.....	8
Андрушишин Анастасія, Олексин Ксенія, Юсип Яна. Життя і відпочинок дітей ВПО під час війни: досвід та спостереження	8
Ковба Дарія. Формування навичок практичної діяльності соціального працівника у проєкті «Безпечний табір»	27
Марків В., Сулятицький І. Гуманітарні проєкти громадського сектору для підтримки військових та внутрішньо переміщених осіб	36
Стегній Олександр. Громадський сектор як складова національної резильєнтності України	40
ПЕРЕБУДОВА ЕКОНОМІКИ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	57
Кириченко Ольга. Стратегії відновлення міжнародного туризму в Україні: використання світового досвіду у воєнний період.....	57
Лозинський Олег, Пецух Тереза. Соціальні аспекти релокації підприємств під час війни	65
Сербенюк Софія, Сулятицький Іван. Міжнародна допомога України в час війни	76
Ходонович Олена, Сайко Христина. Економіки в умовах війни.....	79
КУЛЬТУРНА ТА ІДЕЙНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	82
Васянович Григорій. Культурно-естетичний потенціал мовлення педагога	82
Вознюк Оксана, Казан Емілія. Роль української ідентичності у мілітарному туризмі в сучасних реаліях	100
Грицевич Марія, Грицевич Андрій. Бібліотека ЗВО як соціокультурний простір для освітніх можливостей студентської молоді	105
Макар Анна-Марія, Сулятицький Іван. Культурна та ідейна спроможність української ідентичності	120
Рибаченко Віктор. Поетична творчість як фактор посилення життєстійкості особистості під час війни	123
Руденко Олег. Мистецьке творення художньо-образного простору книги	142

Сулятицький Іван, Осьодло Василь. Проблеми національної стійкості в умовах війни: соціопсихічні кореляти	154
Поцелуйко Андрій. Українські народні календарно-обрядові пісні як значущий елемент національної культурної ідентичності	163
СОЦІАЛЬНІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ	
ЖИТТЕСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	171
Базика Євгенія. Проблема життєстійкості особистості кризового психолога під час війни	171
Березяк Ксенія, Лісецький Ростислав. Підтримка психологічної резильєнтності військовослужбовців	183
Білобрам Олена, Сулятицький Іван. Специфіка «малих груп» у середніх класах з дітьми з особливими потребами.....	191
Грицевич Богдана, Островський Ігор. Психолого-корекційна робота з дітьми дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.....	196
Журба Марта. Соціальна робота з дітьми та підлітками з девіантною поведінкою	203
Крукиницька Лідія, Андрейко Богдана. Психоедукаційні прийоми підтримки дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в час війни	211
Михайлюк Ольга, Дробіт Лілія. Соціальні та індивідуальні можливості життєстійкості особистості під час війни	215
Пилипець Іванна. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями	218
Політило Марія-Анастасія. Соціальна робота з людьми з азартною залежністю.....	224
Радух Марта. Вплив кінофільму «Дім дивних дітей міс Сапсан» на глядача	235
Сірко Роксолана, Слободяник Володимир. Аналіз дослідження особистісних домагань молоді, як суб'єктів самозбережувальної поведінки	239
Сулятицький Іван. Соціопсихічні кореляти збереження психічного здоров'я учасників операції об'єднаних сил	246
Юр Вікторія, Островська Катерина. Особливості психокорекції порушень інтелектуального розвитку у дітей	255
ПРАВОВА ДОПОМОГА ОСОБАМ, ПОСТРАЖДАЛИМ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	
260	
Федорчак Софія, Андрейко Богдана. Правова допомога учасникам воєнних дій та постраждалим внаслідок війни в Україні	260

Передмова

Науковий журнал «Психологічні виміри культури, економіки, управління» видається з 2013 р. громадською організацією «Львівський аналітичний дім» та Західним науковим центром НАН України та МОН України з метою покращення наукової комунікації, захисту авторських прав науковців, підтримки молодих дослідників.

Науковий журнал виходить 2-3 рази на рік: у березні, травні, грудні.

Автори статей отримують електронну версію Журналу у форматі PDF, при бажанні можна замовити друкований примірник видання.

Вимоги до статей: обсяг 10-12 стор., УДК, прізвище, ім'я, по батькові автора, місце праці (навчання), статус, контактні телефон та E-mail, поштова адреса для надсилення журналу автору; назва статті, україномовна та англomовна анотація, ключові слова; постановка проблеми, стислий огляд попередніх досліджень, мета статті, виклад основного матеріалу, висновки; список джерел; фото автора.

Стаття має відображати результати емпіричного дослідження. Теоретичні питання мають обґрунтовуватись «сильними аргументами» (посилання на теоретичні положення визнаних дослідників, закордонні публікації і т.п.).

Редакційна рада заохочує авторів публікувати результати міждисциплінарних досліджень на стику психології, економічної теорії, політології, міжнародних відносин, правознавства, історії, теорії масової комунікації,

культурології, мистецтвознавства, релігієзнавства, педагогіки тощо.

Наукові статті прохання надсилати на електронну скриньку: lviv-forum@ukr.net

Упорядники дотримуються принципів:

- захист авторських прав на наукові твори;
- оперативність оприлюднення наукових праць;
- Інтернет-поширення PDF версії Журналу для ширшого ознайомлення громадськості з публікаціями авторів;
- налагодження співпраці з іноземними науковцями та науковими установами;
- скерування зусиль на входження Журналу до наукометричних баз даних.

Архів усіх випусків наукового журналу «Психологічні виміри культури, економіки, управління» знаходиться на Інтернет-сторінках *Львівський аналітичний дім* та *Психологічні виміри культури, економіки, управління* у соціальній мережі Facebook.

Самоорганізація громадянського сектору в Україні та закордоном для підтримки військових, поранених, внутрішньо переміщених осіб, мігрантів

**Андрущишин Анастасія, Олексин Ксенія,
Юсип Яна.**

**Життя і відпочинок дітей ВПО під час війни:
досвід та спостереження**

Андрущишин Анастасія - студентка 2 курсу спеціальності «соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Олексин Ксенія - студентка 2 курсу спеціальності «соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
E-mail: kseniaoleksyn@gmail.com

Юсип Яна - студентка 2 курсу спеціальності «соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

© Андрущишин А., Олексин К., Юсип Я., лютий 2024.

Ця стаття розповідає про життя і відпочинок дітей, які стали внутрішньо переміщеними особами через воєнний конфлікт, має на меті дослідити умови їх перебування в безпечному таборі та вивчити їхній досвід та спостереження. Аналізуються умови, в яких знаходяться ці діти, включаючи їхню щоденну рутину, доступність основних потреб, а також можливості для відпочинку та розваг у контексті невпевнених умов війни.

Стаття включає опис умов проживання в таборі, доступність харчування, медичної допомоги, освіти та інших основних послуг. Також можуть досліджуватися психологічні та емоційні аспекти життя цих дітей, їхні можливості для соціалізації та підтримки.

Аналізуючи цю статтю, можна зрозуміти, які виклики стикаються

внутрішньо переміщені діти під час воєнного конфлікту, а також визначити можливі шляхи покращення їхнього благополуччя та добробуту в умовах кризи.

Безпечне Місце — це прихисток, що допомагає будувати місток між втраченим життям і майбутнім. Це проект, що виник із ініціативи “Альянсу громадського здоров’я” аби надавати всесторонню допомогу тимчасово переміщеним особам. Колись у цій будівлі в центрі Львова зупинялися туристи, аби з власного бажання пізнати Україну.

На початку січня, у Львові, розпочав свою роботу прихисток для вимушених переселенців «Безпечне місце». Там можна безоплатно жити до двох тижнів, а також отримати консультації з юридичних питань. Проживання безкоштовне, одночасно у шелтері може розміститися 21 людина. У прихистку є спільні кімнати та сімейні двомісні номери. Є ще загальні кімнати більш хостельного типу на вісім людей.

Серед персоналу шелтеру також є вимушені переселенці. Житло розраховане на переселенців, яким потрібне тимчасове житло. Заселитись можуть усі потребуючі, однак перш за все центр орієнтується на тих, хто переїжджає із зони бойових дій. Прихисток функціонує у форматі хостелу з усіма зручностями. Він має 8 кімнат для проживання, а також окремі кімнати для надання консультаційних послуг та для проведення різноманітних майстер класів.

Ще однією важливою послугою, яку надає шелтер, є проведення творчих лекцій та майстер-класів. Такі заходи є дуже важливою складової адаптації у стресових

ситуаціях. Організація "Безпечне місце" надає такі послуги: психологічні, юридичні, медичні та соціальні.

Організація надає діткам ВПО можливість побувати на багатьох локаціях Львова, забезпечує дітям спокійний сон та круті активності, з тими активностями діти відволікаються від обстрілів, від вибухів та від постійних тривог. Діти у нас були з окупованого Мелітополя, зараз вони переїхали у Запоріжжя, але і там що не день то тривога, тому ми старались приділяти їм більше уваги, щоб вони відчували себе в безпеці та в захисті. Намагались показати дітям багатство української культури. В перший ж день ми відвідали Будинок вчених. Пам'ятка архітектури де знімають кіно та проводять віденські бали.

Я як соціальний працівник допомогла дітям адаптуватись в місці де для них немає ніякої загрози, придумувала різні ігри, щоб їх розважити, частіше дивились фільми, коли у нас був вільний час, ну і звісно проводила руханки на свіжому повітрі, інколи руханки були в таборі, тому що ми попадали на дощ, і щоб діти не захворіли, я проводила руханку в приміщенні. допомогли їм відволіктись від вибухів та забезпечили їм відпочинок, та комфорт у "Безпечному місці".

Раніше організація «Безпечне місце» була прихистком для людей ВПО, зі всіх куточків України, люди які втратили домівки, могли звернутися до керівниці «Безпечного місця» - Вікторії Бобринок та домовитись про тимчасове житло, ознайомитись з інформацією і заповнити форму на заселення.

Це був проєкт який виник з ініціативи «Альянсу громадського здоров'я» та «Christian Aid» щоб надавати всесторонню допомогу тимчасово переміщеним особам.

В прихистку надаються такі допомоги як:

- Психологічна допомога
- Юридична допомога
- Медична допомога
- Кар'єрна інтеграція (допомога в пошуках роботи, складання якісного резюме)
- Адаптації до умов регіону(відвідання культурних та соціальних заходів у Львові)
- Допомога з пошуком житла (безоплатна та всебічна допомога соцпрацівника)

Після цього проєкту стартував новий проєкт - літній табір для дітей ВПО «Безпечний табір», діти з різних куточків України а саме з окупованих міст приїжджають у табір на 10 днів та команда «Безпечного місця» старається допомогти діткам провести ті 10 днів з шаленими емоціями та з чудовими моментами. Щоб вони змогли відволіктись від війни та насолоджуватись дитинством.

Персонал:

Вікторія Бобринок - керівниця “Безпечного місця”. Вона приїхала до Львова після 24 лютого з окупованого Токмака, Запорізької області. У своєму рідному місті була депутатом Токмацької міської ради, директором школи та головою ОСББ. Я впевнено можу сказати, що наш керівник - людина з активною громадською позицією. Її життєва позиція - допомагати завжди своїм. Наразі свої - це всі переселенці, незалежно від географії розташування (будь то Токмак, Херсон, Бахмут чи інші місця). Тут, у Безпечному Місці, Вікторія зможе поділитися з вами власним досвідом отримання статусу ВПО, розповість, як рухатися далі та надихне бути сильними та згуртованими.

Олена Заруба — адміністраторка “Безпечного місця”, яка зустрічатиме чарівною усмішкою. Вона приїхала до Львова вже рік тому зі Світлодарська, Донецької області. Тут живуть і навчаються її діти, а ще звідси родом її чоловік, який зараз захищає нашу країну в лавах ЗСУ. У своєму рідному місті працювала адміністраторкою в готелі, була тренеркою з мінної безпеки та членом громадської організації «UAgrou». Від Олени я дізналася, що її місто не має назв вулиць, лише номери будинків, що видалося дуже цікавим й дійсно незвичайним. Вона з великим захватом розповідає про свою домівку й щиро захоплюється проукраїнською молоддю зі Світлодарська. А ще дуже сумує, що місто знову окуповане, але вірить, що це ненадовго. Тут, у Безпечному Місці, Олена буде завжди поруч та зможе підтримати й поділитись своєю позитивною енергією, яка так важлива сьогодні.

Олена Карімова — адміністраторка “Безпечного місця”, яка зустрічатиме привітністю та безмежним бажанням допомогти. Вона приїхала до Львова вже рік тому з Гуляйполя, Запорізької області. Зараз біля її рідного міста знаходиться лінія фронту, тому перебувати там дуже небезпечно через постійні обстріли. У Гуляйполі Олена працювала ведучою, розділяла з містянами всі свята та найважливіші моменти. Каже, що досі отримує дзвінки від людей провести церемонію весілля чи день народження. Але до своєї улюбленої роботи повернеться після нашої перемоги, адже від початку війни працює як соціальний працівник та допомагає ВПО. Тут, у Безпечному Місці, Олена буде завжди поруч та зможе підтримати й поділитись своїм досвідом.

Галина Руденко - психологиня “Безпечного місця”, яка

супроводжує людей від заселення та продовжує спілкуватися з ними навіть після відїзду. Галина підбирає інструменти терапії відповідно до ваших потреб. З дітьми проводиться арттерапія, аби вони могли висловити свої емоції за допомогою творчості. Галина розуміє дітей, вміє встановлювати контакт, формувати відносини симпатії та довіри. Вона вміє бачити ситуацію, що склалася в сім'ї, формувати партнерські стосунки з дітьми і може допомогти в цьому батькам. З Галиною можна позайматися не лише особисто, а й — у групі. Групові заняття проходять на певну тему, яку обирають самі жителі.

Віра Есауленко - соціальний працівник “Безпечного місця”, яка працює в прихистку в рамках програми реінтеграції та реабілітації. Отримати допомогу можуть всі ВПО, а не лише жителі “Безпечного Місця”. Соціальний працівник - це людина, яка рятує життя і вчить життю одночасно. Віра взаємодіє з великою кількістю джерел інформації, володіє фаховими знаннями з психології, соціології, знає законодавство, правові аспекти соціального захисту, вміє спілкуватися та надавати інформацію, оцінювати потреби та представляти інтереси людини, підвищувати її можливості та сприяти розвитку, створювати “мережу допомоги” та керувати процесом допомоги.

Наталія Данилевич- медсестра “Безпечного місця”, яка стежила за станом здоров'я дітей 24/7. Наталія вміє та любить працювати з дітьми, є відповідальною та комунікабельною. Також Наталія контролювала санітарно-гігієнічний стан обідньої зали та якість

харчування, надавала першу медичну допомогу за необхідності, здійснювала профілактичні та оздоровчі процедури, проводила медичний огляд дітей та працівників табору.

Перший день. Сьогодні перед приїздом дітей, я побувала на дуже цікавій презентації в якому брала участь пані Вікторія (керівник табору) це був такий захід для французів, поляків та американців, які спонсорували б центр де буде проходити реабілітація для військовослужбовців, було дуже цікаво та надіюсь що ці люди докладуть свої кошти в цей проєкт, тому що нашим військовослужбовцям це дуже потрібно.

На 12:57 у нас був запланований приїзд дітей на вокзал, після показу проєкту ми поїхали на вокзал зустрічати дітей.

Коли ми приїхали то їхній потяг ще затримувався на 30хв, але все чудово, ми їх зустріли і провели до нашого табору).

Деякі діти були між собою знайомі, а деякі ще ні, тому було дуже складно з ними поговорити про щось, але з часом це минуло, і всі почали один з одним контактувати) діти приїхали віком від 13 до 16 років. З дітьми була ще одна з мам, пані Лілія.

Коли діти приїхали в безпечне місце, суто на локацію, то їх чекав смачний сніданок).

Їм все дуже сподобалось, потім у нас була екскурсія по Університету імені Івана Франка) розповідь тривала не довго але дуже цікаво) я повинна була сказати дітям щоб вони склали рюкзаки : панамки, дощовики та воду з собою, а потім повинна була перевірити.

Ще ми з дітьми побували у будинку вчених) це і для

мене було щось нове, тому що я там ніколи не була, і для дітей це було щось цікаве).

Після будинку вчених ми навідалися до зоомузею, там дуже багато тварин які і мене здивували і всіх присутніх, там були і акули, і тюлені, і різні види павуків, краби, змії, метелики, і багато іншого).

Приїхавши в табір ми обідали та відпочивали. Після обіду та відпочинку ми вечеряли, і разом з нашим психологом пані Галиною робили коло знайомства та вечірнє коло). На вечірньому колі ми формували правила яких потрібно дотримуватись у таборі. Після знайомства та правил у нас були гігієнічні процедури та сон.

Другий день. Сьогодні у нас був другий день нашого табору, ми прокинулись, зробити гігієнічні процедури і я проводила руханку на свіжому повітрі. Після руханки у нас був сніданок, діти їли рис зі стегом курки, крем-суп грибний, банани з горішками та компот. Я сфотографувала сніданок та дітей і скинула батькам у чат. Після сніданку у нас було ранкове коло, обговорювали як в кого який настрій і що кожен з дітей очікує від дня.

Ми побували на екскурсії у Молодвіж Центрі, дітям дуже сподобалось те, що там було дуже багато місця і настільні ігри, там можна було святкувати дні народження та навіть дивитись кіно на великому проекторі. Після екскурсії ми грали в настільні ігри: монополію та UNO.

Після Молодвіж Центру ми прийшли до табору, пообідали, дітей дуже смачно годували, і вони були дуже задоволені та ситі. Після цього давалось хвилин 20-25 щоб діти зібрались на наступну локацію. Я проконтролювала щоб діти взяли з собою все необхідне, так як ми там

провели дуже багато часу, до вечора.

Потiм у нас були запланованi на Сиховi в Open Labi майстер-клас з миловарiння, VR окуляри, та волонтерський центр. Дiти з захопленням виготовляли кожен своє власне мило, i їм цей процес дуже сподобався, пiсля виготовлення вони мали змогу запакувати своє мило в подарункову упаковку. Вийшло надзвичайно гарно.

Наступна розвага у нас була запланована з VR окулярами. Дiти по черзi спробували VR окуляри, грали на них в iгри, та навiть танцювали з роботами)

Пiсля VR окуляр ми пiшли в волонтерський центр, там ми розрiзали смужки для плетiння сiток, розпорювали нитки та плели сiтки, цей процес дуже захоплюючий i ми дуже захопились i пробули там трiшки довго. Одягали маскувальний одяг, та робили в ньому фотографiї. Пiсля волонтерського центру у нас був полуденок ми пiдготували все на столi, та сфотографували все батькам.

Пiсля такого насиченого дня ми прибули до табору дуже втомленi, повечеряли, зробили вечiрнє коло, обговорили всi подiї дня, дiтям дуже запам'ятались VR окуляри, i виготовлення мила, це те що вони найбільше пiдкреслили за цей день. Пiсля вечiрнього кола у нас була пiдготовка до сну, заснули всi дуже швидко, тому що були дуже втомленi.

Третiй день. О 8:00 ми розбудити дiтей, щоб до 8:30 всi умивались, одягались, вимiряли температуру та пiшли до парку iм.І.Франка на ранкову руханку. Коли ми повернулися з руханки у дiтей було ранкове коло де дiти розповiдали про свої враження вiд перших днiв перебування у таборi, своїй настрiй i плани на день записувавши собі також у свої щоденники. Пiсля чого всi

йшли на сніданок.Цього дня в меню була смачна сирна запіканка,булочка з варенням і какао.Коли діти поснідали ми вирушили на квест від управління туризму "Як риба у воді",де нас поділили на дві групи,провели короткий інструктаж, роздали: карту,компас та інше потрібне приладдя для квесту.Ми вирушили шукати потрібні локації і першою локацією була "Низький мур",який ми довго не могли знайти,хоча він був не дуже даленько від Ратуші. Другою локацією була "Порохова вежа". Третьою - "Меморіал небесної сотні",з якого діти могли побачити згори Головне пожежне управління. Четвертою був "Вірменський дворик", де діти побачили історичні вулиці Львова. Останнім завданням було перетворити букви в цифри та написати номер на який було потрібно подзвонити.Але нажаль не на всі локації ми встигли потрапити. Після квестів, повернутися в управління, де діткам за участь подарували маленькі подаруночки.

На закінчення, ми вирушили в табір на смачний обід - дуже смачний томатний суп, хліб, овочі: поміроди, огірки, каша з куркою і смачний яблучний узвар. Після обіду ми вирушили у "РадіоГараж" де дітки дізнались про історію радіо і про винахідника Гульєльмо Марконі,а також побачити як виглядало перше радіо. Після екскурсії у РадіоГаражі ми вирушили у парк ім.І.Франка де діти катались на різних качелях, потім ми зіграли з ними настільну гру "Уно",після чого вони пішли вечеряти смачною картопелькою з курочкою, бананчики овочі:поміроди огірки. Після вечері ми з напарником Владиславом провели вечірне коло на якому діти розповіли як пройшов їхній день,а також їхні емоції

заповнивши все сказане у свої щоденники. І на останок у них був перегляд мультфільму: "Крижане серце 1", який діти дивились із дуже великою цікавістю. О 22:00 у дітей був відбій.

Четвертий день. Прокинулись ми в 8:00 год, провели гігієнічні процедури, та я провела руханку на свіжому повітрі в парку І. Франка. Після руханки ми прийшли в табір діти трішки відпочили, я допомогла розкласти та накласти на стіл дітям на сніданок, ми поснідали бутербродами та какао, ще були овочі, поки діти їли я все сфотографувала та скинула батькам у групу, спочатку я повинна була сфотографувати сам сніданок і описати що діти їдять, а потім дітей за сніданком, поки діти їли ми з другим інструктором пішли в кімнату готувати все на ранкове коло, провели ми ранкове коло, діти як на диво всі виспались та були в хорошому настрої і очікували тільки хорошого від дня.

Після сніданку у нас був запланований похід у Львівську копальню кави на Площі Ринок, діти були раді що відвідали копальню кави, та мали змогу спробувати різні види кави, дуже багато дітей замовляли «Райську насолоду», «Горіх лате з вершками» їм вони дуже сподобалась.

Після кави ми погуляли містом, і пішли в табір на обід.

Пообідали ми супом зі спаржею, булгуром з котлетою, овочами та чаєм. Після обіду ми відпочили у таборі, грали у настільні ігри, а потім до нас завітали психологи ЛМЦСС (Львівський міський центр соціальних служб), щоб провести арттерапію. Я підготувала ватмани, прості олівці та кольорові олівці для дітей, та поділила їх на дві групи. Пані Вікторія та Орест провели арттерапію, вони дали завдання дітям намалювати свій острів на якому вони б жили, було багато смішних моментів, діти дуже захопились малюванням, і на острові було все: холодильник, розетки, сонце, чебуреки, вокзал, шаурма, і багато іншого, все що дітям хотілось все вони малювали та втілювали в свою історію. Після арттерапії в нас були народні українські співи під гітару, було дуже атмосферно всі діти співали і в них дуже гарно виходило. Після пісень ми гуляли у парку І. Франка, потім ми знайшли галявину, розмістились на ній та провели полуденок, в нас завжди на полуденок були ватрушки, булочки з соком або узваром.

Після полуденку ми співали під гітару та грали у волейбол, і ходили на дитячий майданчик. Ще ми виконали пісню Скрибіна «Мам...» і присвятили їх всім матусям у батьківському чаті. Батькам дуже сподобалось. Ми були у парку до години часу, і діти зголодніли і ми пішли назад в табір вечеряти. На вечерю у дітей була гречка з котлетою, овочі, фрукти та чай. Я все сфотографувала, описала все та скинула у батьківський чат. Після вечері у нас було вечірнє коло та обговорення всіх подій дня, дітям дуже запам'яталась арттерапія як вони малювали та розповідали про свої історії які вони

придумали. Ще діти наголошували на тому що їм дуже сподобалось записувати відео для батьків. Після обговорення подій у нас було трішки вільного часу і ми дивились фільм, після фільму ми готувались до сну та робили всі гігієнічні процедури.

П'ятий день. О 8 ранку підйом, гігієнічні процедури, ранкова руханка, сніданок(омлет, бутерброд з сиром, овочі, фрукти, какао). Ранкове коло, обговорення дня, діти малювали малюнки

для військових. Були у Львівській філармонії на дитячому балеті “Пригоди дівчинки Веснянки”. Чудова театральна вистава, у якій музика поряд з танцем відіграє важливу роль у розвитку сюжету і створенні відповідного настрою. Були на екскурсії в Підземеллі Гарнізонного Храму, бачили там макети Львова, стаціонарні експозиції та виставки, колекції сакрального мистецтва XII-XX ст, а ще прогулялися біля оперного театру. Також, я допомагала психологу Галині проводити для дітей гру “Доброго вечора, ми з України”. Діти переглянули мультфільм та повечеряли (макарони з м'ясом, овочі та лимонад).

Шостий день. О 8:00 розбудили підопічних, щоб до 8:30 всі умивались,одягались, виміряли температуру та рушили до парку ім.І.Франка на ранкову руханку.Після руханки у дітей був сніданок .Цього дня в меню було запечене яблуко,персик,абрикос, булочка з вишнею і

вишневий сік. Після сніданку у дітей було ранкове коло на якому діти розповідали про свої враження про перебування у таборі, свій настрій і плани на день. Робили записи у свої щоденники. Після чого ми поїхали у храм Вознесіння де дітям провели екскурсію храмом, а також пані Анна завела нас у аудиторію де вона разом з нами і дітьми танцювали банси. Після храму діти приїхали у табір де вони пообідали гречкою з овомами, а також фруктами, після чого діти разом зі мною, напарником Владиславом і психологом Галиною Руденко зіграли психологічну гру Power-inside де завданням було відстежити особливості кожної особистості в різних соціальних ролях, після цього діти повечеряли і ми провели вечірнє коло, де діти розповідали про свій настрій і все, що з ними відбувалося протягом дня та зробили записи у щоденники. Перед сном всі переглядали мультфільм Крижане серце 2, який дуже сподобався дітям. О 22:00 у дітей був відбій.

Сьомий день. О 8:00 ми розбудити дітей, щоб до 8:30 всі умивались, одягались, виміряли температуру та рушили до парку ім. І. Франка на ранкову руханку. Після руханки у дітей був сніданок. Цього дня в меню був омлет, сир "Сулугуні", хліб помідори і огірки, після сніданку ми з напарником Владиславом провели ранкове коло на якому діти розповідали про свої враження про перебування у таборі, свій настрій і плани на день. Робили записи собі у щоденники. Після чого діти, узявши свої рюкзачки і всі потрібні речі вирушили до автобуса, на якому ми добралися до прекрасного ранчо "Скарбова гора". По дорозі, діти разом з нами бачили фантастичні краєвиди за

вікном. Коли ми приїхали у пункт призначення нас очікувала наша координатор Анна Горкун, побачивши яку діти побігли її обіймати. Анна Горкун разом з господарями Наталею та Остапом Лунями провели нас у будиночок де всі і розмістились. Діти трохи відпочили, і ми разом із конярем –Анною, пішли досліджувати ранчо. На ранчо було три милі собаки:Мія, Драко і Юта,а також овечки ,ослик ,і багато коней. Кожен коник має своє ім'я: Дим,Романтика,Геґе та інші.Також Анна розповіла правила поводження з кіньми. Після інструктажу діти по-одному підходили до коняра і каталися на конику. Знайомство з конячкою, яку звали Романтика, починалося з пригощання цукором,і поглажування.

Після чого, з дозволу інструктора, сідали на коня .Цей метод катання на конях називається Іпотерапія. На завешення діти пішли на обід на якому було:смачна картопля з м'ясом та овочами і курячий бульйон. По обіді ми з напарником і дітьми зіграли настільну гру Уно,яка дітям дуже сподобалась.Далі була прогулянка по ранчо,де була пісочниця,горки і качелі, а також діти гладили двох чудових песиків Юту і Драко, які мали деякі вади зі здоров'ям. Юта мала поранену лапку, а Драко був глухим, але собаки з великою радістю давали себе гладити. Набавившись, діти переглядали фільм, який порекомендував для перегляду дітям наш проректор Іван Олександрович.

Після перегляду фільму у дітей було вечірнє коло де діти розповідали про свій настрій і враження від ранчо, а також все, що їм сподобалось під час зміни у таборі, записавши собі також це у свої щоденники. На завершення дня ми з дітьми знов зіграли настільні ігри і о

22:00 у дітей був відбій.

Восьмий день. О 8:00 ми розбудили дітей, щоб до 8:30 всі умивались, одягались, виміряли температуру та вирушили на перший поверх будиночку, де ми провели руханку, бо а вікном лив дуже сильний дощ,після чого у дітей був сніданок. Цього дня у меню була: сирна запіканка, сир "Сулугуні", огірки та помідорки,какао.Після сніданку у дітей було ранкове коло де діти розповідали про свої враження про перебування у таборі і перебування на ранчо, свій настрій і плани на день. Зробивши запис у щоденники.

Перечекавши дощ, ми разом з дітьми пішли гуляти та кататися на качелях, де дітям дуже сподобалось. Коли на ранчо приїхала психолог, було проведено, майстер клас з виготовлення

кульок антистресів з манки і повітряної кульки,а також діти намалювали малюнки про свої емоції. На завершення провели вечірнє коло де розповідали про свій настрій і враження від ранчо ,а також все, що їм сподобалось і не сподобалось під час зміни у таборі, записавши собі також це у свої щоденники. І після вечірнього кола ми разом з дітьми, супроводжуючою, керівницею Вікторією Анатоліївною і колегою по зміні вирушили розпалювати ватру де жарили маршмелоу і

смачні сосиски. Після ватри о 22:00 у дітей був відбій.

Дев'ятий день. Прокинулись ми в 8 ранку, зробили гігієнічні процедури, руханку я проводила в таборі бо знову було дуже холодно, знову +12 градусів, і руханка була в таборі, сильно я їх не невантажувала, все-ж-таки останній день, і сьогодні у нас королівська ніч. На сніданок у нас омлет з бутербродами, овочі, какао та булочки. Все розклали на стіл, сфотографувала сніданок, дітей і скинула у батьківський чат. Після сніданку у нас було ранкове коло, всім було дуже сумно що це вже останній день і вони їдуть назад додому, але ми хотіли зробити цей день для них особливим тому в наших планах сьогодні був похід на майстер-клас з парних латиноамериканських танців, та екскурсія Університетом ДСНС. Після ранкового кола ми вирушили на латиноамериканські танці, танцювали навіть хлопці, звісно не всі, тому що не кожному це сподобалось, але було дуже класно і тренер по танцях – Ольга, вчила нас танцювати бачату. Всім дуже сподобалось, це дуже крутий танець. Ми знімали відео нашого танцю, було дуже класно. Після бачати ми вирушили в табір на обід. Мали дуже мало часу, тому швидко їли і трішки відпочивали тому що нам треба було йти в університет ДСНС. На обід в дітей була картопля з рибою, овочі, фрукти, компот та суп. Адміністраторка Олена сфотографувала обід а я вже фотографувала дітей і скидувала у батьківський чат. Після обіду ми вирушили в Університет ДСНС, була дуже цікава екскурсія, нам проводили екскурсію по музею та ми ще завітали в церкву на території Університету, потім нам дозволили тушити вогонь, і кожен по черзі спробував затушити вогонь. Після Університету ми прийшли в табір і всі разом малювали

груповий колаж, на завершення нашої зміни. Діти вирізали сердечка з аркушів та писали що їм найбільше запам'яталось у таборі. Більшість дітей писало дуже багато на сердечку, а інша частина писала мало, але всі слова були дуже щирі та від щирого серця. Після ткого трішки сумного закінчення у нас була вечеря, на вечерю був булгур з куркою, овочі, фрукти, бутерброди. Я сфотографувала вечерю та дітей, і скинула у батьківський чат.

Потім у нас було останнє вечірнє коло, ми дуже довго говорили, тому що не лише мені дуже запам'ятались ці чудові діти але й всій команді «Безпечного місця», кожна дитина по черзі розказувала свої враження про табір, та про кожного з членів табору, вони дуже прив'язались одне до одного так як познайомились вони всі в потягу коли їхали до нас і було важко говорити щось на прощання, але я дуже вдячна цим дітям за такий досвід, вони і справді дуже чудові, кожен з них є унікальний та неповторний, в кожного з них є своя ізіюминка якою вони можуть пишатись.

Ще обговорили щоб кожен зібрав свої валізи і щоб ніхто нічого не забув. Після вечірнього кола у нас були гігієнічні процедури та вечірній перегляд фільму.

Діти заснули дуже пізно так як це була королівська ніч.

Десятий день. Ми прокинулись в 8:00, зробили гігієнічні процедури, поснідали, на сніданок у нас був омлет з бутербродами, овочі, фрукти з горішками і чай. Я сфотографувала сніданок і дітей і скинула у батьківський чат.

Після сніданку ми ще на 30 хвилин вирушили на площу

біля Університету імені І. Франка, щоб з тренером Ольгою записати відео нашого танцю. Ми записали і пішли швидко збиратись на автобус, трішки швидко ми приїхали на вокзал і ще 20хв чекали на потяг, зробили фото і потяг приїхав, допомогли покласти валізи в потяг, попрощались і потяг вирушив до Запоріжжя.

Ковба Дарія. Формування навичок практичної діяльності соціального працівника у проєкті «Безпечний табір»

Ковба Дарія - студентка 2 курсу спеціальності «соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

E-mail: kovbadaria78@gmail.com

© Ковба Д., лютий 2024.

Розкрито особисті спостереження під час проходження навчальної практики у проєкті «Безпечний табір» (МБФ «Альянс громадського здоров'я», Львів) на посаді «соціального працівника» в період з 29.06.23 по 13.07.23 рр. Цей табір діяв з метою фізичного і психологічного відпочинку дітей з тимчасово окупованих територій. Впродовж літніх канікул тут оздоровилось 60 дітей з різних областей України (6 змін).

29 червня я прибула в Безпечний табір, який знаходиться за адресою вул. Соломії Крушельницької, 3/1, 4 поверх. Познайомилася з керівницею табору Вікторією Бобринок, двома адміністраторками Оленою Зарубою та Оленою Карімовою, психологинею Галиною Руденко, соціальною працівницею Вірою Есауленко та медсестрою Світланою Швед. Весь колектив складається з внутрішньо переміщених осіб, Вікторія Бобринок родом з тимчасово окупованого Токмака вирішила створити такий колектив, тому що знає як важко адаптуватися до нового міста, знайти роботу та нові знайомства. До 4 липня я вивчала нормативні документи у сфері соціального захисту, зокрема, які регламентують роботу соціального працівника та ознайомлювалася розкладом занять з дітьми на 10 днів.

4 липня до табору приїхали діти ВПО. Євгенія Винова, Мілана Костюк, Уляна Бончева, Максим Ярошенко, Руслан Ярошенко, Сергій Дублій, Катерина Бончева, Маргарита Рожко, Дарія Работа, Єва Федотова всі вони родом із Токмака, але оскільки це місто тимчасово окуповане діти проживають в Запоріжжі. Віковий діапазон 9-12 років. В

перший день діти були ознайомленні з основними правилами табору, після ознайомлення ми відправились на екскурсію в університет імені Івана Франка, будинок вченого та Палеонтологічний музей ЛНУ ім. І.Франка. Прийшовши в табір нас чекала вечірня, можна було зрозуміти, що дітям сподобались екскурсії, адже вони обговорювали позитивні враження між собою. Після вечері я з інструктором-психологом проводили вечірнє психологічне коло на якому діти ділилися своїми емоціями, записували їх у свій щоденник, а також писали, що вони робили під час всього дня. Також в перший день діти обговорили правила табору і зробили плакат з усіма правилами. Після вечірнього кола був вільний час під час якого діти грали в настільні ігри, спілкувались, дивились фільми, читали, а після робили потрібні гігієнічні процедури, і лягали спати.

5 липня по розкладу підйом о 8:00, моїм обов'язком було розбудити дітей та попередити, що через 30 хвилин ранкова руханка, а за цей час вони повинні застелити

ліжко та зробити гігієнічні процедури. О 8:30 я проводила ранкову руханку в парку, це хороший спосіб збадьорити дітей. Сніданок очікував дітей після руханки, а саме: гарячі бутерброди, булгур з серделькою, фрукти та чай. Після сніданку за розкладом ранкове психологічне коло, де діти діляться своїми очікуваннями від дня, емоціями та розповідають як себе почувають і як минула їхня ніч. О 10:50 ми прийшли на екскурсію в МолоДвіж центр, нам розповіли про різні простори де можна проводити різні зустрічі безкоштовно, дітям сподобалась екскурсія, адже вони активно задавали питання екскурсоводу. Після екскурсії діти захотіли на ігровий майданчик, тому ми пішли в парк активно проводити час. Після активностей на ігровому майданчику ми пішли в табір на обід. Обід складався з крем-супу з куркою, гречки з рибною котлетою, овочів та компоту. На 14:00 ми поїхали на майстер-клас з хімії, дітям дуже сподобався майстер-клас, оскільки вони проводили експерименти, змішували різні речовини в колбах, а діти саме таку хімію дуже люблять. Після міні уроку з хімії ми плели сітки для наших захисників в Токмак, кожна дитина дуже старалась, тому що всі хочуть повернутися в свої домівки. Після плідної роботи на дітей чекав полуденок, а саме булочка з вишнею та апельсиновий сік. Після перекусу діти створювали 3Д фігури за допомогою 3Д моделювання, але їм не сподобалось, тому що дітям було важко працювати в англійському додатку. Після насиченого дня ми повернулися в табір. В таборі на нас чекав рис з куркою, овочі, банани та чай. Після вечері за розкладом діти ділилися враженнями від дня на вечірньому

психологічному колі. Після кола відпочивали, приймали гігієнічні процедури і готувалися до сну.

6 липня я розбудила дітей о 8:00, вони зробили свої гігієнічні процедури та були готові до ранкової руханки, оскільки на вулиці був дощ руханку я провела в приміщенні. Після зарядки діти йшли снідати. На сніданок були бутерброди з сиром, запіканка, фрукти та какао. Після сніданку за розкладом було ранкове коло, діти поділилися своїми очікуваннями від дня, як вони почуваються та записали це в свої щоденники.

Після такої ранкової рутини ми відправилися в центр Львова, тому що там нас очікував квест «Як риба в місті» від Музею Міста, але перед виходом з табору в місто моїм обов'язком було перевірити рюкзаки, щоб там була пляшечка з водою, головний убір та дощовик. Діти були в захваті від квесту, їм дуже сподобалось

розгадувати загадки та знаходити потрібні локації, та й просто гуляти Львовом. Квест ми проходили 3 години і за цей активно проведений час діти зголодніли тому ми пішли в табір на обід. На обід була котлета, булгур, суп, фрукти та овочі. Після трапези ми відправились в Пікслаб, який знаходиться на вулиці Городоцька 285. Нам провели екскурсію, розповіли про мету створення цього проєкту, а потім нам увімкнули мультимедіа на великому екрані. Після закінчення мультфільму ми відправились на

іншу локацію, а саме в URBAN CAMP, де діти мали можливість познайомитися з вуличними культурами, найбільше дітям сподобалося грати в баскетбол та вчитися танцювати брейкінг. Щасливі і трохи стомлені ми поїхали в табір. На вечерю була гречка з м'ясом, фрукти, овочі та чай. Після вечері як завжди вечірнє коло, по закінченню кола діти вирішили зробити плакат для директорки табору, адже 7 липня у неї день народження, тому діти були зайняті малюваннями плакату, після творчого заняття зробили всі потрібні гігієнічні процедури після яких діти лягають спати.

7 липня після звичної ранкової рутини, а саме підйому, ранкової зарядки та сніданку діти ділилися своїми враженнями після ночі під час ранкового психологічного кола. Вночі з 6 на 7 липня Львів постраждав від ракетних атак, вночі коли почалась тривога я розбудила дітей і ми пішли в безпечне місце, тому діти ділилися своїми емоціями, але оскільки діти проживають в Запоріжжі, то для них це було звично. Після, діти привітали пані Вікторію Бобринок з днем народженням. Через траур у Львові організатори скасували екскурсію в РадіоГараж, тому діти вирішили у вільний час поспати, тому що не дуже виспались після не спокійної ночі. Після денного сну до нас в табір прийшли психологи з Львівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, щоб провести арттерапію. Психологи поділили дітей на дві команди по 5 осіб і дали завдання намалювати безлюдний острів і придумати історію як діти туди потрапили, на це завдання в них було 40 хвилин. Перша команда намалювала безлюдний острів на який вони потрапили

через вибух на ЗАЕС, після цього було зрозуміло, що їх дуже турбує ця тема. Друга команда намалювала безлюдний острів на якому вони опинилися через те, що їх викрали пірати. Після арттерапії на дітей чекав обід. Ситно пообідавши ми пішли на прогулянку Львовом, дітям цікаво гуляти новим містом, відчувати атмосферу Львова й просто відволіктися від усього. Після прогулянки ми повернулися до табору. Смачно повечерявши діти пішли обговорювати свої враження від дня на вечірньому психологічному колі. Після кола діти разом дивилися мультик. Зробивши гігієнічні процедури пішли спати, оскільки вже був час відбою.

8 липня, як завжди зранку після підйому були гігієнічні процедури, руханка на свіжому повітрі, сніданок та ранкове коло. Сьогодні діти малювали малюнки військовим, кожна дитина вклала у свій малюнок любов та підтримку. Після цього ми відправилися в місто за сувенірами, діти дуже хотіли привезти сувеніри зі Львова своїм друзям та рідним. На 13:30 нас чекала екскурсія в підземеллі Гарнізонного храму. Цікаво провівши час на екскурсії ми пішли в табір на обід. Після обіду ми знову пішли гуляти Львовом, адже дітям дуже подобалося уляти колоритними вуличками міста. Після насиченої прогулянки ми пішли на вечерю в табір. Як завжди після вечері у нас було вечірнє коло, на якому діти ділилися своїми враженнями. Пізніше після вечірнього кола ми грали в настільні ігри. Вже о 22:00 у нас був відбій після всіх гігієнічних процедур.

9 липня зробивши всю ранкову рутину ми відправились в Стрийський парк і парк культури та відпочинку імені Богдана Хмельницького. Ми взяли з табору м'яч, діти

знайшли гарне місце для гри в парку і бавились м'ячем, потім ми всі разом куштували смачне морозиво, каталися на атракціонах і навіть розглядали Львів на колесі огляду. Після активної прогулянки трохи стомлені ми пішли в табір на обід. На обід нас чекав смачний борщ, гречка з м'ясом, фрукти, овочі та компот. Після насиченої прогулянки і смачного обіду діти захотіли поспати, тому у дітей був обідній сон. Після обідньої перерви у нас був перегляд фільмів. Ми дивилися «Пригоди Паддінгтона» та «Сторожова застава». Вже прийшов час вечері та вечірнього психологічного кола, на якому діти поділися, що їм сподобалося найбільше за сьогоднішній день. Після вечірнього кола діти склали свої речі, адже завтра ми відправляємось на ранчо. Потім як завжди гігієнічні процедури і відбій.

10 липня всі прокинулися з хорошим настроєм і з очікуванням подорожі. Зробивши гігієнічні процедури та руханку, поснідавши діти поділися своїми очікуваннями від дня на ранковому колі. Дорога до ранчо «Скарбова гора» зайняла приблизно годину. Приїхавши на ранчо нам провели маленьку екскурсію по території та заселили нас в кімнату. Розклавши речі діти пішли бавитися на вулицю. Добряче зголоднівши після активних ігор на свіжому повітрі діти прийшли на обід. На обід був суп, овочі, картопля з куркою, фрукти та сік. Після смачного обіду діти відправилися на іпотерапію. Іпотерапія – вид лікувальної фізичної культури, в основі якої лежить використання рухів коня для відновлення функцій організму людини, також взаємодія з кінями знімає стрес. Після гарно проведеного часу з кінями діти

пішли далі гратися на вулиці, хтось грав в баскетбол, хтось в хованки. Після вечері ми дивилися мультфільм «Історія іграшок». О 23:00 після гігієнічних процедур діти лягли спати.

11 липня підйом був о 9 годині, діти зробили гігієнічні процедури і ми пішли на ранкову зарядку, а після, як завжди був сніданок та ранкове коло. До обіду діти знову бавилися в ігри на вулиці. Після обіду діти робили антистреси з психологинею Галиною. Ввечері ми розпалили вогонь на території і файно проводили час, фотографувалися, смажили сосиски та маршмелоу, грали в ігри та розповідали різні історії з життя. Після гарно проведеного вечору діти пішли збирати свої речі, адже завтра ми повертаємось в табір, а також зробили гігієнічні процедури і лягли спати.

12 липня після ранкової рутини, ми поснідали і провели ранкове коло після чого поїхали в табір. Після приїзду в табір діти лишили свої речі, трішки відпочили, пообідали і ми відправилися на екскурсію в Головне управління ДСНС України у Львівській області, нам провели дуже цікаву екскурсію територією, показали пожежні машини, кімнату де приймають виклики та музей. Після, ми відправились у Львівський державний університет безпеки життєдіяльності в якому нам теж провели екскурсію та навчили надавати першу медичну допомогу. Після цікавих екскурсій ми пішли в табір на вечерю. На вечерю була запечена картопля, тушкована курочка, овочі, фрукти і узвар. Після вечері у нас було останнє вечірнє коло на якому кожен поділився своїми враженнями про табір і ці 10 днів. Після вечірнього кола діти пішли складати валізи, адже завтра зранку їхати. Трішки

поговоривши та зробивши гігієнічні процедури ми лягли спати.

13 липня після сніданку ми поїхали на вокзал, тому що потяг відправлявся о 10:50. Важко попрощавшись діти поїхали у Запоріжжя.

Висновок. Загалом мені дуже сподобався цей проєкт, адже він повністю направлений на дітей. Різні терапії, робота з кваліфікованим психологом, цікаві активності, чудові умови проживання, дружелюбний колектив та здорове харчування, це все дає змогу дітям відпочити від пережитого. Хочу відмітити, що діти мали змогу придумати правила табору при цьому кожне правило було розумно обговорене. Також в приміщенні табору є все потрібне для дітей: різні книги, настільні ігри, проєктор для показу фільмів, фарби, олівці, папір, фломастери. Діти дуже не хотіли їхати з табору, а це великий показник, який означає, що їм сподобалося. Єдине, що на перших днях не сподобалося мені і дітям, то це дуже насичений графік, дітям хотілося більше вільного часу, але такий графік не можна було змінити, адже діти приїхали лиш на 10 днів і організаторам хотілося показати дітям якомога більше.

Марків В., Сулятицький І.
Гуманітарні проекти громадського сектору
для підтримки військових та внутрішньо
переміщених осіб

Марків В.І. - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта»

Сулятицький Іван - кандидат психологічних наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки, доцент кафедри спеціальної освіти Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: sulo@ukr.net

© С *Марків В., Сулятицький І., січень 2024.*

Самоорганізація громадянського сектору в Україні та закордоном у підтримці військових, поранених, внутрішньо переміщених осіб та мігрантів є критично важливою у захисті прав та забезпеченні потреб різних груп населення.

Взаємодія між громадянським сектором в Україні та міжнародними організаціями створює підґрунтя для спільних зусиль у забезпеченні стабільності та підтримці тих, хто потребує допомоги в війни. Ініціативи громадських організацій включають надання гуманітарної допомоги, соціальну реабілітацію та сприяння соціальній інтеграції потерпілих.

Цей активний внесок громадянського сектору сприяє зміцненню соціальної підтримки та розвитку солідарності в громаді.

Громадські організації активно впроваджують ініціативи, спрямовані на надання різноманітної допомоги ветеранам, військовим та їх сім'ям. Ці ініціативи

включають у себе:

- Медичну допомогу: Забезпечення доступу до медичних послуг, реабілітації та психологічної підтримки для поранених та ветеранів.
- Соціальну підтримку: Надання консультацій та послуг для соціальної реінтеграції, включаючи пошук роботи, житла та навчання.
- Економічний розвиток: Реалізація проектів та програм, спрямованих на створення можливостей для заняття ветеранів та військовослужбовців.
- Сімейну підтримку: Розвиток програм, спрямованих на підтримку сімей військових, зокрема допомогу дітям та дружинам ветеранів.
- Мережі підтримки: Створення спільнот та мереж, які об'єднують ветеранів, де вони можуть обмінюватися досвідом, отримувати підтримку та залучатися до суспільства.

Співпраця між національними та міжнародними громадськими організаціями забезпечує ефективний обмін досвідом та ресурсами для підтримки військових та поранених. Це сприяє оптимізації програм, розширенню можливостей допомоги та підвищенню якості надання послуг у сфері соціальної підтримки. Ця співпраця дозволяє уникнути дублювання зусиль та максимально ефективно використовувати ресурси, реагуючи на зростаючі потреби ветеранів та поранених як в національному, так і міжнародному контексті.

Наприклад, гуманітарні проекти громадського сектору мають за мету надання допомоги внутрішньо переміщеним особам та мігрантам, забезпечуючи їх

необхідними ресурсами та підтримкою. Ці проекти включають в себе розподіл гуманітарної допомоги, надання житла, медичної допомоги та освітніх послуг. Ініціативи спрямовані на полегшення умов перебування вразливих груп, сприяючи їхній адаптації та інтеграції в новому оточенні.

Інноваційні підходи та технології в громадському секторі теж важливі. Допомагають оптимізувати координацію та розповсюдження інформації про можливості підтримки. Використання цифрових платформ, мобільних додатків та аналітичних інструментів дозволяє швидше та ефективніше виявляти потреби, спрощує збір та обробку даних, а також забезпечує точні та актуальні інформаційні ресурси для громадян та організацій, які надають підтримку.

Важлива взаємодія між громадянським сектором, урядовими структурами та бізнесом, адже забезпечують комплексну підтримку військових та потерпілих. Більша фінансова підтримка, обмін знаннями для вдосконалення програм та послуг.

Розробка програм для підтримки спеціалізованих програм для медичної реабілітації та психологічної підтримки ветеранів та поранених осіб є необхідна, щоб покращувати фізичний стан повернення до звичного життя, психологічна допомога, індивідуальний підхід до кожного, партнерство з кваліфікованими медичними та психологічними експертами для високоякісної допомоги.

Список джерел:

1. Серeda Ю. В. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб як чинник локальної інтеграції в Україні / Ю. В. Серeda [Електронний ресурс]. <http://www.ukr->

2. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: [монографія] / А. Ф. Колодій. Львів : Видавництво «Червона Калина», 2002. 276 с.
3. Болотова В. А. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності / В. А. Болотова, Н. О. Ляшенко, Т. М. Байдак // Грانی. 2018. №9. Т. 21. С. 48-57.
4. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики / Д.М. Горелов, О.А. Корнієвський. К.: НІСД, 2015. 36 с.; Розвиток громадянського суспільства в Україні / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д.М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. К.: НІСД, 2015. 60с.

Стегній Олександр. Громадський сектор як складова національної резильєнтності України

Провідний наук. співробітник Інституту соціології
НАН України, доктор соціологічних наук
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7829-127X>
E-mail: o.stegniy@gmail.com

© Стегній О., січень 2024.

Аналізується роль та діяльність громадського сектору в контексті зміцнення національної резильєнтності України в умовах воєнного часу. Наголошується, що для організацій громадського сектору характерна культура неієрархічних зв'язків між громадянами, що дозволяє акумулювати соціальний капітал суспільного кола. В період широкомасштабного російського вторгнення вкрай затребуваними є напрямки діяльності громадського сектору, пов'язані із зовнішніми та внутрішніми викликами для збереження української державності.

Ключові слова: громадський сектор, інституційна спроможність громадських організацій, соціальний капітал суспільного кола, національна резильєнтність.

The article analyzes the role and activity of the public sector in the context of strengthening the national resilience of Ukraine in wartime conditions. It is emphasized that public sector organizations are characterized by a culture of non-hierarchical relations between citizens, which allows for the accumulation of social capital of the public circle. During the period of the large-scale Russian invasion, areas of public sector activity related to external and internal challenges to the preservation of Ukrainian statehood are in high demand.

Keywords: public sector, institutional capacity of public organizations, social capital of the public circle, national resilience.

Постановка проблеми. Широкомасштабне російське вторгнення вкрай актуалізує проблему національної резильєнтності за участю громадського сектору, залучення його розгалужених інституцій до формування української національно-громадянської ідентичності на принципах

ліберальної демократії.

Ступінь розробленості. У вітчизняній науковій літературі основна увага зосереджена на безпосередній соціальній активності інституцій громадського сектору у воєнний час (І. Вітковська, О.Резнік, В.Степаненко, В. Яремчук). Численні аналітичні звіти соціологічних досліджень розкривають поточний стан інституційної спроможності громадського сектора, наявні перешкоди міжсекторальній взаємодії з державними інститутами. Натомість залишається без достатньої уваги власне місце та роль громадського сектору як комплексного соціокультурного та суспільно-політичного феномену для зміцнення національної резильєнтності в умовах російської агресії.

Виклад основного матеріалу. Автономність громадянського суспільства в широкому сенсі визначається як автономія чотирьох груп: автономія медіа є передумовою забезпечення свободи слова; автономія підприємців допомагає підтримувати будь-якого політичного актора, включно з опозиції; автономія неурядових організацій, необхідна для здійснення громадського контролю за роботою державних установ; автономія громадян, яка означає відсутність фінансового тиску в разі висловлення власних думок та вільної участі у виборах. Зазначені чотири автономії громадянського суспільства є «соціологічною гарантією проти автократії» [Мадяр, Мадловіч, 2023: с.96].

Станом на грудень 2021 року кількість зареєстрованих громадських організацій (ГО) перевищала позначку 96 тисяч, а також понад 20 тисяч зареєстрованих благодійних

фондів (БФ). Повномасштабне вторгнення зменшило кількість нових ГО, проте радикально збільшило число нових благодійних організацій (БО), серед яких у вітчизняному медіапросторі найчастіше згадувались БФ «Повернись живим», UNITED 24, ГО «Справа громад», БФ Сергія Притули, БФ Порошенка, БО «Карітас» [Громадянське суспільство України в умовах війни, 2022-2023].

Громадський сектор є фактично відображенням громадянського суспільства у вузькому, інструментальному значенні цього поняття, а саме редукцією від широкого тлумачення діяльності НДО (включно з політичними партіями, профспілками, релігійними організаціями та бізнес асоціаціями) до власне діяльності ГО та суспільних рухів, в особливості волонтерського руху. Основними організаційними структурами громадянського сектору є ГО, БО та фонди, громадські рухи та ініціативи, спрямовані на розв'язання різноманітних суспільних проблем та відіграють роль певної альтернативи державній владі. Важливо зазначити, що ГО утворюються за власною ініціативою засновників, незалежно від волі органів влади чи посадових осіб, та без мети одержання прибутку для його перерозподілу між учасниками таких організацій. Зазначені організації є не тільки важливим елементом самореалізації людини поза її основною роботою чи сім'єю, а у своїй сукупності система цих організацій є доброю засторогою проти можливого зловживання владою чи взагалі згортання демократії у державі.

Інституції громадського сектору забезпечують неполітичне, тобто без мети здобуття політичної влади,

представлення та просування інтересів різних груп населення і серед безпосередньо громадян, і в комунікації з політичними акторами; сприяють участі в ухваленні рішень і забезпечення таким чином більшої ефективності з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп. Діючи таким чином, зазначені організації нейтралізують патерналістські очікування громадян, підтримують та відтворюють демократичну політичну культуру, а також відіграють помітну роль у забезпеченні суспільної стабільності.

Пострадянська політична траєкторія України характеризується поняттям «режимної петлі», яка є результатом змін на рівні соціальних інститутів, однорівневої трансформації без усунення патрональних мереж, під якими розуміється низка неформальних пірамід влади [Мадяр, Мадловіч, 2023: с.219–222]. В умовах патрональної демократії, що характеризується конкуренцією суперницькими мережами «патрон – клієнт», мережа, що перебуває при владі, намагається монополізувати владу, рухаючись до автократії. Політична партія є фактично «партією патрона», оскільки верховний патрон де-факто, і не обов'язково де-юре приймає всі основні рішення партії, а його повноваження не обмежені формальними партійними правилами. Оскільки кожна мережа має на меті зруйнувати демократичну систему і створити однопірамідальну патрональну мережу, виживання патрональної демократії залежить від того, наскільки складно досягти монополії політичної влади.

Масові соціальні протести на київському Майдані («три

революції») є прикладами захисних механізмів в патрональній демократії, які відновлювали конкуренцію патрональних мереж, але не встановлювали ліберальну демократію. Фактично це суспільний захист, який перешкоджає спробам автократії та повертає режим до динамічної рівноваги суперницьких патрональних мереж. В умовах пролонгованого воєнного стану виникає чергова загроза згорання демократичних прав і свобод, насамперед свободи слова та громадського обговорення діяльності влади. В даних обставинах громадський сектор, як джерело громадського контролю за діяльністю вищих посадових осіб державної влади, виступає одним з вагомих запобіжників встановлення автократії «прийомної політичної сім'ї» яка перебуває у влади [Мадяр, Мадловіч, 2023: с. 52–56].

Громадський сектор є одним з основних продуцентів соціального капіталу суспільного кола, який досліджується через довіру до установ та інститутів та через міру активності життєвої позиції у соціальній взаємодії. До цього кола належить взаємодія з місцевою владою (депутатами), поліцією, місцевими закладами охорони здоров'я, керуючими компаніями, благодійними фондами, громадськими, волонтерськими організаціями. Також це коло забезпечене громадянською позицією (участю в мітингах, страйках, петиціях [Millward, Takhar, 2019].

За умов воєнного стану істотно зростає роль громадського сектору в забезпеченні національної резильєнтності, під якою узагальнено розуміють здатність держави у взаємодії з суспільством зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх агресивних впливів, оперативно

реагувати на асиметричні загрози шляхом впроваджених змін та адаптації без шкоди для основних цінностей та інституцій суспільства, безперервно функціонувати під час криз, а також відновлюватися після руйнівних наслідків явищ\дій будь-якої природи (самовідновлення) [Покровська, 2018: с.37]. Принципово важливо, національна резильєнтність країни також включає зусилля політичної та інтелектуальної еліти вчасно передбачати й ефективно реагувати на вказані впливи і загрози заради гідної самореалізації та гуманістичного розвитку людини, які забезпечує держава в балансі з громадянським суспільством. Основою первинної національної резильєнтності є ідентичність; стійкість, яка розгортається в актуальний стан за наявності загроз та викликів, стає відстоюванням і потребує солідаризації.

Станом на 2023 рік діяльність громадських організацій та груп волонтерів підтримували три чверті респондентів. Така підтримка громадських організацій

та волонтерів обумовлена війною, починаючи з 2014 року і наступним великим сплеском такої активності в Україні після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, коли в перші місяці волонтерська підтримка знову була критично важливою і надалі залишається актуальною. Багато фінансових зборів відомих організацій та волонтерів і сьогодні закриваються за лічені години, бо йдеться про життя та безпеку не лише країни, а й кожного окремого українця [Невидимий клей, 2023].

До початку повномасштабного вторгнення середньостатистична громадська організація працювала, залучаючи гранти та, значно меншою мірою, кошти

бізнесу, влади чи мешканців. Локальні організації зазвичай мали свій вузький напрямок роботи та мало кооперувалися з іншими організаціями, переважно зустрічаючись на місцевих форумах чи національних проектах. Більшість працювали в проектних офісах або приміщеннях, які їм надали місцеві муніципалітети. Спроби створити коаліції громадських організацій зазнавали краху з причини наявності різного інституційного та практичного досвіду діяльності, і як наслідок, відсутності мотивації до акумуляції спільної інституційної спроможності.

З початком активних бойових дій основні питання зводились до трьох ключових: де працювати, з ким та для кого. Офіси організацій були або цілковито зруйнованими, або працювати в них було небезпечно. Ті ж організації, які переїхали у відносно-безпечну частину України, також не мали де працювати через відсутність просторів для роботи, або інформації про такі. Після початку війни частина команд переїхала у інші області України, частина виїхала за кордон, а деякі чоловіки були призвані до лав Збройних сил України. Тому значні об'єми робіт або переходили до інших членів організації, або ж виконувались дистанційно. Більшість організацій змінили власні пріоритети, деякі — місце діяльності, що безпосередньо позначилось на цільових аудиторіях.

Війна започаткувала нову для України форму співіснування громадських організацій. За підтримки міжнародного Національного фонду демократії (NED) створена мережа хабів громадської активності (проект NGO-Relocation) з метою першочергової організації простору для релокованих організацій, облаштування

його технікою, проведенням інтеграційних та освітніх заходів, організації конкурсів та надання міні-грантів. Завдяки даному проекту незалежно від місця пріоритетної діяльності, громадську організацію можна зберегти і розвивати в іншому місті, якщо допомогти їй з адаптацією.

Набула поширення практика доукомплектування одних ГО завдяки членам інших організацій, що створило передумови для додаткової фінансової підтримки активістів. Зовнішні та внутрішні обставини склались таким чином, що організації почали об'єднуватись, чого практично не було до війни. Громадські активісти, які працюють у таких хабах, відзначають, що вони будуть корисними і після перемоги на територіях України, де наразі триває війна. Це продиктовано тим, що кількість досвідчених активістів значно поменшає — частина залишиться за кордоном, частина на заході України, а у когось просто зміняться пріоритети [Черкашин, 2022].

Нові практики солідаризації та сумісної боротьби допомогли громадянському суспільству ставати сильнішим, тож в 2022 році його було визнано одним із ключових факторів, що сприяють національній резильєнтності країни перед лицем російської агресії. Активність мережи громадських організацій та волонтерського руху з переважаючою культурою неієрархічних зв'язків між громадянами сприяли поступовому зростанню міжособистісної довіри, а попередня успішна соціальна мобілізація під час Революції Гідності зміцнила почуття міжособистісної солідарності.

З початком повномасштабного вторгнення по теперішній час діяльність громадського сектору переважно сфокусована на наданні оперативної допомоги, задоволенні базових потреб населення, видачі гуманітарної допомоги, наданні психологічної підтримки. Частково довоєнні проекти успішно перепрофільовані та реалізовані в нових умовах, тоді як частина таких проектів відкладені на повоєнний час або пролонговані за ініціативою донорів [Вітковська, 2022].

Розглядаючи громадській сектор як складову національної резильєнтності розглянемо основні напрямки його активізму як соціальну рефлексію на зовнішні та внутрішні виклики (загрози) воєнного часу. Цілком очевидно, що основним зовнішнім викликом є довготривала російсько-українська війна, в особливості фаза широкомасштабного вторгнення з окупацією окремих територій нашої країни. Поміж внутрішніх викликів звернемо увагу на важливості збереження національної єдності на принципах української національно-громадянської ідентичності та цінностях ліберальної демократії, а також на соціальний захист ветеранів, проєктах повоєнного відновлення.

З початком активних бойових дій на території України інституції громадського сектора стали провайдерами недержавної допомоги Силам оборони як безпосередні учасники широкого волонтерського руху та координатори залучення фінансових ресурсів населення (донатів).

Прикладом масштабності такої активності слугує діяльність благодійної організації «Фонд Сергія Притули» (заснована 2020 р.), яка займається придбанням та постачанням автомобільної техніки, різного роду

технологічним спорядженням, військової амуніції та медикаментів. Окрім мілітарного вектора, фонд займається гуманітарними проектами, зокрема закупівлею генераторів, медичного обладнання, засобів відновлення зв'язку у громадах, формуванням медичних бригад на деокупованих територіях, облаштуванням укриттів у закладах освіти, встановленням модульних будинків для ВПО. Фонд також активно розвиває Центри готовності цивільних у партнерстві з військовою школою «Боривітер», участь в програмі навчань вже прийняли понад 32 тисячі цивільних громадян. На початок грудня 2023 р. загальна сума донатів у фонд перевищала 6 мільярдів гривень¹. Високий рівень довіри до фонду пояснюється його фінансовою транспарентністю, ефективним оперативним вирішенням поточних потреб Сил оборони та конвертується у рівень довіри до персоналії Сергія Притули, співставним з Президентом України В.Зеленським (69% проти 77%)².

Гібридний характер сучасної російсько-української війни включає інформаційну вразливість аудиторії з неналежним рівнем критичного мислення. По аналогії із споживачами емпіричних даних масових опитувань, загальну категорію споживачів суспільної інформації, включно з перебігом цієї війни, умовно можна поділити на три типи: ідеологічно заангажовані онлайн-спільноти, некритичні реципієнти («губки») медійного контенту та

¹ Фронд Притули з лютого 2022 року вже зібрав понад 6 мільярдів донатів. Отримано з: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3793651-fond-prituli-z-lutogo-2022-roku-vze-zibrav-ponad-6-milardiv-donativ.html>

² Напрямок справ у країні та довіра політичним діячам. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1336&page=1>

інфо-медійно грамотні [Стегній, 2022]. «Губки» є відкритими до некритичного споживання різноманітного медіа-контенту, перебуваючи під дією ефекту заміщення власних думок ретрансляцією наративу ідеологічно спрямованих медіа. Враховуючи неусталеність їхніх політичних та ідеологічних поглядів, зазначена група є вагомим ресурсом для конкуруючих європейських та євразійських політичних сил в Україні. Відтак, адекватне сприймання суспільно важливої інформації потребує інформаційної гігієни та медіа грамотності.

Прикладом рефлексії громадського сектора на цей виклик є проведення ГО «Детектор медіа» моніторингу «Індекс медіаграмотності українців», в основі якого покладено концепцію британського дослідника медіаосвіти Лена Мастермана. Зазначений індекс дозволяє визначати рівень навичок людини стосовно управління інформацією – уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел [Індекс медіаграмотності українців, 2021]. В свою чергу, ГО «Інститут масової інформації» розробила методологію моніторингу онлайн-медіа з урахуванням воєнного часу, яка ґрунтується на дотриманні професійного стандарту достовірності в умовах війни³. Кейсом успішного співробітництва аналітично-адвокаційної ГО та урядової організації є спільна розробка посібнику з основних аспектів протидії російській дезінформації та пропаганді, з акцентом на методи їх виявлення та адекватного (критичного)

³ Методологія моніторингу онлайн-медіа з урахуванням воєнного часу. Отримано з: <https://imi.org.ua/monitorings/metodologiya-monitoringu-onlajn-media-z-urahuvannyam-voyennogo-chasu-i48692>

реагування⁴.

Серед внутрішніх викликів воєнного часу вкрай важливою є національна єдність, яка має ґрунтуватися на українській національно-громадянській ідентичності та протистояти спробам просування ідеї «полікультурності» як латентної форми збереження русифікації значної частини населення України.

Проблема полягає у тому, що частина носіїв російської культурної ідентичності фактично відмовляються від білінгвізму та сподіваються на відновлення «русского мира» в Україні, це світоглядне протиріччя по лінії «русского мира» та українського світу. Такий патерн збереження своєї російської культурної ідентичності лише створює передумови її маргіналізації в українському суспільстві, а його носіїв неминуче чекає травмована ідентичність (affected identity) на їх думку, внаслідок проведення політики скривдженості з боку української влади. Така перспектива маргінесу чітко простежується в анклаві угорської культурної ідентичності на Закарпатті, де переважна частина випускників загальноосвітніх середніх шкіл не можуть скласти тест зовнішнього незалежного оцінювання з української мови⁵. Тим самим така молодь може продовжити своє навчання за межами України, або претендувати на працевлаштування в місцевій угорській громаді.

Однак, з позиції збереження національної

⁴ Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті. Аналітичний посібник. 2023. Отримано з: <https://cedem.org.ua/library/gibrydna-viyna-posibnyk/>

⁵ На Закарпатті ЗНО з української мови провалили 70% випускників-угорців. Отримано з: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/367532>

резильентності в російсько-українській війні, політика впровадження білінгвізму для російської культурної ідентичності виглядає найбільш оптимальним політичним рішенням. З цієї точки зору факт свідомої відмови носіїв російської культурної ідентичності від доцільності білінгвізму можна вважати ознакою викривленої ідентичності (*distorted identity*).

Ініціатива «Навчай українською» об'єднує представників різних ГО, які акумулюють свої ресурси задля популяризації української мови та ініціювали у 2022 році всеукраїнський проєкт «Єдині», розмовні клуби якого працюють у 25 містах України та за кордоном. За перші 15 місяців робота цей проєкт допоміг заговорити українською майже 100 тисячам учасників⁶. Враховуючи недостатній рівень володіння українською серед дітей дошкільного віку у найбільших містах України, включно з Києвом, ГО «Спільномова» ідентифікує свою діяльність як центр створення та розвитку україномовного середовища і працює над розширенням мережі навчальних закладів, в яких ведуться дослідження мовленнєвого розвитку дітей. Організація створила мовленнєвий профіль дитини з визначенням базової та питомої української лексики, який ґрунтується на міжнародній методиці оцінки мовленнєвого розвитку, зокрема білінгвізму⁷.

Новітня російсько-українська війна призводить до травматологічних соціальних змін в українському суспільстві. Макросуспільні травматогенні зміни не

⁶ https://www.facebook.com/yedyni/about_details

⁷ Вимірювання мовленнєвого розвитку. Отримано з: <https://www.spilnomova.org/projects>

обмежуються тим, що здійснюють деструктивний вплив на суспільство на макрорівні, але також безпосередньо впливають на функціонування груп в мікромасштабі, на повсякденне життя окремих людей, в даному випадку особливої соціальної групи – ветеранів сучасної війни.

У громадському секторі відрізняють власне ветеранські ГО, які засновані і складаються переважно із ветеранів та/або членів їхніх сімей, та про-ветеранські ГО, діяльність яких сфокусована на адвокаційній або сервісній допомозі ветеранам. Більшість зазначених ГО, які мають досвід взаємодії із органами державної влади, вказують на недостатню системність і координованість у роботі з ветеранами, розпорошеність і почасти неузгодженість ініціатив Міністерства у справах ветеранів, зокрема проєкту «Помічник ветерана», прогагин в організації медичної реабілітації. Переважно про-ветеранські ГО мають ресурс і запит на розвиток системи надання соціально-психологічних, інформаційно-правових послуг для ветеранів, впровадження нових моделей державної соціальної політики захисту ветеранів. Мова іде про врахування соціально-демографічного профілю ветеранської спільноти, інклюзивний підхід і перехід від стимулів у вигляді соціальних пільг до акцентування на можливостях і розвитку сильних сторін цієї соціальної групи в умовах цивільного життя після повернення у свої громади [Аналітичний звіт, 2023].

Враховуючи масштабність руйнувань промислової і цивільної інфраструктури, включно з житловим сектором, проєкти повоєнного відновлення доцільно розпочинати не чекаючи завершення активних бойових дій. Для

зміцнення інституційної спроможності організацій громадського сектору важливою є взаємодія з органами місцевого самоврядування. На муніципальному, окружному чи іншому субнаціональному рівні наявність органів місцевого самоврядування діє як система стримувань і противаг для центрального уряду, який не має повної влади над життям громадян, оскільки частина цих повноважень передається обраним народом місцевим представникам. Принцип субсидіарності передбачає, що соціальні й політичні проблеми мають вирішуватися на рівні, який є максимально наближеним до їх розв'язання. Тому в оптимальній моделі до компетенції органів місцевого самоврядування зазвичай належать значні законодавчі, судові та виконавчі повноваження щодо питань місцевого значення, включно з місцевими інвестиційними проєктами.

ГО ІСАР Єднання пропонує цифрову платформу розвитку та підтримки громадського сектору «Дім громадянського суспільства», в рамках якої надається від 200 до 500 грантів для реалізації суспільно-корисних ініціатив України, включно з проєктами відбудови. Один з таких грантів «Посилення громадської участі в процесах раннього відновлення на звільнених територіях» спрямований на посилення співпраці в межах діяльності органів місцевого самоврядування з раннього відновлення⁸.

Висновки. Стислий огляд основних активностей

⁸ Інформація про конкурс: <https://ednannia.ua/181-contests/12573-grantovijj-konkurs-posilennya-gromadskoj-uchasti-v-protsesakh-rannogo-vidnovlennya-na-zvilnenikh-teritoriyakh>

громадського сектору у воєнний час підтверджує його значення як невід'ємної та вагомий складової національної резильєнтності України не тільки в умовах активних бойових дій, але й у повоєнній відбудові суспільства на принципах української національно-громадянської ідентичності та ліберальної демократії.

Список джерел:

1. Аналітичний звіт за підсумками дослідження організацій громадянського суспільства, які працюють у ветеранській сфері (2023). Київ: Агенція Vox Populi. URL: <https://ednannia.ua/189-doslidzhennia/12531-organizatsiji-gromadyanskogo-suspilstva-yaki-pratsyuyut-u-veteranskij-sferi>
2. Вітковська І.М.(2022). Основні напрямки роботи організацій «третього сектору» в умовах воєнного стану. СОЦІОПРОСТІР, 12, 52-62.
3. Громадянське суспільство України в умовах війни. Звіт за результатами дослідження (2022-2023). Київ.
4. Індекс медіаграмотності українців (2021). Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження. ГО «Детектор медіа». Березень 2021. URL: <https://bit.ly/3u6VEtg>
5. Мадяр Б., Мадловіч Б. (2023). Посткомуністичні режими: актори, інституції та динаміка. Короткий путівник. Бостон: Academic Studies Pres.
6. Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні (2023). Київ: Дослідницька агенція «Rating Group». URL: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/nevidimiy_kley_doslidzhennya_socialnogo_kapitalu_v_ukraini.html
7. Покровська А. (2018). Національна стійкість як основа за-безпечення національної безпеки держави. Стратегічне позиціонування України в міжнародному просторі: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. Київ: Київський національний університет імена Тараса Шевченка, 34-36.
8. Стегній О. (2022). Дискурсивний аспект достовірності емпіричного соціологічного знання. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2, 74-92.
9. Черкашин М. (2022). Як війна змінила громадський сектор України? Досвід, який допоможе іншим. URL: <https://rubryka.com/blog/war-and-civil-society-ukraine/>

10. Дослідження ініціатив відновлення в Україні та роль громадянського суспільства в процесах відновлення: основні результати комплексного соціологічного дослідження проведеного у квітні-травні 2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1268&page=3>.
11. Millward P., Takhar Sh. (2019). Social Movements, Collective Action and Activism. Sociology, 1-12.

Перебудова економіки до функціонування в умовах війни

Кириченко Ольга.

Стратегії відновлення міжнародного туризму в Україні: використання світового досвіду у воєнний період

Ольга Кириченко - аспірант Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (Одеса, Україна)

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3785-9532>

E-mail: olga.kyry4enko@gmail.com

© Кириченко О.В., лютий 2024.

Ситуація з туристичною галуззю в Україні з початку війни склалась досить складна: в'їзний туризм в перші місяці припинився, внутрішній туризм розвивався, але був досить вимушений, викликаний внутрішньою міграцією населення, а також необхідністю перепочинку від постійних обстрілів та обмеженнями на виїзд за кордон для тих, хто військовозобов'язаний. Сьогодні Україна може розглядати туризм як опору для післявоєнного відродження країни. Але починати робити кроки до відновлення міжнародного туризму в Україні необхідно вже зараз. Це важлива зміна, але для її реалізації потрібен план. Чітко скоординовані та продумані кроки, підкріплені міжнародною підтримкою, дозволять швидко та ефективно розпочати відродження галузі. Визначити ці кроки нам допоможе досвід відновлення інших країн після військових конфліктів, криз чи періодів застою. Ключові слова: відновлення міжнародного туризму, післявоєнне відновлення, міжнародний туризм, світовий досвід, війна.

The situation with the tourism industry in Ukraine has been quite difficult since the beginning of the war: inbound tourism stopped in the first months, domestic tourism developed, but it was rather forced, caused by the internal migration of the population, as well as the need to rest from constant shelling and restrictions on travel abroad for those who are conscripted. Today, Ukraine can consider tourism as a support for the post-war revival of the country. But it is necessary to start taking steps to restore international tourism in Ukraine now. This is an important change, but it requires a plan to implement it. Well-coordinated and well-thought-out steps, supported by international support, will allow a quick and

effective start to the revival of the industry. The experience of other countries' recovery after military conflicts, crises or periods of stagnation will help us determine these steps.

Постановка проблеми. З початку повномасштабного вторгнення ситуація в українському туризмі склалася доволі складно: в'їзний туризм тимчасово зупинився, внутрішній туризм відбувався в умовах внутрішньої міграції та потреби відпочинку від обстрілів. Зараз важливо розпочати кроки до відновлення міжнародного туризму в Україні. для сприяння післявоєнному відродженню країни. Для цього ми розглянемо досвід Ізраїлю та Хорватії.

Наш вибір зумовлений тим, що приклад Ізраїлю є ближчим до наших реалій. Незважаючи на постійну загрозу ескалації напруженості з сусідніми державами, періодичні загострення на кордоні з сектором Газа, а також ракетні обстріли і постійні теракти, країна зберігає свій туристичний статус.

Також для нас може бути актуальним досвід Хорватії. Сильний туристичний бренд країни, як одного з головних курортів Адріатики, забезпечив потужну підтримку швидкому відродженню туризму в країні після війни в 90-х роках.

Ступінь розробленості. Останнім часом проблема відродження міжнародного туризму в Україні є досить актуальним дослідженням, що привертає все більше уваги. Проблему освітлюють міжнародні організації, такі як UNWTO, що надає загальний огляд світової ситуації у туризмі, статистику та рекомендації щодо відновлення галузі після воєнних дій. Офіційний веб-ресурс ДАРТ (Державне агентство розвитку туризму України): на

офіційному сайті розміщують останні новини у сфері туризму України, а також містить дані про заходи, які вживає держава для відновлення туризму. Крім того, багато вітчизняних учених приділяють увагу перспективам розвитку туризму в післявоєнній Україні. Це, наприклад Моца О., Шевчук С. та Середа Н., які у своїй статті обговорюють перспективи відновлення туристичної сфери в Україні. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. у своїй статті розглядають шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. пишуть про розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України, тощо.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок російської агресії не лише в Україні, але й у всій Європі спостерігається зменшення світових прибутків від туризму. Головною причиною цього є питання безпеки. Російська військова агресія змушує туристів, зокрема з інших континентів, розглядати доцільність подорожі до Європи, тож вони все частіше вибирають безпечніші альтернативи.

Цілком зрозуміло, що всі міжнародні логістичні шляхи, які проходять через територію України, зараз не функціонують. Проте не тільки український ринок постраждав від цієї війни. Згідно з даними Євроконтролю, опублікованими на веб-сайті ВТО [1], після 24 лютого кількість рейсів до певних європейських напрямків зменшилася порівняно з тим самим періодом 2021 року. Наприклад, кількість рейсів у Молдові впала на 69 %, у Словенії на 42 %, у Латвії на 38 %, у Фінляндії на 36 %.

Замість того, щоб сприяти розвитку внутрішнього туризму в Україні, відбулася масова міграція мільйонів людей всередині країни, і великий потік громадян України за кордон не мав нічого спільного з туристичною метою.

Війна сильно пошкодила галузь туризму, призвела до зруйнування фінансових, енергетичних і продовольчих ринків, а також викликала значний ріст інфляції по всьому світу. У центральній, східній і південній частині України туризм повністю зупинився на початку війни. З урахуванням цих тенденцій питання відновлення туризму, особливо після війни, стає дуже актуальним і є ключовим аспектом теми доповіді.

У країні немає повністю безпечних регіонів через війну, що суттєво негативно впливає на туристичну привабливість. Іноземні туристи не відчують можливості або бажання відвідувати Україну через постійні артилерійські та ракетно-бомбові атаки, значні руйнування інфраструктури, а також через збільшену небезпеку у зоні воєнних дій та призупинення авіасполучення. Внутрішній туризм також переживає кризу через масову міграцію людей із небезпечних регіонів до більш безпечних областей, замість відвідування інших частин України з туристичною метою.

Український туризм втрачає велику суму коштів, перш за все, через значний спад кількості туристів. З початку повномасштабної війни Україна втратила практично всіх іноземних туристів. У 2020 році їх кількість склала близько 4 мільйонів, з яких лише 90 тисяч скористалися послугами українських турфірм. Проте з початку війни понад половина областей України припинили діяльність

туристичних підприємств.

Фактично з 24 лютого в'їзний турпотік втратив 100%, бізнес-туризм заморозився, а місцевий перетворився на рух внутрішньо переміщених осіб. У сфері ділового туризму відбулась повна стагнація.

Але сьогодні ми бачимо, що в'їзний туризм в Україні потроху почав відроджуватися, а разом з ним – бізнес-сегмент у вигляді конференцій, тренінгів, семінарів тощо [2].

Доречно підкреслити, що індустрія туризму продовжує функціонувати навіть під час війни. У відповідь на численні звернення туроператорів і турфірм із проханням надати роз'яснення щодо правил безпеки під час подорожей всередині країни, Держагенство розвитку туризму (ДАРТ) оприлюднило інформацію про дозволи та обмеження, які діють під час воєнного стану в центральних і західних областях України [3].

Підсумовуючи, можна зазначити, що через російсько-українську війну перед світовим туризмом постало досить багато завдань. Але на українську туристичну галузь чекає ще більше викликів. Усі експерти в один голос стверджують, що про відродження галузі потрібно думати вже зараз, і з цим неможливо не погодитись.

Щоб відновити позиції туризму в Україні на післявоєнному міжнародному ринку, туристичні фірми та підприємства повинні знайти нові способи реклами та збуту своїх продуктів і послуг. Одним із них є створення системи раціональних взаємозв'язків для вирішення певних планових завдань. Їх правильна інтеграція дозволить забезпечити синергетичні відносини та

посилити дії один одного.

На шляху післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні доцільно враховувати досвід інших країн, які також перебували в кризових ситуаціях, чия економіка, і туристичний сектор зокрема, була зруйнована внаслідок війни, а зараз успішно розвиваються, насамперед, у сфері туризму.

Хорватія є одним із прикладів успішного післявоєнного відновлення туризму для України. У господарському комплексі Хорватії туризм має особливе значення. Забезпечення розвитку туризму в Хорватії здійснюється за рахунок унікального природньо-ресурсного потенціалу, етнокультурними особливостями хорватського народу, потужною інфраструктурою та ефективною державною політикою щодо підвищення якості туристичних послуг і просування національного продукту на міжнародний ринок.

Основними джерелами фінансування туризму в Хорватії є державний бюджет і кошти приватних і державних компаній. Значна частина цих коштів йде на рекламну діяльність.

Міністерство туризму Хорватії розробило ряд програм, спрямованих на те, щоб перетворити країну в одну з провідних визначних пам'яток Європи. Особливо цінним сегментом туризму Хорватії є морський туризм. На нього припадає 10% доходів від туризму в країні та має значний потенціал для розвитку.

Найголовніше, що робила влада для відновлення туризму в Хорватії – залучення міжнародних інвестицій для відновлення інфраструктури, будівництва нових готелів чи реконструкції існуючих. Також вкладання

грошей в активну рекламну кампанію [4].

Ще одним хорошим прикладом успішного відновлення туризму в Україні є туризм в Ізраїлі.

Ізраїль виступає великим центром для культурних та релігійних подорожей трьох великих світових релігій - християнства, іудаїзму та ісламу. Основним релігійно-паломницьким місцем в країні є Єрусалим, який об'єднує основні святині цих релігій на своїй території. Для православних паломників це місто є особливо важливим, оскільки воно нагадує про останні дні земного життя Ісуса Христа.

Міністерство туризму Ізраїлю активно інвестує в покращення та розширення туристичних маршрутів, а також в підготовку гідів та безпеку паломників. У 2018 році було витрачено понад 35 мільйонів доларів на ці заходи. Країна регулярно спрямовує значні фінансові ресурси на розвиток туристичної інфраструктури та забезпечення безпеки туристів на її території. Для стимулювання припливу паломників з інших країн, Ізраїль проводить різні законодавчі ініціативи, такі як ратифікація безвізових угод, наприклад, з Україною.

Слід зазначити, що в країні добре розвинута система готельно-ресторанного господарства. Ізраїль також має розгалужену транспортну систему для обслуговування паломників [5].

Отже, перспективними напрямками післявоєнного відновлення туризму в Україні є:

- розвиток нових напрямків туризму: ділового, пізнавального, паломницького, зеленого туризму, тощо;
- розроблення та реалізація програм (як державних, так і

Психології в іміри культури, економіки, управління: Науковий журнал №26, 2024
міжнародних) підтримки суб'єктів туристичної діяльності;

- забезпечення тісної співпраці між країнами в напрямку взаємної підтримки туристичної діяльності;
- підвищення інтересу іноземних туристів до знакових місць меморіальних і повоєнних маршрутів;
- залучення міжнародних інвестицій;
- пошук нових методів і способів реалізації туристичних послуг тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, доцільно зазначити, що в контексті відбудови туристичної галузі в Україні варто спиратися на досвід інших країн, які ефективно відбудували туристичну галузь після кризових ситуацій, зокрема воєн. Та найголовніше – залучити міжнародні інвестиції для відновлення інфраструктури, будівництва нових готелів чи реконструкції існуючих.

Список літератури:

1. The World Tourism Organization. URL: <https://www.unwto.org>
2. Моца, А., Шевчук, С., & Середа, Н. (2022). Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
3. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/news-and-announcements>
4. Matvienko N. M., Tourist policy and the place of tourism in the economic complex of croatia. Economic and social geography. 2013. issue 2 (67)
5. Patiichuk V. Classification of religious and pilgrimage tours according to various characteristics /V. Patiichuk // Nauk. release Eastern Europe. national University named after Lesya Ukrainka. Series: Geographical sciences. 2015. No. 14 (315). P. 36–48.

Лозинський Олег, Пецух Тереза. Соціальні аспекти релокації підприємств під час війни

Олег Лозинський – ст.викл.кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кан. психол. наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3435-5753>

E-mail: lviv-forum@ukr.net

Teresa Piecuch – DSc, PhD, Associate Professor, Department of Entrepreneurship, Management and Ecoinnovation, Faculty of Management, Rzeszow University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2656-662X>

© Лозинський О., Пецух Т. (Piecuch Teresa), лютий 2024.

Проаналізовано позитивний і негативний досвід перенесення підприємств у більш безпечні регіони України. У центрі уваги – типові соціальні проблеми, з якими зустрілись підприємці та їх співробітники під час перевезення устаткування, отримання приміщень, поселення співробітників та їх сімей, відновлення виробництва у нових для себе населених пунктах.

Ключові слова: державна підтримка релокації бізнесу, безробіття біженців, труднощі релокації.

Oleg Lozynskyi, Teresa Piecuch. Social aspects of the relocation of enterprises during the war. The positive and negative experience of moving enterprises to safer regions of Ukraine is analyzed. The focus is on typical social problems encountered by entrepreneurs and their employees during the transportation of equipment, acquisition of premises, settlement of employees and their families, resumption of production in new settlements. The conducted analysis makes it possible to understand the extent of social problems that Ukrainian citizens - forced migrants - have to deal with, as well as to understand the difficulties of transferring enterprises to other regions during military operations. A significant part of the economy in the occupied territories was irretrievably lost - destroyed, or nationalized by the enemy. Empirical material about the catastrophic effects of the war on the economy should be accumulated, summarized, brought to the attention of Ukraine's foreign partners - Poland,

Estonia, Lithuania, Latvia, Slovakia, the Czech Republic and others. This will allow the Ukrainian government, local self-government bodies, the leadership of the European Union countries to assess risks more responsibly, to adopt preventive and appropriate decisions - to adopt appropriate laws and regulations - to prevent economic and social losses, since, unfortunately, the war will continue and the mobile front line will continue for a long time time will force citizens and businesses to look for safer locations for life activities.

Keywords: state support for business relocation, refugee unemployment, relocation difficulties.

Постановка проблеми. Війна РФ проти України спричинили значні збитки для бізнесу, які станом на січень 2023 р. склали 13 млрд доларів [1]. Постраждало майно, техніка, продукція державних та приватних компаній. Частина бізнесів втратили усе на окупованих ворожими військами територіях і змушені були рятувати хоча б співробітників. З прифронтових населених пунктів довелося релокуватись підприємствам та фізичним особам-підприємцям у більш безпечні центральні та західні області України. За приблизними сумарними підрахунками станом на червень 2023 р. 5-7 мільйонів українців покинули територію держави (переважно жінки з дітьми та пенсійного віку). 4,8 мільйонів українців отримали статус внутрішньо переміщених осіб [2]. Станом на березень 2023 р. було релоковано близько 800 підприємств з прифронтових населених пунктів у Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Закарпатську, Волинську, Тернопільську, Хмельницьку області [3]. Попри авральні спроби українського Уряду допомагати в релокації бізнесу [4], кожен з підприємців зустрівся з багатьма труднощами. Їх доведеться крок-за-кроком досліджувати, бо узагальнені висновки будуть потрібні для більш ефективної організації перенесення

підприємств і їх працівників у майбутньому не лише в Україні, але і в інших країнах.

Ступінь розробленості та методи дослідження проблеми. Наукових досліджень, а тим більше наукових публікацій з цієї тематики недостатньо. Знаходимо посібники з рекомендаціями для підприємців як діяти у надзвичайних умовах [5; 6]. Національний інститут стратегічних досліджень у грудні 2023 р. узагальнив «Заходи підтримки промисловості України під час повномасштабної війни» [7]. Водночас слід вивчати не лише офіційну інформацію, але аналізувати свідчення підприємців, з якими реаліями вони зустрілись у дійсності на кожному з етапі перенесення. Емпірика є набагато складнішою, і її слід намагатися знайти і ґрунтовно проаналізувати.

В обставинах військового стану (з обмеженнями доступу до інформації) слід намагатись застосувати такі методи досліджень: 1) аналіз статистичних даних (безробіття, відкриття та закриття підприємств і ФОП-ів), 2) аналіз податкових надходжень в областях України, 3) аналіз публікацій, 4) анонімні анкетування підприємців та внутрішньо переміщених осіб (наприклад в центрах зайнятості), 5) аналіз інтерв'ю підприємців. Ця стаття підготовлена з використанням методів «1», «3», «5».

Виклад основного матеріалу. Моделі ймовірних сценаріїв розвитку війни в Україні передбачають, що військова агресія Російської Федерації може перекинутись на інші напрямки в межах України, а також на сусідні держави, зокрема на членів Європейського Союзу та НАТО. Ці варіанти не є неймовірними з багатьох причин,

зокрема через: а) блокування у США фінансової та збройної підтримки України на 2024 р.; б) прихід на пост президента США ревізіонера міжнародної політики (схожого до Д.Трампа), що зруйнує єдність країн НАТО; в) вторгнення військ Російської Федерації на територію найбільш вразливого члена НАТО як прецедент для руйнування єдності Європейсько-Атлантичного військового співробітництва і т.п.

У подібних випадках виникнуть не лише нові хвилі внутрішньо переміщених осіб, біженців до країн ЄС, а й намагання порятувати і релокувати підприємства з «гарячих точок». Український досвід з усіма «плюсами» і «мінусами» є і буде потрібний для багатьох країн.

Згідно до Урядової «Програми релокації підприємств» підприємства з регіонів, що постраждали від бойових дій впродовж 3-5 днів після подання інтернет-заяви отримують відповідь і таку державну підтримку: а) підбір місця розташування підприємства; б) допомогу з перевезенням на нову локацію (силами Акціонерних Товариств «Укрзалізниці», «Укрпошти»); в) сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; г) підтримку у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту [4].

Аналіз свідчень підприємців, які пережили релокацію власних підприємств виявляє низку «вузьких місць» цієї державної підтримки [8]. Проаналізуємо, що відбувалося в дійсності.

Виявилось, що «Укрзалізниця» та «Укрпошта» не мають між собою належної комунікації, тому невідомо хто з цих перевізників реально надасть вагон або вантажний автомобіль для перевезення майна та устаткування.

Невідомо скільки часу доведеться чекати на транспорт. Безкоштовного транспорту не вистарчало для усіх заявників (можливо лише для стратегічних підприємств), тому пропонували перевезення за гроші підприємця.

Щодо місця для релокації, то виявилось, що державна допомога стосується виключно інформації – адреса, контактні дані (номери телефонів) власників приміщень. Ціни за оренду приміщень в більш спокійних регіонах через збільшений попит стали значно вищими, і власники приміщень використовували це під час підписання договорів оренди на вигідних для себе умовах. На відтермінування у виплаті за оренду власники не погоджувалися. Також виплати до Пенсійного фонду необхідно було сплачувати вчасно щомісяця, як і інші податкові або кредитні зобов'язання. Проблемою також є те, що виробничі приміщення не завжди є у належному стані, і потребують більшого або меншого ремонту – встановлення вікон, опалення, заливка підлоги, ремонт крівні і т.п. Це здебільшого збудовані у радянський час заводи, фабрики, ферми. Стан їх занедбаний і потребує грошей і часу на ремонт.

На новому місці релокованому підприємству доводиться знаходити своє місце на ринку товарів і послуг. Якщо схожі виробництва уже діють в місті або області, то доводиться конкурувати або, знижуючи вартість, або (що факти дуже важко) високою якістю продукції. Дається в знаки зниження купівельної спроможності населення під час війни, що не дозволяє сподіватися на жваві економічні обороти.

У дещо кращому становищі є ті релоковані

підприємства, які працювали на експорт, їм вдається втриматися на ринку. Хоча і вони мають труднощі з транспортуванням та збутом своєї продукції закордон, зокрема через заборону перетинати кордон чоловікам – власникам бізнесу.

Зобов'язання держави щодо персоналу підприємства – тут виявились такі несподівані обставини. Частина співробітників були мобілізовані, або добровільно пішли на фронт. Частина жінок-співробітниць з дітьми виїхали закордон. Для технологічних підприємств втрата кваліфікованих співробітників часто ставала катастрофічною, оскільки працювати не ставало кому, швидко навчити нових претендентів не завжди можливо, професійно готових людей не вистарчає.

Кваліфікованих співробітників, яких вдалося забрати з собою на нове місце, необхідно було поселити – орендувати для них жило. В більшості населених пунктів центральних і західних областей України (через значний приплив людей) біженців спочатку розселяли в приміщеннях шкіл, дитячих садочків, гуртожитків навчальних закладів. Однак решту переміщених громадян довелося поселяти в орендоване житло, ціни на яке швидко зросли. Державна компенсація за тимчасове поселення внутрішньо переміщеної особи складає 460 грн на місяць (12 доларів), що у найкращому випадку 20% від мінімальної вартості оренди житла (ціна для одної людини в дешевому готелі у Львові 2500 грн - 65 доларів). 80% оренди на жило своїх співробітників мали оплачувати підприємці, хоча жодного прибутку в перші місяці після релокації отримати було неможливо.

За даними досліджень 36% домогосподарств

переселенців у червні 2022 року мусіли виживати за 3000 грн в місяць (79 доларів). 18% домогосподарств переселенців виживали за 6000 грн в місяць (160 доларів). Тому більше 50% переселенців не здатні самотійно оплачувати оренду навіть найдешевшого житла. 42% людей, які змушені були покинути свої населені пункти і прибули до Львова – це наймані працівники, які намагалися знайти для себе тут нову роботу, а якщо у Львів було релоковане її підприємство, то продовжили працювати на ньому. 60% біженців не мають досвіду і бажання до самотійної підприємницької діяльності, тому вони повністю залежні від допомоги держави або своїх роботодавців. 20% мають дітей дошкільного віку (через відсутність місць в дитячих садочках 90% з них доглядають дітей самотійно) і не мають можливості працювати. 50% потребують фінансової підтримки [9].

Офіційна інформація з центрів зайнятості - оптимістична. Наприклад, у Львові восени 2023 р. стояло 3780 безробітних, а кількість вакансій – 8400 [10]. За даними Інституту аналітики та адвокації кількість вакансій на тій же Львівщині 9994 [11]. Львівська обласна служба зайнятості подає кількість безробітних у січні 2024 р. – 3200 осіб [12]. Цифри з названих різних джерел більш менш співставні.

Водночас інформація щодо внутрішньо переміщених осіб, які прибули на Львівщину станом до червня 2023 р. вказує на іншу картину: з 2060 переселенців, які офіційно отримали статус безробітних вдалося працевлаштувати лише 12% - 246 осіб [9]. Очевидно, що переселенців у Львові значно більша кількість (zareestrovano 106,5 тисяч,

загальна кількість понад 150 тисяч осіб), на Львівщині – 240 тисяч. Більшість з них не реєструвались безробітними з багатьох міркувань і причин. Значна їх частина не змогли знайти роботу.

Відомо, що на Львівщину вдалось релокувати 200 фірм [3], якщо в кожній вдалось створити по 100 робочих мість, це означає 20 тисяч робочих місць. Це змогло працевлаштувати не більше 10% від внутрішньо переміщених осіб на Львівщину.

Наведені приклади статистичних даних Львівщини демонструють значні розбіжності в офіційній та реальній інформації про становище вимушених переселенців та релокованих підприємств. Очевидно, що певна частина внутрішньо переміщених самотужки працевлаштувались, певний відсоток працює нелегально, а ще якась частка не працює і вимушена розраховувати лише на допомогу держави, або благодійних волонтерських організацій для задоволення базових вітальних потреб.

Висновки. Проведений аналіз дає можливість зрозуміти обсяг соціальних проблем, з якими доводиться мати справу українським громадянам – вимушеним переселенцям, а також усвідомити труднощі релокації підприємств у інші регіони під час військових дій. Значна частина економіки на окупованих територіях безповоротно втрачені – знищені, або націоналізовані ворогом. Емпіричний матеріал про катастрофічні наслідки впливу війни на економіку слід накопичувати, узагальнювати, доводити до уваги іноземних партнерів України – Польщі, Естонії, Литви, Латвії, Словаччини, Чехії та інших. Це дозволить українському уряду, органам місцевого самоврядування, керівництву країн Європейського Союзу

більш відповідально оцінювати ризики, ухвалювати превентивні і належні рішення – ухвалювати відповідні закони, постанови – для запобігання економічних та соціальних втрат, оскільки, на жаль, війна триватиме й рухлива лінія фронту ще довгий час змушуватиме громадян і підприємства шукати більш безпечні локації для життєдіяльності.

Список джерел :

1. Прямі збитки українського бізнесу внаслідок війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3660446-prami-zbitki-ukrainskogo-biznesu-vnaslidok-vijni-sagnuli-13-milardiv-kse.html>
2. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>
3. Дячкіна А. Понад 800 українських бізнесів переїхали через війну, (23.10.2023). URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/23/705743/>
4. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
5. Посібник з релокації підприємств: Покроковий план дій підприємств з релокації. URL: <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokaciya-pidpri%D1%94mstv.pdf>
6. Мінекономіки: Що потрібно знати бізнесу про програму релокації підприємств. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiki-shcho-potribno-znati-biznesu-pro-programu-relokaciyi-pidpriyemstv>
7. Заходи підтримки промисловості України під час повномасштабної війни / Національний інститут стратегічних досліджень. (19.12. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zakhody-pidtrymky-promyslovosti-ukrayiny-pid-chas-povnomasshtabnoyi-viyny>
8. Семко А. Урядові обіцянки не працюють. Як підприємець перевозив виробництво на захід України. (11.10.2022). URL: <https://texty.org.ua/articles/107928/shcho-ne-tak-z->

[derzhprohramoju-relokatsiyi-biznesu-i-jak-tse-vypravtyt-dosvid-pidpryemstva-i-porady-eksperta/](#)

9. Повернутися додому: експрес-картування потреб та очікувань Внутрішньо переміщених осіб у Львівській області. Аналітична записка (червень 2022 р.). URL: https://www.rac.org.ua/uploads/content/636/files/displacedpersonsneedsivivregionfinalua.pdf?qad_source=1&qclid=Cj0KQCQiAz8GuBhCxARIsAOpzK8y6PLbfc3jhhd6AiQEXEj4LB7VnoyZ2s7dpPONCCF5TsKwB-o23kPEaAvhSEALw_wcB
10. Ринок праці Львівщини: вакансій вдвічі більше, ніж безробітних (18.08.23). URL: <https://mrbrody.dosvit.org.ua/news/rinok-pratsi-lvivschini-vakansi-vdvichi-bilshe-nizh-bezrobitnih-2023-08-18#:~:text=%D0%A0%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%20%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8%3A%20%D0%B2%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%96%D0%B9%20%D0%B2%D0%B4%D0%B2%D1%96%D1%87%D1%96%20%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5%2C%20%D0%BD%D1%96%D0%B6%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85,%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F&text=%D0%A7%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%94%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85%2C%20%D0%BA%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC,2579%20%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83%20%D0%B7%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F.>
11. Війна і дефіцит працівників: динаміка кадрових ресурсів в Україні (13.10.23). URL: https://iaa.org.ua/articles/vijna-i-deficzyt-praczivnykiv-dynamika-kadrovyyh-resursiv-v-ukrayini/?qad_source=1&qclid=Cj0KQCQiAz8GuBhCxARIsAOpzK8zN1SKjL2ELBjrrFxDABeS6xkm_lIEqBUDmdKGVAiuc3oPxPhBvGSYAaHlZEALw_wcB
12. Львівський обласний центр зайнятості: Аналітична та статис-

тична інформація (02.2024). URL:
<https://lviv.dcz.gov.ua/analytics/74>

13. Чуприна А. Релокація бізнесу: Державна підтримка та досвід компаній. (15.03.2023). URL: <https://eba.com.ua/relokatsiya-biznesu-derzhavna-pidtrymka-ta-dosvid-kompanij/>
14. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. (30.10.2023). URL: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analytika/>
15. Допомога бізнесу в умовах війни: релокація та відновлення. URL: <https://www.facebook.com/groups/1423919791413255/>
16. Бурий Є., Жалдак Г. Корпоративна соціальна відповідальність в умовах війни. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279546>
17. Релокація підприємств / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-relokacia-pidpriemstv>
18. Дармограй Т. Опитування: понад 55% переселенців не бачать проблеми мовного непорозуміння з іванофранківцями (20.04.2022). URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/opituvannia-ponad-55-pereselentsiv-ne-bachat-problemi-movnogo-neporozuminnia-z-ivanofrankivtsiami>
19. Дармограй Т. Внутрішньо переміщені особи розповіли, чому для тимчасового перебування обрали Івано-Франківськ (20.04.2022). URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/vnutrishno-peremishcheni-osobi-rozpovili-chomu-dlia-timchasovogo-perebuvannia-obrali-ivano-frankivsk>
20. Дармограй Т. Івано-Франківськ в умовах війни: чого найбільше бояться мешканці міста та переселенці. (20.04.2022). URL: <https://firtka.if.ua/view/ivano-frankivsk-v-umovakh-viini-chogo-naibilshe-boiatsia-meshkantsi-mista-ta-pereselentsi>
21. Гавриленкова М. Сприяння релокації бізнесу ВПО: громади отримають економічний розвиток (06.07.2023). URL: <https://u-lead.org.ua/news/238>
22. Релокація: як бізнес рятується від війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ShMu1AoSgy8>
23. Оленін А. Економіка їде на захід: як рятується український бізнес від війни. (11.05.2022). URL: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_z_ahid_yak_ryatuietsya.html

Сербенюк Софія, Сулятицький Іван. Міжнародна допомога України в час війни

Сербенюк Софія - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта», ФПЛ-21

E-mail: Sofa.serbeniuk@gmail.com

Сулятицький Іван - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету ім. І. Франка, голова Українського центру психології безпеки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3769-5630>

E-mail: sulo@ukr.net

© Сербенюк С., Сулятицький І., січень 2024.

Міжнародна допомога в Україні є важливим інструментом підтримки розвитку країни в різних сферах. Гуманітарна допомога забезпечує необхідну підтримку населенню в умовах кризи, фінансова допомога сприяє зміцненню економіки, а технічна допомога дозволяє впроваджувати нові технології та підвищує ефективність виробництва. Міжнародна допомога також сприяє укріпленню міжнародних зв'язків України та підвищенню її престижу на міжнародній арені.

Міжнародна допомога сприяє підвищенню якості життя населення через покращення умов освіти, охорони здоров'я та доступу до соціальних послуг. Участь в програмах міжнародної допомоги дозволяє Україні співпрацювати з країнами-донорами та міжнародними організаціями для вирішення спільних проблем та досягнення спільних цілей.

Міжнародна гуманітарна допомога України допомагає людям, які постраждали від війни, природних катастроф та інших негативних подій. Ця допомога включає надання

гуманітарних послуг, таких як медична допомога, житлові умови та освіта для постраждалих осіб. Україна отримує гуманітарну допомогу від міжнародних організацій та країн у вигляді медичного обладнання, ліків, продовольства та інших необхідних засобів у такий не легкий час.

Україна може отримувати фінансову підтримку у вигляді кредитів, грантів або безповоротної допомоги від міжнародних фінансових установ, держав або міжнародних організацій для здійснення реформ, розвитку інфраструктури та інших цілей. Фінансова допомога від міжнародних партнерів допомагає зміцнити економіку країни, сприяючи розвитку інфраструктури, освіти та охорони здоров'я. Міжнародні партнери надали фінансову допомогу Україні для забезпечення потреб у реконструкції, гуманітарній допомозі та забезпеченні безпеки населення в умовах військового конфлікту.

Україна отримує технічну допомогу від міжнародних партнерів у вигляді передачі технологій, навчання фахівців та консультацій з питань розвитку сфери освіти, охорони здоров'я, енергоефективності та інших галузей. Технічна допомога дозволяє впроваджувати нові технології та підвищує ефективність виробництва, що сприяє розвитку промисловості та підвищенню конкурентоспроможності країни.

Міжнародна допомога також може бути надана в інших сферах, таких як освіта, культура, наука та інші. Ця допомога сприяє розвитку людського потенціалу, підвищенню культурного рівня та розвитку наукових досліджень в Україні. Наша Вітчизна отримує підтримку у

розвитку демократії, прав людини, екологічної безпеки та інших галузях від міжнародних партнерів для зміцнення своєї державності та підвищення якості життя громадян.

Міжнародна спільнота надала Україні допомогу у різних сферах, таких як психологічна підтримка для постраждалих, екологічна безпека, розмінування територій та інше, що сприяло забезпеченню безпеки та благополуччю населення в умовах воєнного конфлікту.

Під час повномасштабного вторгнення в Україну міжнародна допомога виявилася невід'ємною складовою у забезпеченні безпеки, гуманітарних потреб та відновленні країни. Міжнародні організації та країни-партнери надали значну фінансову, гуманітарну, технічну та іншу допомогу, сприяючи зменшенню негативного впливу конфлікту на мирне населення та інфраструктуру країни.

Список джерел:

1. Беззубко Б. Міжнародна технічна допомога для України / Борис Беззубко, Юлія Беззубко // Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ, 2020. Т.64. №3. С. 210–216.
2. Комар Н. В., Адамик В. В. Міжнародна економічна допомога з подолання бідності в Україні. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 270 с.

Ходонович Олена, Сайко Христина. Економіки в умовах війни

Ходонович Олена - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта», ФПЛ-21

E-mail: olenka.khodonovich29.05@gmail.com

Сайко Христина – канд. психол. наук, доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету ім. Івана Франка, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3769-5630>

E-mail: xristina.sayko@ukr.net

© *Ходонович О., Сайко Х., лютий 2024.*

В умовах війни перебудова економіки набуває стратегічного характеру, спрямованого на забезпечення стійкості та резилієнтності.

Необхідність адаптації економіки до умов війни вимагає впровадження ефективних стратегій диверсифікації та забезпечення енергетичної та продовольчої незалежності.

Умови війни ставлять перед економікою завдання максимальної мобілізації ресурсів та перенаправлення їх на виробництво стратегічно важливих товарів і послуг. Перебудова економіки в умовах війни передбачає акцент на інноваціях та технологічному розвитку для забезпечення конкурентоспроможності та відновлення після конфлікту.

Управління ресурсами та впровадження ефективних стратегій енергозбереження є ключовими аспектами перебудови економіки під час війни. В умовах війни розробка та реалізація соціально-економічних програм стає важливим інструментом для забезпечення стабільності, зокрема шляхом підтримки населення та

підприємств.

Економічна перебудова в умовах війни вимагає гнучкості та швидкості в управлінні ресурсами, зокрема в реагуванні на зміни в економічному середовищі. Важливо встановлювати ефективні механізми контролю за витратами та розподілу ресурсів для оптимізації економічної діяльності під час конфлікту.

Стимулювання інновацій та науково-дослідницької діяльності може сприяти вирішенню технологічних викликів та зміцненню економіки в умовах війни.

Забезпечення фінансової стійкості та ефективного управління бюджетом стає стратегічним завданням при перебудові економіки в умовах війни.

Оптимізація торговельних відносин та пошук альтернативних ринків можуть допомогти зменшити економічну залежність та підвищити стійкість в умовах війни.

Поширення інформаційних технологій та цифровізація можуть забезпечити ефективніше управління економікою та підвищити її конкурентоспроможність.

Створення сприятливого інвестиційного клімату та підтримка внутрішнього підприємництва сприяють відновленню економіки після завершення війни.

Важливість розвитку людського капіталу та освіти підкреслюється в умовах війни для забезпечення кваліфікованої робочої сили.

Екологічно сталі технології та зелена економіка можуть стати стратегічними напрямками для забезпечення сталого розвитку в умовах війни.

Список джерела:

1. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Ринок праці України в умовах війни. (2022). DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-137> URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6356/13392-1>
2. Кирич Н.Б., Ямпольська Н. Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація бізнесу для сталого майбутнього: дослідження, діджиталізація та інновації». (23-24. 11. 2022). С.94-96, 2022. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39373/1/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9D.%2C%20%D0%95%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%A2..pdf>
3. «Стратегічні пріоритети розвитку підприємництва, торгівлі та біржової діяльності»: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. «Запорізька політехніка». (13-14.05.2021 року). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19772/1/LutvunZaporiz.pdf>

Культурна та ідейна спроможність української ідентичності

Васянович Григорій.
**Культурно-естетичний потенціал мовлення
педагога**

Васянович Григорій - професор кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор пед. наук, почесний академік НАПН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-193x>
E-mail: smetanochka@ukr.net

© Васянович Г., лютий 2024.

Самобуття українська мова – це духовна основа буття нації. Вона є осердям культури народу, традицій і невпинного розвитку. Вона виступає етнокреативною силою, оскільки актуалізує не лише втілені в життя, а й нездійсненні можливості історичного процесу, уможливує розбудову життя за допомогою досвіду минулих поколінь [2, с. 375-380]. Ось чому таким важливим є культурно-естетичний потенціал мови педагога. Нині ми живемо в той час, коли імперська російська влада нищить все українське, спотворює історію українського народу, його культуру, мову, традиції, звичай і т. ін. За цих умов кожен свідомий українець має постійно протистояти цій агресивній навалі, активно відстоювати своє рідне. Це морально-правовий, громадянський обов'язок кожного свідомого українця.

Ключові слова: культура, мова, культурно-естетичний потенціал, естетика мови, культура спілкування.

*Мова плине в генерації
Від колиски до колиски.
Мова – код Культури нації.
У ній сила, цінність, смисли.
Г. Васянович*

Постановка проблеми. Мова є мистецтвом – неосяжним мистецтвом, або сукупністю мистецтв, якими

володіє рід людський. Мова – основна складова культури нації, у ній закладені найтонші почуття любові, добра і краси. За глибоким переконанням видатного українського вченого-мовознавця Івана Огієнка (митрополита Іларіона), мова – це найцінніший скарб, чарівна перлина, вічне небо уквітчане зірками. «Рідна мова – писав вчений, – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ... рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчужішою опікою. Рідна мова глибоко пересякає наше духовне життя – приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людям найбільше й найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації – нема державності, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [5, с. 3].

Вчені доводять, що українська мова базується на таких основних засадах: духовній, психологічній (психосферній), соціальній (соціосферній), суспільно-виробничій (профісферній), родово-родинній (генетичній), конкретно-контекстній та ін.

Безумовно, що сьогодні згідно із положеннями Закону «Про мову» кожен громадянин, який проживає на теренах України, має постійно збагачувати свій духовний потенціал, досконало володіти українською мовою. Принципово важлива вимога щодо використання

української мови передусім стосується педагога. Кожен педагог незалежно від фаху повинен досконало володіти українською мовою. Причому як у закладі освіти, так і поза його межами він має спілкуватися рідною соборною українською мовою.

Ступінь розробленості та виклад основного матеріалу. Культурно-естетичний аспект мови у широкому значенні пов'язують з любов'ю, прив'язаністю до рідної мови, її багатовіковою традицією, а також з діяльністю суспільства та індивідуума, спрямованою на якнайкраще пізнання, збагачення, вдосконалення та розвиток мови. У вузькому розумінні поняття мовно-естетичної культури охоплює:

- ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, вміння свідомо використовувати нормативні форми й вислови, критично ставитися до порушення норм, здатність висловлювати думку чітко, стисло, зрозуміло й прекрасно;
- діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їх поширення і закріплення мовних норм;
- лексико-фразеологічну, граматичну, орфоепічну та орфографічну нормативність, тобто уживання слів, їх форм, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до ustalених норм;
- естетику мови та ін.

Теоретичні основи культурно-естетичного аспекту мови в Україні обґрунтовували Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, Л. Українка, М. Максимович, І. Котляревський, П. Куліш, О. Потебня, І. Франко, Т. Шевченко, П. Юркевич та ін. Нині концептуальні ідеї мовленнєво-естетичної культури особистості ґрунтуються на засадах Конституції України, положеннях законів «Про

освіту», «Про вищу освіту», «Про мову в Україні», Національної доктрини розвитку освіти та ін.

Мовленнєво-естетичний потенціал педагога, культура спілкування набуваються ним ще в стінах освітнього закладу. Для цього потрібна належна його професійна підготовка. Зважаючи на особливу роль вчителя української мови і літератури, О. Семеног розробила модель навчально-методичної системи підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, побудованої з урахуванням компетентнісно-орієнтованого підходу. Провідними психолого-педагогічної умови ефективності реалізації цієї моделі вчена вважає:

- цілеспрямовану допрофесійну філологічну підготовку в системі шкільної освіти;
- усвідомлення краси української мови й вироблення у викладачів готовності бути носіями мовно-естетичної культури, нових освітніх технологій;
- орієнтація студентів на формування складових професійної компетентності на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях;
- збільшення питомої ваги етнокультурознавчого, регіонального матеріалу в навчальних дисциплінах з метою вдосконалення складових професійної компетентності на прикладі курсів рівневої підготовки;
- розширення діапазону організаційних форм навчально-пізнавальної, науково- і пошуково-дослідницької, практичної підготовки діяльності студентів і раціональне їх поєднання у конкретних ситуаціях навчально-виховного процесу;
- активне залучення студентів до науково-дослідної робо-

раторії викладача;

- о забезпечення студентів і викладачів інтерактивними навчальними і навчально-методичними посібниками, в т. ч. на електронних носіях [8].

Натомість володіння культурно-естетичним мовленням – це елемент професійності, загальної високої культури не лише викладача-словесника, а й кожного вчителя і викладача освітнього закладу, який би предмет він не викладав: хімію, фізику, математику, історію тощо. Відомий спеціаліст із питань мовної підготовки студентів В. Пасинок окремо виділяє завдання оволодіння словом як засобом впливу на почуття, душу, розум, волю, отже, на свідомість особистості учня/студента. Він виокремлює завдання оволодіння технікою і культурою мовлення, передбачаючи при цьому опанування норм літературної вимови, граматичних правил, інтонації, стилевих особливостей. Вчений поєднує у проблемі культури, естетики і техніки мови такі п'ять вимог:

- о відмова від зловживань іноземною лексикою;
- о відмова від слів-паразитів типу: ну-ну, ось-ось;
- о відмова від перебільшеного емоційного задоволення, яке втомлює і викладача і студента;
- о відмова від підвищення голосу, від надто голосної промови;
- о утримання від вживання одних і тих же слів [6, с. 56-57].

На цей бік проблеми особливо звертав увагу академік І Зязюн. Він зазначав, що майбутнього педагога слід вчити мистецтву висловлювання з одним і тим же словом, робити паузи під час розмови, вкладати безліч смислових ознак при звертанні, оцінці, висловленні зауважень тощо. Вчений писав, що у процесі спілкування здійснюється

взаємовплив двох рівноправних суб'єктів – учителя й учня. «Щоб цей взаємовплив був ефективним, у вчителя і учня мають переважати позитивні естетичні почуття як показник людяності, гуманності, творчості, а відтак працездатності та результативності» [7, с. 111]. Він не допускав навіть думки про те, що педагог може вживати нецензурні, пусті слова. Ця думка нам надзвичайно імпонує, оскільки «нецензурщина» – це верх людського безкультур'я, неповага не лише до інших, а й передусім самого себе.

*Пусті слова – зневага Духа,
Зі Словом Божим – не жартуй!
Ти мудре Слово завжди слухай,
Погане – просто не почувй...*
Г. Васянович

Комунікативні якості культурно-естетичного мовлення не є однозначними. З погляду педагогічної діяльності вона різною мірою забезпечує відповідність мовлення суттєвим і професійним завданням. Існує прямий зв'язок між культурно-естетичним потенціалом й особистісним самовдосконаленням. Натомість ці явища аж ніяк не ідентичні. Культурно-естетичний потенціал є потужною передумовою педагогічної мовленнєвої майстерності, надзвичайно суттєвою, але не єдиною, оскільки соціально-психологічний статус учителя вміщує в себе безліч інших показників. Він презентує наявність у людини певних знань, вмінь, навичок, які є професійними. Тому є підстави говорити про загальнокультурний і естетичний потенціал професійно-педагогічного мовлення.

Успіх оволодіння основами культури мовлення педагогом залежить зокрема від засвоєння основних

понять, якими є:

- Культура суспільства – рівень досягнень, ступінь розвитку розумового, духовного і громадського життя суспільства.
- Культура мови – наявність у педагога постійної потреби удосконалювати свою мову: вимову, словник, граматику; розширювати свої знання як у царині мови, так і засобом мови, адже вона дозволяє не тільки виражати готову думку, скільки створювати її. Тому й нема жодної граматичної і лексичної категорії, обов'язкової для всіх мов, наголошував філософ мови – О. Потебня [1, с. 33].
- Культура мови – це освічена, культурна особистість, але не тільки: це складна сума поведінки, звичок, смаків, уподобань тощо.
- Культура спілкування – як вміння встановлювати зворотний зв'язок, відгукнутися на думки, почуття, турботи й проблеми іншої людини. Форми спілкування є змінними, сутність – незмінна.
- Культура поведінки об'єднує внутрішню культуру особистості й зовнішні прояви цієї культури: це правила спілкування з іншими й поведінки в офіційній сфері спілкування, це культура побуту й побутове спілкування, естетичні смаки тощо [4, с. 196].

Окремими аспектами окресленої проблеми є стиль у мовленні педагога. Стиль – це з одного боку, є тривалою історичною практикою відібрані мовні засоби, які застосовуються у різних педагогічних ситуаціях, а з іншого – це сама особистість.

Основні риси стилю спілкування педагога – це точність, стислість, образність, переконливість. Досягаються вони відповідно добором слів, граматичних конструкцій, синтаксису, певною стандартизацією цілих блоків

педагогічного тексту, установленими нормами. При оцінюванні рівня культурно-естетичного потенціалу мовлення педагога слід враховувати такі характеристики (у послідовності їх важливості).

- Доречність – основна комунікативна якість мовлення, яка реалізується за умови аналітико-синтетичного підходу до ситуації мовлення, шляхом відбору доцільних стосовно неї засобів мовлення.
- Точність – це допоміжна комунікативна якість культурно-естетичного мовлення, що забезпечується адекватністю використовуваних мовленнєвих засобів щодо змісту інформації, яка передається за їх допомогою.
- Ясність – це допоміжна комунікативна якість мовлення, що досягається шляхом узгодження змісту та форми інформації з метою комунікації.
- Логічність – це допоміжна комунікативна якість мовлення, що пов'язана з об'єктивною необхідністю врахування структури мовлення законів протікання процесів мислення.
- Доступність – допоміжна комунікативна якість мовлення, що забезпечується шляхом його змістовної й інформаційної вираженості з урахуванням можливостей сприйняття конкретної аудиторії.
- Виразність – (емоційність, експресивність) – є допоміжною комунікативною ознакою мовлення, яка передбачає поєднання педагогом засобом впливу як на інтелект, так і на почуття для підсилення інформативного, модального та морально-психологічного аспектів сприйняття.

Показниками якості потенціалу мовлення педагога виступають також нормативність, чіткість, динаміка, темп,

дикція, артикуляція тощо. У зв'язку з тим, що культурно-естетичний потенціал мовлення педагога розглядається в контексті особистісного світосприйняття й світорозуміння, пропонується виходити до розв'язання таких питань: а) концентрування своєї уваги на таких обставинах, як: готовність й уміння слухати учнів/студентів; оволодіння системою прийомів красномовства (мистецтва риторичного); в) опанування власним голосом як апаратом усної мови і мовлення.

Сучасна теорія і практика красномовства має багато спільного із давньогрецькою і римською. На думку стародавніх красномовців (Гіппія, Демосфена, Квінтіліана, Протагора, Цезаря, Цицерона, пізніше І. Златоуста, Л. Зизанія, Т. Прокоповича та ін.) кожна усна промова має включати в себе такі елементи:

- екзодіум – кілька вступних зауважень щодо теми виступу;
- експозицію – визначення поняття, характеристика обсягу й важливості теми (те, що ми зараз визначаємо як науковий апарат: предмет, об'єкт, мета дослідження);
- пауза – логічні аргументи, що підтверджують правильність суджень, прямі дедуктивні докази;
- сміле – подібні явища в інших сферах, аналогії;
- екземпліум – приклади з історії і повсякденного життя, індуктивні докази;
- тестиліоніум – висловлювання славетних людей, прислів'я, авторитетні судження;
- конкмозіо-резюме – висновки, їх використання.

У працях сучасних українських та зарубіжних риторів (Д. Александров, С. Гурвич, А. Капська, І. Кузнєцов, О. Мурашов, Г. Сагач, Г. Хазгернов, В. Шейнов) зміст, форми і

методи красномовства набули сутнісного розвитку.

Особливу увагу сучасні вчені приділяють педагогічній риториці. Це і закономірно, адже саме педагог є головним «ретранслятором» мови. Кожна його лекція має бути зразком красномовства, отже, одним із дієвих засобів морально-естетичного, громадянсько-патріотичного виховання. Аналіз питань риторики, красномовства кращих лекторів-практиків дає можливість стверджувати: будь-яка конструкція ораторського мистецтва базується на семи опорних позиціях (питаннях), які виконуються у строгій послідовності:

- Для чого говорити? Питання передбачає осмислення теми, з'ясування концепції (системи поглядів) щодо конкретної проблеми, встановлення меж головної думки, узгодження її із соціальним надзавданням і визначенням мети лекції (виступу).
- Про що говорити? Це питання передбачає фокусування головної думки, відповідної меті проблеми, воно виокремлюється із значної кількості питань. Тут відточується «осердя», головна ідея лекції, аналізуються основні естетичні засоби впливу.
- Скільки говорити? Це питання зобов'язує добре продумати предмет розмови, виокремлення головного змісту і «розчленування» на декілька напрямів. При цьому визначаються конструктивні питання, які і підлягають ґрунтовному викладу.
- Кому говорити? Відповідь на це питання повинна зорієнтувати, які саме ефективні способи і прийоми вибрати з метою впливу на конкретну аудиторію, враховуючи рівень її естетичної підготовки.

- Де говорити? Це питання також визначає тактику мови, її образність, побудови виступу, виходячи із умов і ситуації спілкування із слухачами.
- Як говорити? Зрозуміло, що в цьому питанні осмислюється най-більш досконалий естетичний спосіб, стиль впливу на розум і почуття слухачів. Вся тактика аргументації закладена саме у відповіді на це питання.
- Що говорити? Конкретні аргументи, факти, приклади мають бути естетично забарвленими, такими, що відповідають головній меті лекції, доповіді.

Згідно цієї конструкції визначаються етапи ораторської діяльності педагога. Дамо їм коротку характеристику.

Перший етап передбачає визначення методики розкриття теми і розробку плану виступу, формулювання основних тез, вироблення замислу викладу матеріалу, оформлення плану лекції. Далеко до наших часів Платон писав, що будь-яка промова, тим більше – лекція, має бути складеною як жива істота – «... у ній мають бути тіло з головою і ногами, причому тулуб і кінцівки повинні підходити одне одному і відповідати цілому». То як же сьогодні розуміти методику вироблення стратегії або замислу лекції? Будь-яка лекція повинна бути зорієнтованою за конкретним напрямом для досягнення певної мети. Стратегія дає напрям розвитку теми лекції і визначає зміст подальшої роботи на всіх етапах підготовки та її викладу. План лекції – це зафіксована стратегія. Натомість часто-густо доводиться переконуватися в тому, що деяким викладачам важко усвідомити відмінність тези від теми, грамотно сформулювати мету лекції і т. ін. І зовсім сумно чути від деяких педагогів, що ніби не обов'язково визначати мету

лекції. Завдання викладача полягає в тому, щоб викласти матеріал згідно програми і цього достатньо. За таким міркуванням приховується надто небезпечна річ, а саме: якщо у педагога немає мети, то її не може бути і у вихованця, він нездатний буде побачити перспективу і зрозуміти, до якої практичної дії його закликає лектор.

Формулювання теми не має бути надто складним, воно має бути таким, щоб позитивно налаштувати слухачів, викликати у них практичну зацікавленість. З іншого боку, для педагога важливо обмежити себе й у викладі матеріалу. Головне має бути головним, а другорядне – другорядним. Адже, коли всього дуже багато, коли існує словесна «перевантаженість», то лектор вимушений поспішати і, врешті-решт, втрачати головне. Ось чому таким важливим є вироблення задуму викладу матеріалу. Цю слушну думку прекрасно висловив французький поет і теоретик класицизму М. Буало:

*Допоки ще не знаєте, про що хочете сказати,
Простих і точних слів даремно вам шукати,
Та коли задум в розумі накреслив чітко путь,
Потрібні вам слова без примусу прийдуть.
(Перекл. Г. Васяновича)*

Другий етап орієнтує на майбутню аудиторію та оцінку умов виступу (одна група або ж – потік із багатьох груп). Крім цього, здійснюється побудова композиції лекції, виокремлюються основні її складники.

Майбутня аудиторія може бути або добре відомою педагогові, маловідомою, або й зовсім невідомою. У кожній аудиторії є учні/студенти з різними здібностями, потребами, інтересами, мотивами, установками, естетичними запитами, ідеалами тощо. Педагогові

необхідно продумати, як він буде утримувати увагу вихованців так, щоби інтерес максимально наближався до потреби, а мотив – до установки. У цьому випадку гармонійне узгодження чинників успіху забезпечить максимальний ефект мовленнєвого впливу. У будь-якій лекції педагогом має бути знайдена та «музична нота», яка із лекції утворить симфонію почуттів, дасть можливість відчувати ритм цілого, завершеного прекрасного. А це значною мірою залежить від того, якою буде композиція мови. Як відомо, термін «композиція» в латинському розумінні означав складання, впорядкованість. Інакше кажучи, композиція лекції – це реальна мовна структура виступу.

У сучасній літературі можна зустріти значну кількість інтерпретації складових композиції лекції. Натомість головними серед них залишаються складові тримірного розташування матеріалу: вступ, головна частина, висновки. Зазначимо, що кожний із названих складових елементів має своє значення, і головне, щоби вони знаходилися у гармонійній єдності, доповнювали, посилювали один одного.

Найбільш частими помилками, які зустрічаються у створенні ком-позиції лекції є такі:

- відсутність, нехтування вступною частиною;
- нечіткість переходів від думки до думки, від питання до питання;
- порушення пропорцій між частинами (надто великий вступ, надто неадекватні головному змісту висновки);
- зайве теоретизування і брак емоційно-естетичних пауз, розрядок;
- брак логіки розвитку думки та ін.

Третій етап спрямовується на вибір тактики переконання: логічність мови, способи переконання, варіанти аргументації, складання конспекту лекції. Варто з самого початку зазначити, що логічно викладати – це не одне й те саме, що логічно мислити. Виклад матеріалу перед аудиторією не може бути простою копією думок самого лектора в тишині власного кабінету у пошуках істини, яку він збирається викласти студентам. Метою логічного мислення є пошук нового знання, виведення невідомих знань з вже відомих. Тут логіка мислення для себе виступає як засіб пізнання, відкриття, осягання. Натомість логіка викладу є доведенням відомої істини до конкретної аудиторії, переконанням або спонуканням її до певної дії. У цьому випадку логіка виступає як засіб управління пізнанням, як адаптація для передачі думок від одних людей до інших, як засіб комунікації знань.

Логічність мови – не в строгому дотриманні цих правил: вона скоріше одна із характеристик сприйняття мови, ніж її тексту. Логічна мова з погляду слухача – та логіка, яка доступна йому. А це означає, що якісь навіть найбільш логічні з формального погляду особливості міркувань можуть для слухача «зникнути». З іншого боку, можна порушити правила формальної логіки і досягти величезного впливу на аудиторію. І якщо оратор прагне навчитися говорити логічно, нехай не думає, що вивчений напам'ять підручник логіки забезпечує таке вміння.

Будь-яка лекція вимагає знаходження таких засобів, які б мали допомогти педагогові переконати учня/студента у правильності певної думки, ідеї. Саме тому так важливо йому дотримуватися правильно вибраного способу

переконання. Безумовно, що обрати дієвий спосіб переконання – це означає передусім визначитися зі складом аудиторії. Наприклад, перший курс студентів значно відрізняється рівнем знань від четвертого курсу. Це означає, що більш підготовлена аудиторія потребує і більш високого рівня логічної аргументації. Студенти молодших курсів потребують не стільки строгих наукових фраз, скільки естетично забарвлених фактів, випадків із життя, отже, емоційних засобів переконання, аргументації.

Четвертий етап підпорядковується розробці тексту мови, передусім її стилю, естетичної виразності, доступності, зрозумілості. Аксиоматичним є те, що першим, хто дає дитині правильне уявлення про мову, навчає грамотно писати, говорити – це учитель. Школа закладає основи культури мовлення практично всім учням, але естетично привабливо вміють нею користуватися лише одиниці. Ця біда не полишає і самих педагогів, особливо це стосується викладачів технічних, спеціальних дисциплін. Естетична виразність мови не дозволить студентові заснути на лекції, оскільки вона є динамічною, наповненою, такою, що здатна показати думку в русі, розвитку. Добре продуманому тексту мови викладача неодмінно притаманні експресивність, мелодика, ритміка, інтонація, жести, міміка, театральність та інші особливості.

П'ятий етап визначає інтонаційно-виражальні засоби мови, поділ тексту знаками інтонації, нюансами, естетичними символами тощо. Коли Демосфена запитали, що є найважливішим у красномовстві, то він відповів: «По-перше, виконання, по-друге, виконання, по-

третє – це виконання». І справді, мова педагога існує як феномен лише у виконанні і ніколи не піддається повторенню, відтворенню кимось іншим. Техніка мови, її культурно-естетичний потенціал виявляє комунікативні якості, лексичну грамотність, стилістичну досконалість педагога. Непривабливість, невиразність, тьмяність мови виникає із- за невміння користуватися інтонацією. Перекручують думку неправильно розставлені паузи, невдале підсилення голосу, монотонність звуків. При такому виконанні думка втрачається, неможливо стежити за її перспективою і розвитком. У багатьох випадках учителі/викладачі не помічають своїх інтонаційних помилок, тому, крім аналітичної роботи над письмовим текстом, надто важливо розібратися в закономірностях і функціях інтонації. Досвідчений педагог пам'ятає, що інтонація народжується лише в контексті, вона є адекватною не словниковому значенню слова, а смислу, який в нього вкладається і залежить від ситуації спілкування.

Шостий етап втілює уяву про механізми естетики спілкування з аудиторією, окреслює дії педагога перед виходом за трибуну (подолання хвилювання, набуття позитивного настрою, душевна зібраність, приємний зовнішній вигляд та ін.).

Кожному небайдужому педагогові відома ситуація: скільки і як би ретельно не готуєся до уроку (лекції), але достатньо перейти до викладу матеріалу, як зразу ж відчувається хвилювання, дається взнаки значущість і відповідальність за кожне сказане слово. І саме в цю мить, як в жодну іншу, можна оцінити здатності свого власного

красномовства, свій культурно-естетичний мовленнєвий потенціал.

Втім зазначимо, що все ще трапляється серед деяких педагогів зверхнє ставлення до учнів/студентів, і вони зовсім не переймаються тим, про що і як говоритимуть зі своїми вихованцями. У цій ситуації дуже вже даються взнаки високі «підбори зарозумілості».

Самовпевненому педагогові все зрозуміло – він повинен навчати, змінювати вихованця. Головний камінь спотикання саме в цьому. Бажаючих змінити учня/студента рівно стільки, скільки небажаючих змінюватися. К. Ушинський з цього приводу писав, що навчати – це означає дати можливість іншому повністю виявити свої здібності. Отже, вступаючи у спілкування із підопічними, педагог повинен налаштуватися на позитивний лад: взаємної уваги, взаємного сприйняття, взаємного проникнення і взаєморозуміння. Таке спілкування – це рух назустріч один одному, це – момент істини. Часто-густо у тій чи іншій публікації, присвяченій іміджу педагога, переважно йдеться про його зовнішні риси, вигляд і «забувається» про головне – його внутрішню сутність, наповненість культурно-естетичним потенціалом, а він і є визначальним.

На основі викладеного можна зробити такий висновок:

- Українська мова є головним складником культури нації, першою рушійною силою її розвитку, самозбереження ідентичності.
- Сучасні умови жорстокої боротьби проти російської агресії зумовлюють необхідність посиленої уваги щодо захисту української культури, мови, традицій і звичаїв народу. Українська мова є рівною серед мов інших наро-

дів. Згідно Конституції України, українська мова є державною, і будь-яке намагання змінити її статус є антиконституційним, антинародним актом.

- Мовленнєвий потенціал педагога має постійно збагачуватися, удосконалюватися. Він має бути позбавлений канцелярщини, формалізму, характеризуватися змістовністю, творчістю, діалектичним підходом, таким, що захоплює розум і душу учня/студента, допомагає пізнавати й осмислювати істину. Для вияву такого потенціалу необхідне відповідне естетико-педагогічне середовище.

Список джерел:

1. Васянович Г. П. Філософський аналіз взаємозв'язку мови і народності у поглядах О. Потебні/ Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 4. С. 29-34.
2. Васянович Г. П. Самобутня українська мова – духовна основа буття нації/ Г. П. Васянович. Вибрані твори у 7-ми т. Т. 7: Збірник наукових праць. Львів: «Норма», 2015. С. 375-393.
3. Капська А. Й, Сагач Г. М. Програма курсу «Основи красномовства». Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 1994. 48с.
4. Коваль А. П. Ділове спілкування. К.: Вища школа, 1992. 340 с.
5. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства/ Іван Огієнко. Жовква, Друкарня оо. Василян, 1936. 72 с.
6. Пасинок В. Г. Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема. Харків: Харків. нац. ун-т ім. Г. Сковороди, 1999. С. 55-69.
7. Педагогічна майстерність: підручник/ І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.// За ред. І. А. Зязюна. К.: Вища школа, 1997. 349 с.
8. Семеног О. М. Професійна підготовка учителя української мови і літератури. Суми: ВВП «Мрія». 403 с.

Вознюк Оксана, Казан Емілія. Роль української ідентичності у мілітарному туризмі в сучасних реаліях

Вознюк Оксана - професор кафедри воєнної історії
Національної академії сухопутних військ імені геть-
мана Петра Сагайдачного, канд. пед. наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4186-6113>
E-mail: oksa_w2000@ukr.net

Казан Емілія – доцент Національної академії сухопу-
тних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, канд.
істор. наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0997-6945>
E-mail: kazan.emilia@gmail.com

© Вознюк О., Казан Е., лютий 2024.

Розглянуто питання актуальності збереження української ідентичності у мілітарному туризмі в сучасних реаліях російсько-української агресії. Проаналізовано поняття «мілітарний туризм», «українська ідентичність», порушено питання залучення курсантів вищих видових військових закладів освіти до безпосередньої участі у роботі музеїв, оформленні експозицій; акцентовано необхідність проведення екскурсій з мілітарною тематикою, зі збереженням української ідентичності в мілітарному туризмі як духовних, так і матеріальних традицій, надбань тощо. Важливою складовою у мілітарному туризмі є збереження української ідентичності, яке повинно базуватися не лише на знанні воєнної історії, але й історії та культури України. Не менш важливу роль у цьому посідає нелегка праця волонтерів, які окрім допомоги ще й створюють свої експозиції з елементів експонатів, які були привезені з місць бойових дій. Також необхідно в освітянському середовищі, як середньої, так і вищої освіти, поширювати номінативи мілітарного туризму з ідентичною складовою. Наголошено, що в сучасних реаліях російсько – української війни, на жаль, військовий туризм несе чималі збитки. Розглянуто співпрацю об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з туристичними організаціями, тематика яких носить мілітарну складову.

Ключові слова: українська ідентичність, мілітарний туризм, російсько-українська війна, музеї, курсанти, ОТГ.

The issue of the relevance of preserving Ukrainian identity in military tourism in the modern realities of Russian-Ukrainian aggression is considered. The concept of "military tourism", "Ukrainian identity" was analyzed, the issue of involving cadets of higher types of military educational institutions in direct participation in the work of museums, design of expositions was raised; the necessity of holding tours with a military theme, with the preservation of the Ukrainian identity in military tourism, both spiritual and material traditions, heritage, etc., is emphasized. An important component of military tourism is the preservation of Ukrainian identity, which should be based not only on knowledge of military history, but also on the history and culture of Ukraine. An equally important role in this is played by the hard work of volunteers who, in addition to helping, also create their expositions from the elements of exhibits that were brought from the places of hostilities. It is also necessary in the educational environment, both secondary and higher education, to spread nominatives of military tourism with an identical component. It was emphasized that, unfortunately, in the modern realities of the Russian-Ukrainian war, military tourism incurs considerable losses. The cooperation of the OTG with tourist organizations, the subject of which has a military component, is considered.

Keywords: Ukrainian identity, military tourism, Russian-Ukrainian war, museums, cadets, United Territorial Communities (UTC)

Надзвичайно актуальною темою на сьогоднішній день є безперечно збереження української ідентичності у всіх її проявах. Візьмемо для прикладу мілітарний туризм. Найперше дамо визначення понять «мілітарний туризм» та «українська ідентичність». Поняття «національно-патріотичні прояви» означає, що основною відмінністю туризму буде здійснення його в межах країни головним чином її прихильно налаштованими громадянами.

Вікіпедія подає таку дифеніцію: «Військовий туризм — це туризм на місцях боїв і історичних битв для всіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на

полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на полігонах як глядачів — мілітарі тур, до таких також можна віднести і тури на відвідання воєнних концтаборів та в'язниць. Військовий туризм поділяють на такі підвиди: відвідування історичних місць і музеїв; зброярський туризм; мілітарі-туризм; відвідування «гарячих» точок планети та місць бойових дій - воєнний туризм... В Україні мілітарі туризм активно розвивається в Карпатах, зокрема в Закарпатті» [1].

До терміну української ідентичності, Вікіпедія подає визначення: «Українська ідентичність, українство — історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів). Системоутворювальним чинником буття українства як великої соціальної групи є українськість в її етнічній, культурно-мистецькій, громадянсько-політичній та інших формах» [2].

Російсько-українська війна внесла свої «корективи» у розвиток мілітарного туризму в Україні, який тільки почав набирати обертів.

Винниченко І.І., Рудніченко Ю.А. наголошували, що «... такий різновид туризму як воєнний - відносно новий для України, проте поширений в Європі та в інших частинах світу, де користується значною популярністю. Фортифікаційні споруди та старовинні замки, місця відомих (і не дуже) битв, ДЗОТи, ДОТи, великі оборонні лінії часів I та II світових воєн, військово-історичні музеї, військова техніка, місця поховання загиблих воїнів - усе це в європейських країнах приносить прибуток, зокрема й

армії, при цьому популяризуючи саму державу. Про значні можливості України щодо розвитку воєнного туризму можна сказати, навіть побіжно оцінивши наявні ресурси. Взяти до уваги хоча б фортифікаційні об'єкти. Зокрема, на території Закарпаття, як відомо, є шість військових ліній оборони - чотири угорських: Лінія Арпада, Лінія Гуняді, Лінія Ласло і Лінія Євгенія, та дві чехословацьких - Лінія Бенеша та Лінія Масарика. Найпопулярнішою серед них є лінія Арпада» [3].

Хочемо порушити питання залучення курсантів вищих видових військових закладів освіти до безпосередньої участі у роботі музеїв, оформленні експозицій, з необхідністю проведення екскурсій з мілітарною тематикою, зі збереженням української ідентичності в мілітарному туризмі як духовних, так і матеріальних традицій, надбань тощо. Важливою складовою у мілітарному туризмі є збереження української ідентичності, яке повинно базуватися не лише на знанні воєнної історії, але й історії та культури України.

Масштаби впливу воєнних дій на український туризм поки складно оцінити сповна, адже повномасштабна війна триває. Однак уже зараз відомо, що 2023 року туристичних підприємств поменшало на 36% порівняно з 2021 роком [4].

Не менш важливу роль у розвитку мілітарного туризму посідає нелегка праця волонтерів, які окрім допомоги ще й створюють свої експозиції з елементів експонатів, які були привезені з місць бойових дій. Також необхідно в освітянському середовищі, як середньої, так і вищої освіти, поширювати номінативи мілітарного туризму з

ідентичною складовою. У сучасних реаліях російсько – української війни, на жаль, військовий туризм несе чималі збитки.

Необхідно враховувати співпрацю об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з туристичними організаціями, тематика яких носить мілітарну складову, посилювати розвиток у напрямку української ідентичності.

Цілком зрозуміли залишається і той факт, що військовий туризм, як і будь-який інший вид туризму, при неправильній організації та використанні природних ресурсів може приносити не лише користь, але й наносити серйозну шкоду історичним і природним пам'яткам. У країнах із розвинутою сферою туристичних послуг це вже давно усвідомили та розробили законодавчу базу для захисту національних пам'яток [5].

Отже, українська ідентичність в розвитку мілітарного туризму в Україні відіграє важливу складову роль в сучасних умовах російсько-української війни.

Список літератури:

1. Військовий туризм. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Військовий туризм](https://uk.wikipedia.org/wiki/Військовий_туризм) (дата звернення 09.02.2024)
2. Українська ідентичність. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська ідентичність](https://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_ідентичність) (дата звернення 09.02.2024)
3. Винниченко І.І., Рудніченко Ю.А. Географія та туризм. 2016. Вип.35. С.71-79.
4. Відновлення туризму і туризм для відновлення. URL:<https://www.ukrainer.net/turyzm-vidnovlennia/>(дата звернення 09.02.2024)
5. Корсак Р., Ільницький В. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13543/1/збірник_тез_довідей.PDF (дата звернення 09.02.2024)

Грицевич Марія, Грицевич Андрій. Бібліотека ЗВО як соціокультурний простір для освітніх можливостей студентської молоді

Грицевич Марія - директор Наукової бібліотеки
Львівського національного університету природоко-
ристування

Грицевич Андрій - здобувач вищої освіти Львівського
національного університету природокористування
E-mail: grandi00@ukr.net

© Грицевич М., Грицевич А., січень 2024.

У статті розкрито роль бібліотек при закладах вищої освіти як соціокультурних просторів у мінливому середовищі вищої освіти, позиціонуючи їх як ключових учасників суспільного добробуту, що адаптуються до викликів інформаційного суспільства шляхом модернізації і сприяють розвитку моральних чеснот, збереженню культури та формуванню конструктивного світогляду студентів. Дослідження надає всебічний аналіз трансформації бібліотек у спільні освітні центри, підкреслюючи зміну парадигми в бік кооперативного навчання.

Ключові слова: бібліотеки при закладах вищої освіти, соціокультурні простори, студенти, вища освіта, інформаційне суспільство, модернізація бібліотек, трансформація освіти.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта має забезпечувати студентам інформацію та підготовку, необхідні для успішного трудового впровадження, де подальший професійний розвиток ґрунтується на власному досвіді та навчанні на робочому місці. На сучасному етапі роботодавці активно розглядають

кандидатів, які володіють глибокими знаннями у своїй галузі та вміють ефективно застосовувати ці знання як на індивідуальному рівні, так і в командній роботі, а також уміють підтримувати свої знання в актуальному стані. У закладах вищої освіти освітня парадигма зміщується в бік спільного підходу, в якому беруть участь як викладачі, так і студенти. Реагуючи на ці зміни, викладачі відходять від традиційної опори на іспити та письмові роботи, натомість все частіше доручаючи студентам групові проекти. Ці спільні зусилля дозволяють студентам колективно обговорювати свої ідеї і розмірковувати над процесом творення знань. Панівний освітній етос наголошує на навчанні через активне залучення, рефлексивні практики та змістовні бесіди [2].

Такі трансформації останніх років у вищій освіті вплинули на бібліотечне обслуговування, зокрема на попит на бібліотечні послуги. Бібліотеки тепер розглядаються як простір, де члени академічної спільноти можуть отримати доступ до інформації в різних форматах і використовувати різні навчальні середовища. При цьому сучасні науковці визнають, що нові технології сприяють активізації діяльності бібліотек у сучасну добу [1]. Варто відзначити, що основними завданнями бібліотеки закладу вищої освіти є підвищення якості освітнього та наукового процесів, удосконалення системи інформаційного забезпечення, примноження його інформаційних та інтелектуальних ресурсів. Особливістю бібліотеки є стратегічний вибір оптимальних та ефективних видів діяльності для виконання своєї соціально-комунікативної місії. Ці види діяльності одночасно функціонують як складні комунікаційні канали

та засоби. На думку автора, з метою окреслення рамок дослідження, доречним є звернутись до визначення соціокультурної діяльності.

На думку авторів та упорядників Української бібліотечної енциклопедії під соціокультурною діяльністю бібліотек слід розуміти цілеспрямовану та спеціально організовану книгозбірнею як соціальним інститутом систему дій і заходів, метою яких є сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства шляхом доведення до свідомості різних соціальних груп громадян, конкретних користувачів наукових знань, емпіричних фактів, естетичних і морально-етичних цінностей, акумульованих у бібліотечних документних зібраннях на різних носіях, організації різних виставок, творчих зустрічей із письменниками, митцями, політиками та ін. При цьому соціокультурну діяльність бібліотек можна розглядати і як продуманий процес долучення людини до різноманітних культурних надбань людства, компонент соціокультурної системи українського суспільства, один із важливих елементів реалізації державної політики у сфері культури [11].

У сучасній бібліотечній діяльності соціокультурна діяльність є ключовим напрямом, а її успішне виконання - вирішальним фактором, що визначає затребуваність бібліотеки. Слід зазначити, що на розвиток соціокультурної діяльності бібліотеки мають безпосередній вплив соціально-економічні перетворення в країні, реалізація політичних і соціальних реформ, розподіл повноважень між різними гілками влади.

Цілеспрямована соціокультурна діяльність бібліотеки у закладі вищої освіти охоплює культурні та ціннісно-орієнтовані характеристики. Робота бібліотеки включає в себе різні форми соціокультурної діяльності, зокрема довідково-інформаційне обслуговування, культурно-просвітницькі ініціативи, наукову та інформаційну діяльність. Структурована і цілеспрямована соціокультурна діяльність, яку організовує бібліотека при цьому виступає як систематична сукупність дій та заходів, ініційованих соціальним інститутом. Її основна мета - сприяти підвищенню інтелектуального, естетичного та духовного рівня суспільства шляхом поширення наукових знань, емпіричних фактів, естетичних та морально-етичних цінностей, закладених у документальних фондах бібліотеки, через різноманітні засоби масової інформації [8].

У цьому контексті доволі влучно висловились і дослідниці Харківської наукової спільноти С. М. Кіреєва, яка зазначила, що соціокультурні ініціативи є невід'ємною складовою діяльності бібліотеки вищого навчального закладу. Вони спрямовані на задоволення освітніх, інформаційних, соціокультурних, естетичних та рекреаційних потреб користувачів. Крім того, вони відіграють важливу роль у розвитку та вихованні моральних чеснот особистості, збереженні української культури, мови, національно-патріотичних традицій, формуванні конструктивного світогляду, орієнтованого на загальнолюдські цінності [5].

Протягом останніх років повсякденна робота бібліотек закладів вищої освіти спрямована на всіляке заохочення та залучення молоді у свої стіни. Багатогранність і

різноманітність вільного часу відкривають широкі можливості для вивчення різних методологічних підходів, концепцій і дослідницьких напрямів у теоретичному осмисленні сутності вільного часу. Вільний час - це відрізок неробочого, позанавчального часу, що слугує сферою формування і прояву різнорівневої життєдіяльності, спрямованої на цілісний розвиток особистості. Це насамперед виявляється в діяльності, зумовленій внутрішніми, особистісними потребами, що формують систему життєвих орієнтацій, потреб та інтересів кожного індивіда.

Істотний вплив на ці орієнтації, потреби та інтереси має література. Тому не дивно, що бібліотеки закладів вищої освіти широко використовують свої можливості в організації дозвілля студентів, в якому чільне місце займає читання. Читання виступає важливим інструментом у підготовці майбутніх фахівців, оскільки дослідження свідчать про зміну його статусу як найпрестижнішої та найулюбленішої форми дозвілля. Натомість сучасні практики читання дедалі більше спрямовані на задоволення інформаційних та прагматичних потреб, а не загальнокультурних та естетичних. Ця актуальність пов'язана насамперед, як зазначає М. Суарес, з перемогою комп'ютерної революції над молодим поколінням, що ставить під сумнів оптимістичні прогнози щодо майбутнього книги. Тим не менш, книга зберігає своє неперевершене значення у вирішенні різноманітних викликів сучасної культури, сприяючи розвитку уяви, тренуванню пам'яті, засвоєнню знань, оволодінню аналітичними підходами до розуміння явищ, що нас

оточують. Культура дозволяє, у свою чергу, постає як найважливіший засіб актуалізації сутнісних сил людини та оптимізації соціокультурного середовища. Ця діяльність за своєю суттю включає в себе моменти перетворення, набуття знань та оцінювання. У сфері вільного часу дозволяє захоплює молодих людей своєю нерегламентованістю та добровільністю вибору різноманітних форм, втілюючи в собі демократичність, емоційну насиченість, поєднання фізичної та інтелектуальної активності, творчих та споглядальних занять, а також виробництва та гри. Для значної частини молоді заклади соціального дозволяє слугують основним джерелом соціальної та культурної інтеграції та самореалізації [6].

Варто відзначити і те, що університети закладів вищої освіти слугують інформаційними просторами для студентів, а отже, відіграють вирішальну роль у забезпеченні доступності інформаційних ресурсів, функціонуючи як невід'ємні складові інформаційного суспільства. Бібліотеки закладів вищої освіти як соціокультурні інституції відіграють вирішальну роль в організації, споживанні та поширенні інформаційно-освітніх послуг. Ефективність роботи цих бібліотек вимірюється тим, наскільки їх інформаційний простір відповідає потребам користувачів.

Процес формування інформаційного простору бібліотеки ґрунтується на системному підході, що охоплює теоретичні знання та практичний досвід, і в кінцевому підсумку сприяє загальній інформатизації вищого навчального закладу. Усвідомлення значущості цієї проблеми зумовлює необхідність науково

обґрунтованого моделювання інформаційного простору університетської бібліотеки з використанням новітніх комп'ютерних технологій. Цей інформаційний простір визначається як сфера, безпосередньо пов'язана з науковою та інформаційною діяльністю, що впливає на навчальний заклад в цілому. Чіткість у структурі цього інформаційного простору необхідна для створення інструментів, що забезпечують оперативний доступ до бібліотечного фонду для студентів і науковців, а також для впровадження інноваційних форм роботи з користувачами. Важливо підкреслити, що надійність процесу обслуговування полягає в його здатності повноцінно та ефективно задовольняти інформаційні потреби, акцентуючи увагу на суспільно корисному змісті та формі бібліотечно-бібліографічного обслуговування. В епоху глобалізації та стрімкого технологічного прогресу бібліотека повинна постійно шукати нові моделі та напрями ефективної роботи, переосмислюючи свою роль у задоволенні інформаційних потреб сучасних користувачів. У контексті освіти високий рівень інформаційної культури є необхідним як для студентів, так і для викладачів, що відображає імперативну потребу особистості ефективно та критично орієнтуватися в постійно зростаючому потоці інформації [9].

У різні історичні епохи бібліотеки, як суспільні інституції, послідовно відповідали пріоритетам, завданням і функціям суспільств, яким вони служили. У сучасному світі перевага інтелектуального капіталу над природними ресурсами диктує успіх високорозвинених країн. Лідерство в сучасному контексті визначається

насамперед когнітивними компетенціями, такими як критичне мислення та креативність, що мають вирішальне значення для ефективної адаптації до змін.

Як складова частина закладу вищої освіти, бібліотека відіграє значну роль у формуванні освіти майбутніх фахівців. Ефективна активізація розвитку та самовдосконалення користувачів відбувається за певними принципами, зокрема, з урахуванням їхніх пізнавальних і професійних потреб та інтересів. Формування замовлень на нові надходження до бібліотеки відбувається на основі попередніх запитів різних підрозділів. При визначенні тематики інформаційних та культурно-просвітницьких заходів акцент робиться на зацікавленість користувачів та потенціал їх майбутнього використання у професійній (освітній, науковій) діяльності.

Ефективній взаємодії з читачами сприяє розумне поєднання традиційних та інтерактивних методів, використання можливостей сучасних інформаційних технологій. Налагодження активних каналів комунікації з користувачами має на меті виявлення їхніх інтересів та одночасний пошук нових форм і методів надання бібліотечних послуг. Важливе значення має створення комфортного середовища в бібліотеці, позитивного емоційного фону, що безпосередньо впливає на ефективність і продуктивність роботи відвідувачів. Емпіричні дослідження в українській вищій освіті свідчать, що переживання позитивних емоцій під час занять значно підвищує успішність студентів, підкреслюючи потенційний вплив емоційних станів на ставлення студентів до відвідування бібліотеки [3].

Окрім освітньої ролі бібліотек варто відзначити і вклад

працівників бібліотеки у виховну роботу, яка проводиться зі студентами у закладах вищої освіти та включає розгорнутий комплекс дій, зокрема:

- проведення аналізу новітніх матеріалів, що стосуються концептуальних засад виховної роботи зі студентами;
- здійснення цілеспрямованого підбору науково-методичної літератури з питань, пов'язаних з вихованням студентів у закладі вищої освіти;
- надання допомоги наставникам академічних груп у методичному забезпеченні виховної роботи;
- висвітлення стану, проблем та перспектив духовно-естетичного розвитку студентів та професорсько-викладацького складу через публікації в університетській пресі;
- надання методичної та консультативної допомоги студентам щодо реалізації їхніх пізнавальних та професійних інтересів;
- організація тематичних виставок та виховних заходів;
- виховання любові до книги серед університетської спільноти;
- створення сприятливих умов для самостійної наукової роботи студентів;
- мотивація студентів до самовдосконалення;
- надання можливостей для саморозвитку та самоосвіти студентів [10].

Бібліотеки закладу вищої освіти є не лише сховищем знань, але й динамічним культурним центром. У цій якості вона активно сприяє культурному залученню, пропонуючи студентам простір для заглиблення в різноманітні літературні, мистецькі та інтелектуальні

пошуки, тим самим збагачуючи їхній освітній досвід за межами традиційних академічних кордонів. Важливо визнати, що бібліотека не існує ізольовано, а є інституцією, призначеною для вічного служіння. Її тривала життєздатність залежить від широкого залучення користувачів, які шукають знання, інформацію та духовні цінності. Перед обличчям викликів XXI століття постійні процеси модернізації перетворюють бібліотеку на динамічний публічний простір, пристосований до мінливих потреб і запитів її користувачів. Ця трансформація означає відхід від її традиційної ролі, перетворення на дослідницький та інформаційний центр, який адаптується до мінливого виру суспільних і культурних функцій [4].

Не залишаються осторонь бібліотеки закладів вищої освіти і у системі формування навичок здорового способу життя та профілактиці асоціальних явищ серед студентів. Функціонуючи як найбільш доступний інформаційний та культурний центр для студентів, бібліотеки можуть активно сприяти популяризації здорових звичок, боротьбі зі шкідливими формами поведінки та профілактиці захворювань. У сучасних умовах просвітницька діяльність у цій сфері набуває особливого значення, а бібліотека постає не лише як активний учасник, а й як авторитетна інституція, здатна брати на себе ініціативу та відповідальність за інформаційну освіту молодого покоління на основі партнерських відносин.

Окреслюючи роль університетської бібліотеки як центру формування навичок здорового способу життя, напрошується порівняння з іншими громадськими організаціями та установами, що займаються подібною

діяльністю. Ключова позиція бібліотеки у формуванні здоров'я молоді впливає з її вродженої здатності інтегруватися в різні сфери життя людини і суспільства, в тому числі й ті, що пов'язані зі здоровим способом життя. Бібліотеки володіють значними та унікальними інформаційними ресурсами з питань здорового способу життя, такими як священні книги та релігійна література, що робить їх доступними для користувачів. Вони пропонують перевірену інформацію, піддаючи матеріали ретельній перевірці видавництвами, редакціями, теле- і відеокompаніями, книгарнями і самою бібліотекою перед тим, як включити їх до колекції. Завдяки ретельному відбору, бібліотека курує колекцію найцінніших джерел інформації в секторі. Ще однією перевагою є великий досвід університетських бібліотек у просуванні здорового способу життя серед студентів через співпрацю з кафедрами, громадськими організаціями, що займаються питаннями здоров'я, навчальними закладами тощо, що розширює їхні можливості. Такий спільний підхід гарантує користувачам отримання різноманітних інформаційних послуг та знань. Крім того, доступність і безкоштовність бібліотек у сьогоdnішніх реаліях ще більше підкреслює їхню важливість у підтримці громадського здоров'я та здорового способу життя [7].

Останніми роками зростаюча гострота екологічних проблем вивела цю тему на передній план суспільної свідомості. Влучним прикладом комплексного позитивного впливу бібліотек як соціокультурних просторів на свідомість студентів є формування ними екологічної свідомості серед студентів. Фундаментальними

у цій царині стали теортичні напрацювання Т. Г. Панасюк, Л. І. Салюк, які відзначали роль бібліотек у сприянні екологічної освіти шляхом постійного пошуку інноваційних методологій. Прагнучи розвивати творчий потенціал та підвищувати екологічну грамотність сучасних фахівців, сучасні бібліотеки визнають екологічну освіту комплексним завданням, що має вирішальне значення для досягнення збалансованого розвитку суспільства. Бібліотеки закладів вищої освіти стають невід'ємною складовою процесу формування екологічної свідомості у студентів, активно долучаючись до формування у молоді активної позиції щодо покращення екологічного благополуччя Землі та збереження природного середовища. Для ефективної організації цих ініціатив працівники зобов'язані дотримуватися певних вимог. Серед них - постійне вивчення інформаційних потреб користувачів в екологічній сфері, створення комплексних інформаційних ресурсів з екології та суміжних наук, використання сучасних інформаційних технологій для обслуговування запитів користувачів, а також налагодження нових форм співпраці з урядовими та неурядовими організаціями, що займаються екологічною діяльністю. Не менш важливою сферою є екологічна освіта бібліотекарів, що вимагає їхньої професійної підготовки для кваліфікованого вирішення окреслених завдань. Такий підхід дає можливість бібліотекарям організовувати еколого-просвітницьку діяльність у бібліотеці на основі глибокого розуміння наукової проблематики, обізнаності з джерелами інформації, вміння формувати інформаційні потреби читачів та тісної співпраці з освітніми установами [12].

Висновки. Результати дослідження демонструють, що бібліотеки закладів вищої зазнали значних трансформацій, перетворившись на динамічні соціокультурні простори, орієнтовані на парадигму співпраці в освіті. Їх соціокультурна діяльність відіграє ключову роль у підвищенні добробуту суспільства, сприяючи розвитку моральних чеснот, збереженню культури та формуванню конструктивного світогляду. Бібліотеки активно залучають студентів до змістовного дозвілля, підкреслюючи неминущу важливість читання для розвитку уяви, пам'яті та аналітичних навичок.

Визнані важливими інформаційними просторами для студентів, бібліотеки адаптуються до викликів інформаційного суспільства шляхом модернізації. Вони розширюють свою роль у зміцненні здоров'я, активно пропагуючи здоровий спосіб життя та запобігаючи асоціальній поведінці. Багатогранний внесок бібліотек охоплює освіту, культуру, охорону здоров'я та екологічну свідомість, що відображає їхню трансформаційну роль у сучасному суспільстві. У контексті підходів до співпраці у царині вищої освіти бібліотеки стають центрами різноманітних навчальних середовищ, використовуючи різні формати і технології для задоволення мінливих потреб академічної спільноти. Їхній успіх переплітається з соціально-економічними перетвореннями, політичними реформами та життєво важливою роллю розповсюджувачів культури. Стратегічний вибір бібліотечної діяльності посилює освітні та наукові процеси, сприяючи загальній інформатизації вищих навчальних закладів.

Список джерел:

1. Gazula S. Considerations for cultural and social spaces in University Library. National Convention on Knowledge, Library and Information Networking held at Jaipur, India. 2013. С. 361–375. URL: https://www.academia.edu/23844831/Considerations_for_Cultural_and_Social_Spaces_in_University_Library (дата звернення: 11.01.2024).
2. Marmot A., Council S. F. Spaces for Learning. A review of learning spaces in further and higher education : report. 2006. 46 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/307570913_Spaces_for_Learning_A_review_of_learning_spaces_in_further_and_higher_education (дата звернення: 11.01.2024).
3. Винокурова С. Г. Бібліотека університету – простір розвитку ефективної особистості. Бібліотека: культурний простір та інноваційний поступ : 36. вибр. ст. 2012–2018 рр. До 55-річчя наук. б-ки КНУ. Київ, 2018. С. 30–32. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Biblioteka-kult-prostir-ta-innov-postup.pdf> (дата звернення: 14.01.2024).
4. Горбань Ю. І. Бібліотека університету як культурномистецький центр. Бібліотека. Книга. Наука: матеріали наук. семінару (Київ, 24–25 квіт. 2018 р.). 2018. № 1. С. 64–65. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Biblioteka-kult-prostir-ta-innov-postup.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).
5. Кіреєва С. М. Тематико-інформаційні матеріали краєзнавчого проекту «Мій рідний край – моєї долі славний оберіг» як засіб інформування користувачів та популяризації соціокультурної діяльності Наукової бібліотеки ХНТУСГ. Матеріали II-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції "Бібліотечно-інформаційне середовище як драйвер змін та інновацій в освіті": до 90 річчя Наукової бібліотеки ХНТУСГ, м. Харків, 30 жовт. 2020 р. Харків, 2020. С. 49–52. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/13343/1/tematyko_informatsiini_materialy_kraieznavchoho_proiektu_Mii_ridnyi_krai.pdf (дата звернення: 12.01.2024).
6. Ковальчук Т., Опальчук Б. Роль бібліотек в організації дозвілля студентської молоді. Вісник Книжкової палати. 2012. № 4. С. 14–18. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=vkr_2012_4_4 (дата звернення: 11.01.2024).

ня: 12.01.2024).

7. Молчанова С. А. Бібліотека ЗВО як центр формування навичок здорового способу життя студентів. Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. 2018. № 5. С. 178–184. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0436b35a-9349-4d52-875c-aaf40fe23fb0/content> (дата звернення: 14.01.2024).
8. Ніколаєнко Я. М. Бібліотеки закладів вищої освіти в системі соціокультурних комунікацій. Інформація та соціальні комунікації сучасного світу: тренди глобалізації. : 36. матеріалів міжнар. круглого столу, м. Київ, 12 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 36–38. URL: https://lib.iitta.gov.ua/727223/1/4_5885477166988132926-36-38.pdf (дата звернення: 11.01.2024).
9. Рибка Л. А. Бібліотеки вищих навчальних закладів та інформаційно-освітній простір. Бібліотека XXI століття: перспективи та інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 квіт. 2015 р. Київ, 2015. С. 160–162. URL: <https://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Biblioteka-kult-prostir-ta-innov-postup.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).
10. Сопівник І., Колесова З. Роль бібліотеки в реалізації змісту виховної роботи зі студентською молоддю в аграрному вищому навчальному закладі. Вісник Книжкової палати. 2010. № 11. С. 22–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_11_8 (дата звернення: 13.01.2024).
11. Українська бібліотечна енциклопедія. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Соціокультурна%20діяльність%20бібліотек> (дата звернення: 11.01.2024).
12. Панасюк Т. Г., Салюк Л. І. Роль бібліотеки у вихованні екологічної свідомості та культури студентської молод. Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. № 5. С. 172–178. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/de0c40fe-eb27-4ff9-8f34-5a5c064fcd16/content> (дата звернення: 13.01.2024).

Макар Анна-Марія, Сулятицький Іван. Культурна та ідейна спроможність української ідентичності

Макар Анна-Марія - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта», ФПЛ-21

E-mail: annamakar545@gmail.com

Сулятицький Іван – доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету

ім. І.Франка, канд. психол. наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3769-5630>

E-mail: sulo@ukr.net

© *Макар А.-М., Сулятицький І., лютий 2024.*

Культурна спроможність української ідентичності виражається у багатогранній мозаїці традицій, звичаїв, мови та мистецтва, що проймає кожен аспект життя українців. Мова є одним з основних підґрунтів культурної спроможності української ідентичності, оскільки вона втілює в собі духовність, історію та колективний досвід народу. Українська література та мистецтво протягом століть були і є відображенням культурного доробку. Важливу роль у формуванні української ідентичності відіграють народні мудрості, приказки та легенди, які передаються з покоління в покоління та зберігають духовну спадщину народу.

Культурні свята та релігійні обряди відображають спосіб життя українців різних регіонів, з їхніми унікальними традиціями та звичаями. Це проявляється у великому розмаїтті національних танців, пісень, обрядів та обрядових предметів, які є засобами передачі та збереження історичних знань та цінностей. Вони додають

різноманіття та глибину до української ідентичності, підкреслюючи багатство культурного наслідку.

Українська ідентичність є ціннісною та активною, оскільки вона ґрунтується на національній ідеї, яка виражається в прагненні до свободи, демократії, суверенітету, європейської інтеграції, культурної самобутності та інших ідеалах, які спонукають українців до суб'єктної діяльності на благо своєї країни.

Події та подвиги українського народу в історії, його боротьба за незалежність та свободу, які уособлювали ідеї гідності, демократії та громадянської активності, що лежать в основі української ідентичності та надихають на зміцнення національної самосвідомості.

Важливим аспектом є увага до історичних пам'яток, архітектурних спадщин та музейних колекцій, які відтворюють історичні події та традиції українського народу. Збереження і розвиток традиційних ремесел, народних розваг та фольклору сприяє зміцненню зв'язків між сучасністю та минулим, а також сприяє збереженню культурної спроможності.

Українська діаспора є важливим фактором у підтримці та розповсюдженні культурних цінностей, що зберігають ідентичність народу в усьому світі. Також українська ідентичність є відкритою та інтегративною, оскільки вона здатна включати в себе не тільки етнічних українців, а й представників інших народів, які свідомо обирають українську культуру, мову, державу та спільноту як свою.

Список джерел:

1. Історія української культури : підручник / В.А. Качкан, О.Б. Величко, Н.М. Божко та ін. ; за ред. В.А. Качкана. 3-є вид.,

випр. К.: ВСВ «Медицина», 2016. 368 с.

2. Історія української культури : навчальний посібник / Н. Д. Пальм, Т. Є. Гетало. Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 296 с.

Рибаченко Віктор. Поетична творчість як фактор посилення життєстійкості особистості під час війни

Рибаченко Віктор - професор факультету PR, журналістики та інформаційної політики Київського Національного університету культури і мистецтва
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-5808-2446>

E-mail: r-viktor@ukr.net

© *Рибаченко В.*, березень 2023.

Ключові слова: війна, стрес, переживання, особистість, творчість, поезія, життєстійкість.

Проблема життєстійкості особистості та питань її посилення досліджувалась рядом зарубіжних та вітчизняних науковців (С. Мадді, Д. Кошаба, І.Данилюк, О.Богучарова, Т.Ларіна, Т. Титаренко, О.Чиханцова інші). Наша мета – на конкретних віршах, представлених в послідовній хронології, показати, як через власну поетичну творчість автора відбувається процес сприйняття, переживання, осмислення тих стресорів, які породила і продовжує породжувати повномасштабна війна РФ проти України і як через цю творчість відбувається відреагування психоемоційної та когнітивно-сислової напруги автора, що дозволяє підтримати, а відтак і посилює його життєстійкість як в окремих компонентах, так і в цілому.

Автор уже мав нагоду ставити проблему власної поетичної творчості як самотерапії і комунікації [4, с.41], тож розглядає даний матеріал, як продовження теми.

Як відомо, проблема життєстійкості була поставлена в

роботах Сальваторе Мадді через його термін *hardiness* – витривалість, загартованість і надалі розвинута в працях ряду зарубіжних та вітчизняних науковців. Можна погодитись з формулюванням, що життестійкість є не просто чинник психологічного благополуччя [1], але й життєвим завданням особистості [3, с. 131]. Як сформулювали Т.Титаренко та Т.Ларіна: «Життестійкість особистості - це вміння ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам. Це здатність людини зберігати баланс між пристосуванням до нових вимог та прагненням жити гармонійно, повноцінно» [7, с.5].

Існують різні форми використовувати творчість як «спосіб протидіяти травмі та розвивати життестійкість» [9], як це, наприклад, зробив британський професор Найжел Осборн для української аудиторії в УКУ. Але в даному матеріалі йдеться про власну поетичну творчість автора як засіб протистояти стресам і посилювати свою життестійкість, створюючи свої вірші. В статті представлена своєрідна поетична хроніка переживання війни з метою впоратися зі стресами, подолати дезадаптаційні впливи та прояви і контролювати своє життя.

Травмувальний вплив на самопочуття кожного українця, у тому числі і автора, ще напередодні масштабного вторгнення спричиняли все більш тривожні повідомлення ЗМІ про концентрацію російських військ на кордонах України і зростаючу ймовірність їх вторгнення. тож за тиждень до початку війни у мене народився такий вірш:

Водоспад новин тривожних психіку хитає.

*А напишеш щось хороше - ніхто не читає.
Всі в тривозі, у незмозі творчості радіти.
На вулкані нас Недоля прирекла сидіти –
не війна нам всім потрібна – дари Афродіти! (16
лютого 2022 р).*

Зростаюча тривожність, самоблокування позитивних емоційних реакцій, що проявлялося в незмозі радіти, були очевидними проявами стану стресу, як здорової реакції на нездорові обставини.

Де кілька днів після початку вторгнення я не міг писати віршів, перебуваючи у стані дуже сильного потрясіння і стресу. Але через два дні після початку цієї війни, коли ми пережили загрозливий для столиці України гостомельський вертолітний десант нападників, коли українців бомбардували не тільки ракети, але й надзвичайно загрозливі повідомлення ЗМІ, якось випала пауза, незвичайно тиха година. І написалось контрастне:

*Як гарно, тихо, мирно... Не стріляють.
А з неба сипле дощ, а не десант.
Весь небокрай лиш хмари устеляють –
не гвинтокрили... Райський варіант. (26. 02. 2022, 23
год. 52 хв.).*

Через лічені тижні в Україні голосно заговорили про так званий синдром провини вцілілого – історично відомий соціально-психологічний феномен переживань тих, кому пощастило і кого оминула драматична і трагічна доля осіб, які постраждали, або навіть втратили життя. Я також переживав цей стан, тому і написав своєрідний тривірш:

СИНДРОМ ВЦІЛИЛОГО

1.

*Синдром вцілілого, хоч потерпілого,
отетерілого і занімілого,*

*не спотелілого, не перетлілого,
не збайдужілого і не двожилого,
але змарнілого і обважнілого,
ледь здичавілого від світу білого –
криваво-чорного уже два місяці,
трагізми кóтрих в мізки не вмістяться.*

2.

*Провіна вцілілого у тому, що він вцілів.
Щоб перед собою виправдатись – у нього бракує слів.
Щоб її себе звинуватити – йому не бракує докорів,
безсилий він, мов кораблик серед штормових морів,
бо нема за що зачепитися системі його якорів.*

3.

*Дозвольте собі сумувати, ридати і трохи радіти.
Дозвольте собі прожити своє й непрóжити іншими.
Ви втратили драйв і здатність своїм життям
володіти?
Вам темно? У не вцілілих ночі навék темнішими
стали і в снах ви бродите між їхніми вічними
нішами... (27.04. 2022).*

Коли моя донька із внучкою, як і мільйони українок,
релокалізувалися за кордон, покинувши свій дім, я
затужив. І написав, узагальнивши особисте:

*Залетіла пташка та й в чужі краї.
На душі так тяжко – хоч навкруг свої.
Пташка лине думкою до свого гнізда –
й нині б полетіла, якби не нужда.
Потерпаєш, пташко? Трохи потерпи
і затерплю душу терпінням приспи.
Може ще й повернешся в милий серцю край.
Гнізда́ розорителів, Господи, скарай! (28.04.2022).*

Війна набирає оберти і стресове навантаження на
кожного українця, у тому числі на мене, зростало. Коли
стали відомими масові звірства окупантів на українських
територіях, коли кількість людського горя в соціумі та

інформаційному просторі стала зашкалювати, відчуття горя підійшло до мене майже впритул: чоловіка моєї близької людини було розстріляно окупантами в Бучі. Намагаючись відрадити її у її горі, осмислюючи десятки і сотні подібних ситуацій, відчуюючи, що тисячі українців переживають стадію гострого горя, я, ґрунтуючись на психологічних закономірностях, написав для неї, для таких же, як вона і для самого себе (уявляючи, що подібне ймовірно може статися з кимось із моїх рідних) своєрідний алгоритм переживання горя і виходу з нього:

ПЛАВАННЯ в ГОРІ

*Із шоку впливти, здолати заперечення –
немов пороги на Дніпрі – і в гнів упасти
як з водоспадом вниз, до самозречення,
але уникнути депресії мов пастки –
такий от шлях переживань: від втрати й горя
крізь злами сприйняття до прийняття фатальності.
Життя триває, хоча серце розриває
безжальне усвідомлення реальності. (15.07.2022).*

Відомо, що для українців, які не пережили безпосередньо жахів окупації, втрати домівки чи когось із рідних, більшість травмуючої інформації, яка потужно впливає на життєстійкість, отримується через ЗМІ. І коли я побачив телерепортаж про одну з біженок, яку окупанти катували, гвалтували, коли я побачив її міцно стиснутий рот, невидячий погляд і мовчання у відповідь на запитання журналістки, її несилу відповідати і ще раз подумки пережити жах, у потрясінні я написав:

*Щільно стиснутий рот
не видає ні звуку.
Щільно стиснутий рот
гостру тамує муку.*

*Щільно стиснутий рот
посмішка не осяє.
Щільно стиснутий рот
ямою ту́ги зяє.
В щільно стиснутий рот
й хочеш – не погодуєш.
Щільно стиснутий рот –
сповідуєш як мордуєш.
Щільно стиснутий рот –
біженка. Катували.
Тіло пече - тавро.
Душу розшматували.
Щільно стиснутий рот.
Наглухо – від кривосуддя.
Кинула карти таро –
випало «Правосуддя». (02.07.2022).*

Усі перші місяці війни українці жили сподіванням на покращення ситуації на фронті, тим більше, що активну телевізійну «психотерапію» здійснювали різноманітні експерти. Потім настала черга грізно-песимістичних прогнозів, кожен з яких ставав додатковим стресором для українців. Почувши черговий похмурий прогноз, я написав:

*Щомісяця чуєм: «Наступний буде тяжким».
Котрий же із попередніх був для нас лёгким?
Лютий – жорстким, травень-червень від крові –
липким,
березень-квітень – їдким і від миру далеким.
В липні не липа цвіте – грона залпів ракет.
В серпні серпом Смерть вже досить накосить.
Вересень ще не зупинить кривавий бенкет,
жовтень завершить іще не війну, а лиш осінь.
Важко пророчить – майбутнє сховалось у млі.
Йде допомога – спасибі за краплі з піпетки.
Карти ще не на столі, поки куля в стволі,*

*кров'ю ескіз майбуття пишуть добрі і злі,
для Перемоги герої жертовно готують чернетки.
(13.07.2022).*

Несподіваними були перші повідомлення, що дехто із релокантів повертається. Випадково у соцмережах побачив динамічну світлину нашої студентки, яка поверталася до Києва із Австрії – сприйняв її як символ:

*Іде додому, озираючись на Австрію.
Нога – вперед, а голова – назад.
Ніхто удома не зустріне з айстрами,
ніхто не проводить навздогад.
Переселенці, біженці, мігранти,
в їйною наполохані пташки,
ніякі європейські варіанти
нам не замінять рідні пелюшки,
в які нас Батьківщина пеленала,
коли ростила, бавила, плела,
перевивала Долю, обтинала
непотріб, а до потребу пливла.
Європі дякує, та все ж іде додому.
Тут складно, але ж треба ладу дати.
Долай сердечний біль, душевну втому –
дамо всі благо, буде благодать. (06.07.2022).*

На певному етапі війни через перевантаження стресовими новинами, ходом війни, переживаннями я, як і багато українців, відчув стан емоційного вигорання, коли моя психіка ніби оніміла і перестала активно реагувати на подразники середовища, на інформаційні «удари» зі ЗМІ. Переживаючи це, а також побачивши телерепортаж про те, що полонених українських бійців роздягали, шукаючи тату з національною символікою, що практично одразу прирікало їх на катування і навіть смерть, я написав:

Онiмiння...

*Емоційне, смислове, екзистенційне.
Де те вміння
описати це, спасати рештки розуму?
Озвіріння,
що жило в підвалах душ лиш потенційно,
це коріння
чи принесена хвороба? Марні роздуми...
Світ вчорашній
розколовся лиш в уяві? Град осколків.
Цвіт домашній
багатьом уже побито і посічено.
Полонених
роздягали і шукали ті наколки,
що шаленим
пред'являлися як неспростовні свідчення.
Україна
захищається, виборює, пручається.
Як Царівна
білим лебедем злетить до піднебесся.
Зло з Добром знов
у смертельному двобої. Світ качається.
Встань, Свобода і Любов проти Агресії! (14.08.2022).*

Значний травмуючий вплив і нервово-психічне напруження, яке знижувало життєстійкість, викликали також і прогностні повідомлення ЗМІ та соцмереж, коли з міркувань безпеки українців попереджали про очікувані ракетно-дронові атаки. Очікуючи в напрузі одну із таких анонсованих ворожих атак, я задрімав і мені приснився сон, який я після пробудження перетворив у вірш, відчувши значне полегшення. Його опублікувала «Літературна Україна [5]:

*Чаї ганяєш? А країна причаїлась –
удару жде. Чекає на удар.
Сирена виє. Лють під шкіру в'їлась*

*і моніторить небо твій «радар».
Тривога знову. А родина вже зникає
не йти в підвал. Надіється – мине.
У сні загиблий знову окликає.
Кого? Я обернуся: «Ти мене»?
-«Тебе, тебе, а то кого ж» - він посміхнувся.
-«Пиши, якщо не можеш воювати.
Учи. І пам'ятай, що я вернуся.
Не зникли ми, убиті. Раювати
не час. В строю, а не в Раю ми залишились
і будем з Неба вам підмогу слати.
Та головне – щоб ви не розкришились.
Міцнійте – з вами Божа благодать!».
Він щез. Лиш слід його кометою зметнувся.
А я ще довго був у напівсні,
бо враз відчув: то Бог ним обернувся,
щоб укріпить нам сили захисні. (20.08.2022).*

Сни в умовах цілодобового стресу створювали перерви, так необхідні перенапруженій психоемоційній сфері, допомагали розвантажувати психіку, містили спогади про мирне минуле – про це ми часто говорили з рідними, друзями, колегами. Тож написав:

*Запах свого життя – як і житла – не чуємо.
Звикли. Хіба що сморід або парфум стрільне.
Тож не завжди завчасно гниль із душі корчуємо,
щоб стало чисто, свіжо, а у хребті – стальне.
Та й на Господній смак то всі ми різюче різні –
кислі, гіркі, солоні, гострі як з перцем хміль.
Але ж між нас ніякі є та приставуче-прісні –
жаль, що солодких мало, пліснява скрізь і цвіль.
А от на дотик нині треба бути обережним –
тисячі душ обпечені полум'ям злим війни.
Ти не торкайся їх пам'яті – боляче їм безмежно.
Що їх знеболить може? Лиш про минуле сни...*

(31.08.2022).

Одним із моїх фейсбучних френдів був видатний український співак Віталій Білоножко, який коментував практично кожен мій вірш, що я публікував у Фейсбукці. Одного осіннього дня він написав: «Так тужно на душі від втрат і пробиває неспокій за скалічену одвічним ворогом рідну країну, та гордість домінує за свій незламний, непереможний у крайній війні за свободу Великий Народ України!!! Буде свято і на нашій вулиці, тільки б у серцях воно було!!! Слава ЗСУ і Слава Україні- до Перемоги!!! Vitaliy Bilonozhko».

Ці слова одразу ж зрезонували в мені і я відповів суголосно:

*Так тужно на душі від втрат,
Неспокій пробиває.
Живу давно на світі, брат –
Не знав, що так буває.
Але долаймо всіх і все,
Посилюємо змогу!
До свята нас усіх несе –
вперед, до Перемоги! (14.10.2022).*

Додам, що це був далеко не перший емоційно-смісловий перегук з видатним співаком. 16 травня 2022 він написав: «Боже, поверни мене в ті дні...». І я підхопив, оскільки відчував ту ж ностальгійну потребу:

*Поверни мене в ті дні –
ну хоча б на вихідні,
а у будні вже зумію зрозуміть, що не на дні.
Поверни мені той драйв!
Той шалений п'яний кайф –
від життя, не від горілки, коли я співав: «My Life»!
Поверни – і я вернусь!
Свіжим оком озирнусь,*

*пригорнуся знов до Тебе,
з тіні вирвусь - не зірвусь!
Поясни ці ретросни,
в мою душу зазирни,
відверни нас всіх від скверни,
що прийшла ції весни!
До зірок ми всі – крізь терни!
Тільки мир нам поверни,
перемогу над ордою – про що кажуть віщуни!
Поверни, благаю, Боже!
Поверни ж бо, поверни...(16.05.2022).*

Відчуття, що ми не одні, що нам допомагають не тільки земні партнери, але й сили небесні, насажувало, поновлювало моральні сили, зміцнювало мою життєстійкість. Подібне відчуття допомагає нині багатьом українцям, як тим, хто вірує, так і атеїстам. Захотілося звернутися до співвітчизників у День Свободи:

*Вітаю вільних і невільних,
швидких в свободі і повільних,
військових і тим більш цивільних,
примушених і добровільних,
дисциплінованих, свавільних,
тверезих, п'яних і похмільних,
розумних, творчо божевільних –
всіх з Днем Свободи! Творим спільно
за кроком крок ту Перемогу,
що гідна нас, угодна Богу! (21.11.2022).*

Відчуття вдячності кращим і найстійкішим синам і донькам України також підживлювало мою життєстійкість:

*Величезна ніжність – хто боронить
і скорботна сніжність – хто хоронить.
Всім уклін їм, серця посилення,*

долі нездоланної, ворогів здолаття! (29.12.2022).

Завершувався перший тяжкий рік великої війни. В його останній день душа попрощалася з ним, підвела якийсь емоційний підсумок:

*З прийдешнім! Він прийде.
Ви чуєте? Гуде,
а інколи реве
ракетний феєрверк.
Ще буде ця біда
в прийдешньому. Орда
ще вимучить всіх нас.
Але є сил запас,
є героїзм солдат
і відповідь гармат.
Терпіння усім нам!
Країна – ніби Храм,
де Божий Глас прорік:
важкий наступний рік
породить перелом
у цій війні зі Злом.
Надійся, мрій, радій,
що буде край біди.
Ти покладеш цей край,
Герою. Не вмирай!
Всім Віри і Добра!
Герою, не вмирай! (31.12.2022).*

На другий день цей настрій не відпускав і я звернувся до нового року:

*З прийдешнім? Він прийшов.
Ви бачите – як шов
ця новорічна ніч
зшиває зусібіч
всі рани. Їх краї –
прильоти і бої,
руїни, втрати, смерть*

*і ненависть, що вщертъ
переповняє всіх
до вбивць. Проте і сміх
не стих між нас, й любов
як вправний птахолов
заманює в сильця
іще живі серця.
Незламні ми. Не Зла –
Добра в нас міць зросла.
Це впевненість дає –
були ми. Будем. Є. (01.01.2023).*

Коли ж через 2 місяці настала перша річниця вторгнення, відчув бажання:

*Пережити би цей день, та й наступні.
Пережить би цю річницю як останню.
Бо часи такі настали – ох, підступні
і за гранню розуміння. Світ в хитанні.
А дожити б до часів, коли жити
знов на повну ми б змогли без обмежень,
щоби встигнуть все створить, полишити
після себе кращий світ, повен звершень. (23.02.2023).*

Попри усі стреси душа сподівається. І в перший день весни особливо гостро, що вилилось в лаконічний двовірш:

- 1. Бруньки набухли на бузку – .
надію будять боязку,
що по зимі прийде весна
і буде вбита ця війна.*
- 2. В повітрі Весна, а у серці – Надія,
що виметем – зможемо! – всіх лиходіїв! (01.03.2023).*

Одне із моїх улюблених свят – День вишиванки. Але на другий рік війни вона вже відчулася і сприйнялася не просто як гарна сорочка, а як символ-уособлення

історичної Долі нашого народу:

ВИШИВАНКА

*Ця сорочка була бр'янкою,
і повст'янкою, і вигн'янкою,
в богомольних прощах – прочанкою,
а на допитах лютих – мовчанкою,
на манкіх вечорницях – приманкою
а над люлькою – колисанкою,
виглядала між юних пацанкою
та звучала лірично співанкою,
помагала бут'є гордим, з осанкою,
а щасливим жінкам – коханкою,
служувала свідомим планкою,
в ланцюжку поколінь – ланкою,
доленосною забаганкою,
що назвалася ВИШИВАНКОЮ!
(18.05.2023, День вишиванки).*

Під час війни ми стали особливо ставитися до тих, хто зі зброєю в руках захищає рідну землю. Вдячність і надія поєднувалися:

*Морп'іхам сьогодні не зняти доспіхи,
не світять їм нині веселі утіхи,
хіба що майнуть переможні усміхи,
коли вони попри огріхи, зловтіхи
по повній дадуть ворогам на горіхи!
(23.05.2023, День морської піхоти України).*

Хронічні психоемоційні перевантаження, цілодобовий стрес позначалися на самопочутті і перенапружували життєстійкість. Важливим психофізіологічним ресурсом ставало терпіння:

*Маленька грудочка сховалась за грудиною –
болить, пульсує і росте, мов жак.
Це смерті страх, чи туга за родиною,
яка розкидана по різних рубежах?
Буває котиться ця грудочка, як паніка,*

німіє все, нудота і озноб.

Немов стоїш на мостику «Титаніка»

і бачиш айсберг майже лоб у лоб.

Мов морок, обморок – цей чорний брак притомності.

Та біль вибілює його до сліпоти.

На болі скаржитись – то на межі пристойності.

У всіх болить. Всі терплять – як і ти. (01.07.2023).

Побачивши в соцмережах ще одну молоду українку в паризькому кафе, зітхнулося про складні долі співвітчизниць. Європа і світ узнали їх, проте в яких же драматичних обставинах! Це болить:

Кава, круасан, кафе і дівчина...

Біле тіло сяє в чорноті.

Українка, світом вже помічена

в цноті, самоті, на видноті... (04.07.2023).

Коли наші закордонні партнери почали значно зменшували допомогу, що фактично зірвало сподівання на контрнаступ і звільнення окупованих територій, посилило кровопролиття наших бійців, стали приходити невеселі роздуми, що тиснуло на психіку:

З нас зробили наживку і на гачок підвісили,

цідять по краплях поміч, торжествує цинізм.

Мелять нас, перемелюють, перемога на відстані

й відстань цю визначає сукупний звір – сатанізм.

(27.11.2023).

Усвідомлення цієї нової для нас реальності було психологічно тяжким. Накочувалися хвилі депресії. Того ж дня вирвалось звернення до Всевишнього:

Господи!

Обніми. Притисни. Прихисти.

Дай Ріку Життя переплисти. (27.11.2023)

Намагаючись поєднати і осмислити філософсько-психологічні та конкретні обставини, координати нашого

життя в умовах безперервних загроз життям українців, написав:

*Між тут і там. Серед тоді і нині.
У просторово-часових координатах
Ніде і скрізь, в безмежності й тіснині,
В полях, на вулицях чи водах, у кімнатах
Життя людське непевний строк триває,
Або ж війна його дочасно обриває.*

Скільки б не бачили ми за ці два роки війни світлин понівечених будинків та їх жителів у розпачі, все одно кожен раз це є стресовий удар по нашій психіці. Але на одній світлині учора я побачив українку, чий погляд свідчив про незламність:

*Біля розтрощеної дронами оселі
застигла жінка – в погляді гроза!
Війна не здужає: людина дужче скелі
і закипає помстою сльоза! (01.03.2024).*

Узагальнюючи своє дослідження впливу травмувального досвіду загрози життя на особистісний розвиток українців, І.Данилюк та О.Богучарова відзначили: «значна частина вибірки, яка відчула на собі травму війни, продемонструвала добру адаптованість, що підтвердило виняткову роль емоційної та нервово психічної стійкості, вплив цінностей на прогнозування позитивного подолання дистресу загрози життю українців. Усе вищезазначене є доказом сформованості в більшій частини учасників дослідження доцільної еволюційної якості – гіперкомпенсаторності особистісного розвитку» [2, с.54].

Маю підстави на особистому досвіді стверджувати, що активність і творчість, зокрема поетична, цю гіперкомпенсаторність формують і зміцнюють, що

оптимізує особистісний розвиток і функціонування. Враховуючи, що «чим далі буде горизонт планування життя, тим більше сил, енергії і психологічної стійкості ми отримуємо для життя сьогодні» [6], зазначу, що за ці 2 роки війни писалися і більш оптимістичні вірші, навіть інколи жартівливі чи іронічні, однак обсяг статті не дозволяє їх навести.

Спираючись на твердження О.Чиханцової: «життестійкість самодетермінованої особистості проявляється як ставлення людини до себе, оточуючого світу та характеру взаємодії з ним, яка дає сили та мотивує її до самореалізації, лідерства, здорового способу думок та поведінки; дає можливість відчувати себе значущою і достатньо цінною, щоб повністю включитися в розв'язання життєвих завдань, не звертаючи увагу на наявність несприятливих факторів та змін. Таким чином, життестійкість являє собою один із ключових параметрів індивідуальної здатності до зрілих і складних форм самодетермінації та одну із опорних перемінних особистісного потенціалу» [10], маю підставу стверджувати, що власна поетична творчість допомагає мені, як самодетермінованій особистості, витримувати сильне стресове навантаження, зміцнювати свою резильєнтність та життестійкість.

Завершу віршем, який написав, отримавши схвальний відгук на мою поетичну творчість від двох колег – докторів психологічних наук Зіновії Карпенко та Мирослава Савчина під час проведення Всеукраїнського наукового семінару з міжнародною участю «Національно-визвольний формат ціннісної трансформації суспільних

відносин в Україні»:

*Звідси однозначний висновок: все неоднозначно.
Коли душі вже не боляче, якраз тоді стає лячно –
лякає ота відболеність, емоційний пустир.
Віддавши усе війні і життю, козаки йшли в монастир,
там вони гоїли душу, пили цілющість молитв
і чекали зустрічі з Богом, коли вже вона не болить.
Я не спішу на зустріч. В домі, як в монастирі,
щоденно молюся віршами. Лірники-кобзарі
навчили тужливій мові і неможливим словам –
і це те моє сокровенне, що хочу віддати вам...
(21.04.2023).*

Сподіваюсь, що вищенаведена поетична антологія цієї війни є переконливим прикладом того, як власна поетична творчість стає способом осмислення, переживання і опанування стресових обставин, посилення особистісного потенціалу і ментальною формою боротьби за перемогу Добра над Злом, Порядку контрольованої психіки над Хаосом розгубленості і відчаю. І якщо має рацію Сальваторе Мадді, який назвав свою книжку «Витривалість: сміливість рости від стресів», то маю підстави стверджувати, що моя особистісна витривалість та стресостійкість зміцнюється з кожним написаним віршем. І все це я хочу віддати вам...

Список джерел:

1. Варіна Г.Б. Життестійкість особистості як чинник психологічного благополуччя майбутніх психологів. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3398/1/2-tmp8FEE-%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D0%BD%D0%B2%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D0%92%D0%90%D0%91.pdf>
2. Іван Данилюк, Олена Богучарова. Вплив травмувального досвіду загрози життя на особистісний розвиток українців. – ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія». №2(18). 2023. С.47-55

3. Ларіна Т.О. Життєстійкість як життєве завдання особистості / Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. К.:ДП «Інформаційно-аналітичк агентство», 2007. Т. 2. Вип. 5. С. 131-138
4. Рибаченко Віктор. Поетична творчість як самотерапія і комунікація. URL: Психологічні виміри культури, економіки, управління : Науковий журнал / [відп. ред. к. пс. н. Олег Лозинський]. Україна, Львів. Випуск 25, 2023. 170 с. С.41-56
5. Рибаченко Віктор. Чаї ганяєш – Літературна Україна. № 19-20, 31 жовтня 2023 р. С. 15
6. Скрилева А., Фабрічева М. Життєстійкість: що це таке і чи можна нею керувати. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/05/22/244977/>
7. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL: [Життєстійкість особистості TMT, 104с..pdf](#)
8. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
9. Широка А., Гумен І. Творчість як спосіб розвитку життєстійкості. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/tsilyushha-sylamystetstva-v-suspiino-orientovanomu-navchanni/>
10. Чиханцова О.А. Життєстійкість самодетермінованої особистості. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i15/41.pdf>
11. Чиханцова О.А. Модель життєстійкості особистості. URL: https://lib.iitta.gov.ua/709130/2/%D0%A7%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%B0_O.pdf
12. Maddi S. R. Hardiness: The courage to grow from stresses // The Journal of Positive Psychology. 2006. Т. 1. С. 160—168.

Руденко Олег. Мистецьке творення художньо-образного простору книги

Руденко Олег - доцент кафедри книжкової та станкової графіки Української академії друкарства, кандидат мистецтвознавства, доцент.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2266-8402>

E-mail: olehrudenko@gmail.com

© Олег Руденко, 1 березня, 2024.

Досліджується та аналізується як художник-графік може передати час та простір в мистецькому оформленні книги. Ці поняття розглядаються на теоретично-філософському, фаховому рівні в контексті художнього творення. Беруться до уваги виховання, мислення, життєвий досвід, професійні якості та те, як митець може їх втілити в оформленні книжкового блоку. Час і простір набувають специфічного образно-творчого звучання в різних аспектах книги від утилітарного до естетичного. Графік має знайти відповідну стилістику, щоб через ритмічний ряд розгортів з ілюстраціями, шрифтами та оформленням, передати ідейну завершеність твору. Досягти архітектонічної цілісності, як єдності змісту та форми у виданні, через вдосконалення власної професійної та духовно-етичної поведінки.

Ключові слова: мистецтво книги, творчість, простір, час, графіка, духовність, зміст, форма, образотворчий, естетика.

Oleh Rudenko. Artistic creation of the artistic space of the book. The article considers and analyzes how a graphic artist can convey time and space in the artistic design of a book. These concepts are considered at the theoretical-philosophical, professional level in the context of artistic creativity. Education, thinking, life experience, professional qualities and how an artist can implement them in the design of a book block are taken into account. Time and space acquire a specific imaginative and creative sound in various aspects of the book — from utilitarian to aesthetic. Graphics must find an appropriate style in order to convey the conceptual completeness of the work through a rhythmic series of illustrations, fonts, and design. To achieve architectural integrity, as the unity of content and form in the publication, through the improvement of one's own professional and spiritual-ethical attitude.

Keywords: book art, creativity, space, time, graphics, spirituality, content, form,

Художник книги – особлива людина, інтелектуал в мистецтві і творчому середовищі, який обізнаний з різними сферами культури та художніми напрямками. Це свідомий, освічений, раціонально мислячий, витончений естетично і фахово підготовлений графік. Він має не тільки теоретично оволодіти написаним письменником матеріалом, пережити його і зрозуміти, але передати через художні образи. Створити на сторінках видання індивідуальний світ – ілюстративний ряд, який би відбивав середовище в якому розігруються події, працювати над тим, щоб показати головну ідею автора, своє відношення до даного твору. Перед художником книги стоїть важке інтелектуальне питання філософського та психологічного плану: проаналізувавши твір, збагнути та зрозуміти час і простір в якій автор твору вміщає героїв, події, описи тощо. Це все передати при допомозі образотворчих та графічних засобів на площині розгортів і в цілісному укладі книги⁹. Адже «час» і «простір» у нашому розумінні, це четвертий вимір, який концентрує в собі духовну енергію самого мистця та його епоху. Художник моделює «відрізки» буття, як сконденсовані згустки інтелектуального та фізичного надбання доби сучасної та минулої, вирізає їх «ножицями» сьогоденності, препарує і складає в єдину канву на сторінках видання. Для художника книги

⁹ Особливістю праці з оформленням книги є те, що професійний митець мислить не «посторінково», а розгортами – дві послідовно розгорнутих сторінки книги. При чім, всі розгортки мають творити єдину композиційну завершену цілість.

важливим є вникнути і зрозуміти цей часовий одухотворений людською екзистенціальною присутністю простір в який він має «увійти» через текст, відкрити для себе культурний шар слова наповненого метафізикою буття. Час завжди актуалізується по новому. Мистецтво книги полягає на особливій організації образотворчого простору відповідно до задуму, ідеї, теми, стосунків героїв твору, описів, настрою митця, функції самої книги тощо. Художник книги є тим «демюргом», який завдяки праці та власному таланту, при допомозі доступних художніх засобів (графічних, фотографічних, комп'ютерних програм тощо) в часо-просторовості площини розгортів, створює образну цілісну монументальну візуалізовану «картину» тексту, яка не є вже банальним відображенням написаного, а новим мистецьким явищем. При допомозі ілюстрацій, шрифтів, шпальт, берегам книги, розкриває той особистісний духовний часово-просторовий вимір людського єства, яке а priori буде виявлене ним у сторінковому розгорті чи то як символ, знак чи відображення дійсності. Розкриті перед глядачем мистецькі розгорті, піддані вмілому творчому аранжуванні, вже не будуть просто картками паперу з ілюстраціями, але становитимуть «метафізичні» сторінки поєднаного у сукупність тексту де зафіксоване буде світобачення митця книги та автора, зрештою буття «в», «поза» і «понад» часом. Адже художник книги мислить на перспективу, його пропозиція має виходити поза межі книги у четвертий вимір часу і простору, а навіть далі у понад часовий духовний вимір. Простір книги переходить з зображального до уявного і продовжується зі сторінок у нескінченність, спонукає читача до віртуального

осмислення прочитаного, побаченого і відчутого. Так звана «душа» книги, її естетична привабливість формально може виразитися через будь які елементи, наприклад, через білизну берегів, які залишаються навколо шпальт, складених в рядки, малюнками тощо. Якщо митець книги відчує той вільний простір навколо тексту-ілюстрацій, де може затриматися і відпочити око, то книга вільно «дихатиме» білосніжністю сторінок, оживатиме символами-знаками, реченнями, абзацами. Тоді на полицях наших магазинів ми не побачимо безликих, формально оформлених книг, яким бракує естетичного смаку і, які вражають своєю одноманітністю.

Основна частина. Простір, який оточує нас, посідає аспекти буття матеріального та духовного. Завданням митця є створити та відобразити його в автономному середовищі на площині сторінок, які послідовно перегортаються. Долучаючи абстрактне і відносне поняття часу опосередковано передати, обмежений сторінками книги простір, через образотворчі елементи. Адже часовий простір є динамічною складовою книги, віссю навколо якої обертається і на яку нанизаний сюжет. Вісь може крутитися згідно усталених земних координат від хвилини до години, від дня до ночі, від юності до старості, від воєн до миру, а може розвертатися у зворотному напрямку, перерізатися та накладатися, або ж зупинятися, щоб виявляти елементи казковості та містики. Художник обдарований талантом «факіра» може «проходити» крізь час – зіставляти образотворчі площини відмінних між собою епох, поєднувати різні часові простори, членувати їх, виказувати циклічні заглибини та

западини, використовуючи в книзі «магічну» образотворчу структуру сторінок. Потрібно неабияких інтелектуальних зусиль, щоб співвіднести простір та час в якому існує сам митець, в яку занурена його свідомість, світовідчуття та побут, з однієї сторони та, з іншої – простір книги, де розгортається оповідь, наприклад, Біблійна історія, чи автобіографія людини, існування народів тощо. Завданням художника книги є показати мистецькими засобами читачеві «розгорнутий» в просторі, а разом з тим конкретний час на посторінкових розгортах, вказати, де можна затамувати подих, а де виявили динаміку сюжету, зробити наголос, акцент. У тому процесі надається велика роль творчій фантазії, яка зближає та скріплює часові літературні, наукові, біографічні відрізки в просторову образотворчу канву. Йоганн-Вольфганг Гете підкреслював, що перевага мистецтва у тому, що «..йому дозволено творити поетично те, чого природа не годна виконати в дійсності», а «художник не повинен бути вірним природі, він повинен бути вірним мистецтву»¹⁰.

Окрім того, митець на півсвідомому рівні провадить іманентний аналіз простору, «закладеного» часом у нашому естві буття раціонально мислячої людин, тут і тепер. Як би ми того не хотіли, але співвідносимо себе, свій досвід, почуття до того матеріалу над яким будемо працювати. Тому поняття часу в книзі невід'ємно пов'язане з поняттям простору, відношенням поміж тим, що оточує митця – особистісним «я» та тим, що це «я» має сказати світові через візуальний образ. Візьмемо, до

¹⁰ Гете Й. Поезія і правда. Збірник / Йоганн-Вольфганг Гете // [Пам'ятки естетичної думки]. Київ : Мистецтво, 1982. С. 182, 186.

прикладу, декілька елімінованих абстрактних просторів: простір навколо і всередині суб'єкта (художника), простір об'єкта (зображуваного предмета і навколишнього середовища), а також художній простір книги, яку оформлює митець. Цей простір може бути як матеріального, предметного, так і духовного плану. Художник творить новий мистецький простір при допомозі художніх засобів. Митець має творчо визначити стилістику яку застосує в книзі – декоративну, об'ємну, світло/тіньову, або поєднати їх. Які елементи домінуватимуть, а які підпорядковуватимуться в композиціях на посторінкових розгортах, титулі, форзаці, шпальтах та ін. Закінчивши внутрішні елементи книги, художник книги має зв'язати їх логічним принципом з зовнішніми елементами, які є візитівкою книги у світ, її рекламним «обличчям». Зовнішні елементи акумулюють простір і час, який є всередині книги і який тут поєднує початок з кінцем. Читач бере книгу з полиці, щоб розкрити новий для нього простір, в якому він прийматиме безпосередню участь. Палітурка чи обкладинка, титул, авантитул, шмуцтитули, мають чітко окреслити про що йтиметься в книзі, заохотити до того, щоб взяти її до рук.

З однієї сторони арсенал митця досить обмежений, але з іншої, дає йому велику кількість можливостей для оформлення, ілюстрування та експериментів з папером та картоном – конструкцією самих розгортів (посторінкові викиди, розкладки, вирізання, сліпе тиснення, наклеювання тощо). Іншими словами, митець може використовувати будь-які естетичні методи в рамках його

компетентності, професіоналізму (відчуття лінії, плями, кольору тощо) і доступних технічних та художніх виражальних засобів. Наприклад, наслідувати реальність, але потрібно усвідомити, яку: метафізичну чи реалістичну. Відображати та переробляти предмети навколишнього середовища, препарувати їх, поєднувати у різноманітні структури. Застосовувати винятковість та оригінальність неконвенціональних понять та поглядів, переосмислюючи буденне та прислухаючись до внутрішнього «голосу», творити прекрасне на розгортах книги. Як передати трьох-вимірний світ, який є, можливо, конструкцією нашого розуму, а в який спосіб духовний екзистенціальний вимір власних почуттів та роздумів? Завдяки нашому світосприйняттю та специфіці книги, сторінки якої потрібно гортати, цей світ набуває посторінкової експресії то наростаючої, то спадаючої, своєрідною інтелектуальною мистецькою розкадровкою. Митець має відчутти, зрозуміти власні творчі можливості та силу характеру, особистісний фізіологічно-психологічний стан, а також бути обізнаним з історичним мистецьким розвитком творення книги впродовж століть від рукописної до друкованої та електронної. Передача простору та часу в образотворчому мистецтві, особливо в книзі, це найбільш цікава та до кінця не розгадана загадка теорії мистецтва. Йдеться не тільки про усвідомлення філософського розуміння просторовості, як безкінечного океану в який занурена свідомість митця, але про те, як він хоче і може «перекроїти» просторовість і укласти на обмеженому сторінками в просторі і часі книжковому форматі. Важливими стають психологічні аспекти його сприйняття, переживання, розумові інтелектуальні

здібності, фахова майстерність. Адже потрібно пам'ятати, що мистецький простір книги формується завжди на площині посторінкових розгортів як цілісність загального бачення теми або змісту. Іншими словами художник книги має зв'язати простір книги воедино, виявивши його через візуальну динамічну форму. Власне площа (визначена книгою кількість розгортів і зовнішніх елементів) з однієї сторони, а простір літературного твору і його творчого бачення з іншої, стають для художника тою філософсько-світоглядною проблемою яку потрібно кожен раз по новому розв'язувати. Розуміння просторовості є фундаментальним елементом у творенні книги, адже має на розгортах притаманну неповторну образну мову. Завдяки ній ми показуємо не тільки предмети, а й своє відношення до них. залучаючи часові проміжки тьмо площини, зміщуємо часову вісь, виявляємо через реальні та абстрактні елементи думку. Образотворча динамічна просторовість книги є тим загадковим та таким податним для творення поняттям, яке відкриває перед митцем цілий непізнаний до кінця світ мистецтва. Якщо художник книги зрозуміє ідею на стадії ще рукопису і як її інтерпретувати згідно образного, композиційно-конструктивного підходу, то створить неповторну естетично привабливу структуру, яка буде цікавою, а навіть викликатиме захоплення у читача. Це відобразиться в цілісному сприйнятті – яке проявиться в архітектоніці книжкового блоку. Звичайно, це мають бути книги духовного, художнього і глибоко змістовного наповнення. Їх можна було б не тільки з зацікавленням читати, але естетично оформлювати.

При допомозі крапок та ліній, кольорових плям, художник книги створює ілюстрації. Під натиском руки з'являються прозорі, напівпрозорі фактури. Поставлена лінія на площині розгортів вже є у просторі і здатна рухатися художньою траєкторією. Графік може поєднувати площини, завдяки їх препаруванню, співставленню, накладанню одна на одну, використовувати колаж, фротаж, фотографію тощо. Також може спровадити зображення до плоского – стилізувати предмет, окреслюючи його грубим штрихом, обрисовуванням, а може лініями намалювати об'ємну форму, опрацьовуючи при допомозі світла і тіні. Митець, приступаючи до вираження ідей автора та власних почуттів, повинен орієнтуватися та розуміти різні підходи щодо вираження форми. Велику роль тут відіграють певні умовності, які митець трансформує в образотворчу мову. Якщо маємо більш відносно, стилізаторське вирішення, то воно потребуватиме своєрідної організації площини і простір набуватиме умовності завдяки редукуванню, або додаванню, узагальненню, або пресуванню форм у часовому відтинку, використанню знакових та символічних елементів. Можна також виокремити декоративне вирішення площини, яке потребуватиме більш чіткого визначення плями, подекуди нівелювання штриха до виразної лінії та виявлення плями і фактури. Важливе значення відіграватиме поєднання світлого і темного, хроматичного і ахроматичного з використанням цілого спектру градацій тональної сітки. Натомість, щоб створити об'ємну форму на двовимірній площині, потрібно здобути майстерну академічну підготовку, яка була закладена, як взірць навчання в Європейських

академіях. Об'ємно-просторове вирішення набуває своєї виключної ваги від часів відкриття лінійної перспективи доби ренесансу. Найкращі світові мистецькі взірці оперують поєднаннями і різними модифікаціями від спрощеної плоскої площини (наприклад тло) до об'ємно-просторової, скульптурно-виразної. Художник книги здобуває фахові знання, опановуючи рисунок, ознайомлюючись з пропорціями, відношенням мас, відстаней між предметами, аналізує відомі мистецькі твори. Також залучає до творчості різні сучасні технології, які можуть допомогти йому у роботі. Наприклад, графічний планшет, комп'ютерна графіка. Він має знати основи прямої та оберненої перспективи, авангардні досягнення, не боятися використовувати нестандартні підходи. Як майстер старої академічної школи, графік має працювати над вдосконаленням лінії, яка здатна передати повітря навколо предмета, показати об'єкт в просторі. В його руках вона може стати бархатистою, розмитою, або ж напруженою, розтанути в плямі, або ж під натиском графічного засобу такого як олівець чи лайнер, виявити тональну градацію від насиченого світла до тіні, через півтони, відблиски, рефлекси. На сторінках розгортів художник може розглядати шрифтову шпальту як тло, яке може мати об'єм, а може бути плоским, мати тональне насичення, характеризуватися світло-тіньовими властивостями тощо. В творчих роботах, особливо над авторською книгою, можемо зустріти найрізноманітніші спроби експериментувати над формою та змістом. Часом об'ємні трьохвимірні форми набувають зовсім неочікуваних обрисів, розчленовуються, піддаються

стилізації, бувають поєднані з декоративним та сюрреалістичним вирішенням. Вміння поєднати здавалося б не поєднані речі, свідчить про неабиякий талант митця.

Висновок. Підсумовуючи, можна сказати, що форма і час в мистецтві книги набувають особливого значення і потребують від митця змістовного осмислення, підготовки та досвіду на життєвій дорозі знань, морально-етичного вдосконалення. Естетичний чинник професійного підходу виступає з'єднуючою ланкою творення цілісності видання, де архітектоніка книги, проявляється в духовній сутності графіка та його самовираженні через художні та технічні засоби. Тільки наповнене чистотою духовної зрілості та фаховості, мистецтво книги досягає своєї часової та просторової довершеності. Перепустивши через своє раціонально виважене та творче відчуття змістовну сутність твору, графік пропонує подивитися на час та простір як естетичну художньо-образну пережиту власною екзистенцією мистецьку довершеність. Книга тоді розкривається перед читачем, як дорогоцінний діамант, цікава і неповторна у своїй образній новизні.

Список джерел:

1. Валуєнко Б. Архітектура книги / Борис Валуєнко. Київ: Мистецтво, 1976.
2. Лукавий Ф. Книга – творчий продукт / Федір Лукавий // Вісник книжкової палати. 2002. №4 (68). С. 3-4.
3. Лукавий Ф. Особливості структури в мистецтві книги / Федір Лукавий // Тези доповідей науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і аспірантів УАД, ред. Б. Дурняк, Львів: УАД, 2017, s. 105.
4. Лукавий Ф. Передумови становлення концепції мистецтва книги / Федір Лукавий // Тези доп. наук.-техн. конф. проф. викл. складу, наук. працівн. і асп. 26.02–02.03.2019 р.[редкол.: Б.В.Дурняк та ін.]. Львів: Українська академія

друкарства, 2019. С. 86.

5. Руденко О. Книга як інтегруючий феномен мистецтва / Олег Руденко // Народознавчі зошити. № 4. Львів, 2022. С. 918-927.
6. Руденко О. Мистецтво книги як естетичне джерело духовної культури народу / Олег Руденко // Вісник Закарпатської академії мистецтв : зб. наук. пр. / [редкол.: М.Приймич та ін.]. Вип. 14. Ужгород: Закарпатська академія мистецтв, 2020. с. 98-107.
7. Сава В. Основи техніки творення книги / Василь Сава. Львів: Каменяр, 2000.
8. Сава В. Художньо-технічне оформлення книги / Василь Сава. Львів: Оріяна-Нова, 2003.
9. Rudenko O. Myśleć książką. Filozofia twórczości Fedora Łukawego / Oleh Rudenko // Wokół zagadnień warsztatu artysty: malarza, rzeźbiarza, architekta / [redakcja E.Doleżyńska-Sewerniak, R.Łączyński]. Tom II. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2021. S. 373-390.
10. Tomaszewski A. Architektura książki / Andrzej Tomaszewski. Warszawa: Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Poligraficznego, 2011.

Сулятицький Іван, Осьодло Василь. Проблеми національної стійкості в умовах війни: соціопсихічні кореляти

Іван Сулятицький – доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету ім. І. Франка, канд. психол. наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки

E-mail: sulo@ukr.net

Василь Осьодло – полковник, начальник інституту Національного університету оборони України, доктор психол. наук, професор, Заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заступник голови Українського центру психології безпеки

© Сулятицький І., Осьодло В., січень 2024.

У психологічному устрої національного життя українства загалом і у психологічному стані гармонії душевного і тілесного здоров'я великої частини українського громадянства на сьогодні відбулася глобальна і надто швидкісна коректива: від затяжної психосоціумної кризи, спричиненої і надмірними гібридними ударами війни і розбалансованим загальнодержавним менеджментом у 2020 році до монолітно змобілізованого соціуму і злагоджено воюючого єдиноїцілого соціуму на середину вже 2022 і тим більше на початок 2023 року у воїнства України маючи звичайно великий вінок психічних травм з війни має ще і великі сукупні запаси стійкості.

За нашими дослідженнями [6] : у 40,7% учасників війни встановлено високий рівень комунікативних здібностей; у 27,3% – середній; і лише в 24% – низький рівень

комунікативних здібностей. Більшість з них швидко встановлюють контакти з колегами та оточуючими. У 32,9% встановлено високий рівень моральної нормативності, у 34,2% – середній. Більшість воїнів характеризуються середнім рівнем моральної нормативності – прагненням дотримуватись загальноприйнятих норм поведінки.

Результати методики показані на рисунку 1.

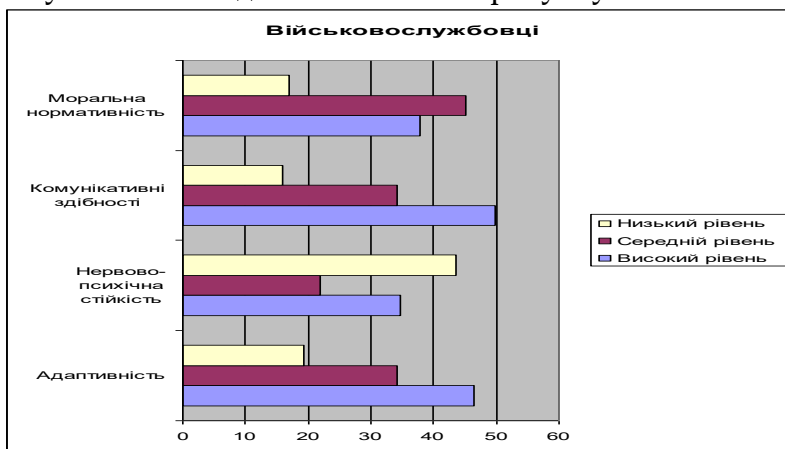

Рис. 1. Результати відсоткового аналізу учасників ООС за багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» А. Маклакова, С. Чермяника

До 2021 року згідно з результатами дослідження вольової саморегуляції за методикою А. Зверкова Е. Ейдмана встановлено, що в 48,6% учасників ООС переважав високий рівень наполегливості, у 34,2% середній. Таким особистостям властиве бажання завершувати розпочаті справи, повага до соціальних норм, прагнення діяти відповідно до соціальних вимог.

Також у 50,3% учасників ООС встановлено високий рівень самовладання, у 32,3% – середній. Учасники ООС емоційно врівноважені, контролюють свої дії в

різноманітних ситуаціях. Їм притаманні внутрішній спокій, упевненість у собі, відсутність страху перед невідомим, готовність до сприймання нової інформації, що як правило, поєднується із свободою у поглядах, тенденцією до волевиявлення та радикалізму [5; 7].

Результати методики показані на рисунку 2.

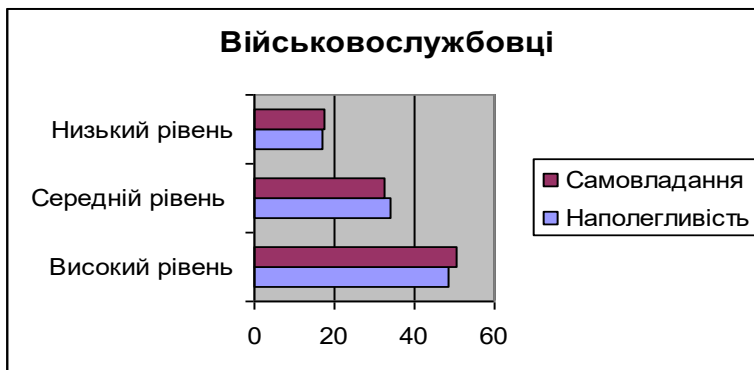

Рис. 2. Результати відсоткового аналізу учасників ООС за методикою дослідження вольової саморегуляції А. Зверкова Е. Ейдмана

Про що мова? Коли говоримо за соціопсихічне маємо на увазі сукупний функціональний прояв рис і якостей, що складають типову психіку спільноти-народу-нації чи його конкретної частини – в нашому полі розгляду – війська, воїнство. Параметрами соціопсихіки виступають менталітет спільнот, етнічних груп, соціально-психологічні механізми що вибудовують спільну долю(соціальну динаміку), глибинні соціально-психологічні і духовні параметри соціуму, підсвідомі регулятиви, підсоння. Соціопсихічним є однаковість багатьох що робить їх єдиним-психічне оснащення неперервності буття спільноти як одиниці, а точніше за висловом Г.Шпета – те, в чому «думання і діяння багатьох (маси народу, спільноти- І.С.) постає як щось ЄДИНЕ» [7].

Соціопсихічним є параметр ідентичності: Критика

якоїсь соціальної поведінки чи навіть якоїсь народної слабінки не повинна зодятися у національний образ...Цим затьмарюємо цілісну культурну ідентичність.

Загубивши українську культурну ідентичність, як клей, що тримає українське суспільство разом, ми не зможемо нічого привнести взамін Виникають вакууми.

Залишимо для політологів аналіз фрази із відомої книги другого глави держави [3] «Етнографи вже давно відзначають, що на сході України з'являється усе більше людей, що відносять себе в однаковій мірі і до українців, і до росіян. Може, у цьому одна з розгадок того високого рівня терпимості (стукаю по дереву!) Президент з державницьким мисленням мав би, отримавши таку інформацію, не стукати по дереву, а бити на сполох. Адже йшлося про збільшення груп людей з подвійною ідентичністю в областях, що межують з рф, очільник якої є переверним з неоімперськими амбіціями [1].

Психосоціетальні ресурси виразно значимі при шоккових станах психічного здоров'я соціуму; ... Приклад – війна, зокрема її багатоплощинна гібридність.

Про те, як дбають у цивілізованих країнах про засади психічного здоров'я особистості добре простежується у ставленні до військових. Прикладом може бути Ізраїль, як країна з тривалим досвідом сучасної війни, де навчають самих військових діагностувати симптоми психологічного шоку серед своїх соратників та долати їх безпосередньо на полі бою ще до того, як цей стан переросте у затяжну й важку травму [5].

Загалом у цивілізованих соціумах стало невід'ємним елементом першої допомоги є терапія після

психологічного шоку. Навіть за відсутності тілесних пошкоджень солдатам надається психологічна допомога після травматичного шоку. В силу стереотипів військові як правило відхиляли визнання потреби психологічної допомоги.. У той час, як тілесні рани вважалися почесними відзнаками, психологічні травми недооцінювалися або, ще гірше, розглядалися як вияв слабкості. Таке вузьке розуміння психічної витримки примушувало військових уникати звернень по допомогу, адже вони були переконані в тому, що зможуть подолати емоційний стрес і самостійно зберегти особисте психічне здоров'я [5]. Протягом останніх років таке розуміння психічного здоров'я у збройних докорінно змінилося

Наприклад, Міністерство оборони США інвестувало 2,7 млн. дол. в інформаційну кампанію «Справжні воїни» («Real Warriors»), котра спрямована на заохочення військових до самостійного звернення по допомогу. Одним з найсильніших аспектів цієї кампанії стало публічне обговорення власних історій досвіду боротьби з ПТСР, якими ділилися з громадою представники керуючого офіцерського складу армії США. Були прийняті відповідні політики, які гарантували, що проходження курсу психологічної реабілітації не ставало на заваді кар'єрі або отриманню допуску до державних таємниць [5].

Реальний приклад - Канадські збройні сили (CAF). Військовий капеллан ЗС Канади Humberto Lopez відзначив, що їхня служба як і спеціалісти інших гуманітарних служб, приділяють велику увагу психічним розладам своїх військовослужбовців та проблемам, пов'язаних з ними. «Ми часто використовуємо

словосполучення ВИ НЕ САМОТНІ, коли говоримо про це. Добре знаючи всі труднощі, з якими стикаються воїни їх всебічно закликаємо не боятися звертатися за професійною допомогою. Ці труднощі полягають в тому, що військовослужбовці бояться осудження через наявність даної проблеми, що може мати наслідки на подальший розвиток їхньої кар'єри [9]. Основні шляхи надання допомоги військовослужбовцям: від служби військових капеланів в армії Канади полягає в наступному:

- Надаємо допомогу кожному без винятку військовослужбовцю. Допомога членам його/її сім'ї надається через військові та приватні установи.
- Збройні Сили Канади всебічно піклуються про психологічний стан своїх воїнів і капелани є невід'ємною частиною вирішення цієї проблеми. Військовослужбовці можуть звернутися до нас у будь який час.
- Навчання для солдат на тему психологічного здоров'я та його важливості. Це допомагає їм знайти та реалізувати себе в суспільстві та налагодити стосунки з сім'єю та друзями. Яким чином ми це робимо? Ми організовуємо зустрічі, відкриті дискусії, діалоги, запрошуємо спеціалістів з різних сфер, які проводять тренінги для наших військовослужбовців. Також на допомогу нашим хлопцям приходять досвідчені та висококваліфіковані капелани.
- Ми навчаємо наших військовослужбовців та проводимо лекції за наступними темами: Соціальний, фізичний, психологічний, духовний добробут. Брат за брата: програма підтримки один одного; Попередження самогубств; Ведення здорового способу життя та здорового харчування; Як справлятися зі злістю в різних ситуаціях.

- Готують та інструктують військовослужбовця та його сім'ю ще до відправлення на завдання за межами країни. Під час виконання місії проводять спеціальні тренінги для солдат та лекції по саморозвитку. По поверненню з місії, капелани проводять реабілітаційні тренінги [7; 9; 10].

Базовими складовими такого ресурсу, на нашу думку, є три з шести факторів, що вибудовують колективну душу чи психічну єдиність «ми», це – геопсихічний, культурно-морфічний і глибинно-психологічний [7].

Травма має подвійну природу: спочатку проявляється руйнівна сила, вона забирає здатність людини жити і радіти життю. Інша сторона, парадокс травми – її здатність зцілювати і трансформувати людину. Скільки у людини травм, стільки і ресурсів за допомогою яких вона бореться з нею [4]. В пам'яті індивіда що пережив травматичні події, з'являються провали, для нього стає неможливою вербалізація того що з ним відбулося [7]. В терапії людей, які пережили тяжкі психотравми робота спрямована на інтеграцію, об'єднання дисоційованих частин особистості. Тут важливо ціннісна конструкція діалогової психотерапії [5].

Фактор капеланства, зокрема військового душпастерства. Настановча лінія капеланів – «Бути поруч». Однак капелани не встановлюють діагнози, це роблять лікарі-психіатри. Капелани співпрацюють з даними спеціалістами для загального благополуччя військовослужбовців. Якщо військовий демобілізується і має можливість розпочати нове життя, у священика продовжується душпастирська робота [2]. До нього продовжують звертатися за духовною підтримкою

колишні підопічні, що повернулися з війни, і члени їхніх родин. Ветерани приходять на сповідь, розповідаючи святим отцям про жахи війни, тож знову і знову повертають їх спогадами на передову. «Лише глибока віра і почуття великої почесної місії допомагає капеланам справлятися з наслідками посттравматичного стресу, – ділиться владика Іоан [2].

Таким чином, для збереженні психічної сили головного мобілізаційного резерву країни –....крім стандартної лікувальної психотерапевтичної практики важливо використовувати сукупні психічні чинники суспільного характеру. Саме соціопсихічне в народі може протистояти тому, що прозвучало від Путіна з його виступу на VI всесвітньому конгресі російських співвітчизників у жовтні 2018 року «Огромный «русский мир» никогда не строился исключительно и только по этническим, национальным или религиозным принципам. Он объединял всех, кто духовно связан с Россией, кто чувствует эту духовную связь с нашей родиной, кто считает себя носителем русского языка, культуры, русской истории» [1]. Вміння гуртуватись і вистоявати натиск – наші базові психічні кореляти перемоги.

Список джерел:

1. Війна ідентичностей. Україна опинилася перед новими викликами. URL: <https://www.ar25.org/article/viyna-identychnostey-ukrayina-opynylasya-pered-novymy-vyklykamy-akademik-larysa-masenko.html>
2. Духовенство в камуфляжі: як капелани служать у зоні АТО. URL: <https://opinionua.com/2018/02/28/duxovenstvo-v-kamuflyazhi-yak-kapelani-sluzhat-u-zoni-ato/>
3. Кучма Л. Д. Україна - не Росія. М: «Время». 2003. 560 с.

4. Психологічна травма і шляхи її подолання. URL: http://upsihologa.com.ua/Psihologichna_travma_i_shlya-frantsuaza.html
5. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / Навчальний посібник: М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, А.Ф. Косенко, Т.І. Кочергіна. Заг. редакція М.С. Корольчука. К.: «ІНКОС», 2002. С.196–262.
6. Сулятицький І.В. Островська К.Осьодло В. Психолого - корекційний практикум травм війни: навч. посібник / Іван Сулятицький...та ін. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 396 с.
7. Сулятицький І.В. Соціопсихологічні засади формування образу Захисника України Журнал «Virtus», Видавництво: СРМ «ASF» (Канада, Монреаль). October, Issue 17, 2017. С.68–72.
8. Шпет Г. Народ - произведение индивидов // Декоративное искусство. 1990. №7. С.39-40.
9. Humberto Lopez. Chaplain, (Of Canadian Armed Forces) Theme: You Are Not Alone (Ви не самотні). Матеріали круглого столу «Гуманітарні ресурси – родинам ЗаХисників України» (капеланство, прикладна психологія, охорона здоров'я, юриспруденція). 07.02.2018., Львів. С.47-48.
10. ["Profile: Real Warriors and Resilience"](#), Real Warriors, accessed November 24, 2015.

Поцелуйко Андрій. Українські народні календарно-обрядові пісні як значущий елемент національної культурної ідентичності

Поцелуйко Андрій – доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка», канд. філософських наук

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-1078-7615>

E-mail: senjababuin@gmail.com

© Поцелуйко А., грудень 2023.

Досліджено календарно-обрядові пісні, які своїми витоками сягають дохристиянської епохи. Здійснено їх порівняльний аналіз з кількома знаковими індійськими сакральними музичними творами. Виявлено споріднені комплексні музичні структури, які ймовірно успадковані від спільного індоєвропейського музичного ідіому. Відзначено, що у кожному з цих творів застосовані ті чи інші лади, які Платон і Арістотель визначали як етичні, а також структурно споріднені з ними тетра хорди, яким ми дали назву дзеркально-симетричних етичних ладів. На основі дослідження вищевказаних музичних текстів, зроблено висновок, що метод структурного аналізу музичних форм є перспективним підходом для виявлення елементів успадкованих від спільної індоєвропейської музичної ідіому.

Ключові слова: філософія музики, індоєвропейський музичний ідіом, веснянки, гайки, тетра хорди, етичні лади.

Andriy Potseluiko, PhD (Philosophy), Associate
Professor of The Philosophy Department, Lviv
Polytechnic National University

Archaic Indo-European Elements of Musical Forms of Ukrainian Folk Calendar and Ritual Songs. The article analyses the musical forms of a number of ancient Ukrainian calendar and ritual songs, which date back to the pre-Christian era, and several significant Indian sacred musical compositions. The article reveals related complex musical structures that are probably inherited from a common Indo-European musical idiom. It is noted that each of these works uses

certain modes, which Plato and Aristotle defined as ethical, as well as structurally related tetrachords, which we have named mirror-symmetrical to ethical modes. Based on the study of the above musical texts, it is concluded that the method of structural analysis of musical forms is a promising approach to identifying elements inherited from the common Indo-European musical idiom.

Key words: philosophy of music, Indo-European musical idiom, vesnianky, hayivky, tetrachords, ethical modes.

Сьогоднішня етносоціальна ситуація в нашій державі характеризується зростанням національної самосвідомості, підвищенням інтересом до етнічної історії та культури, зокрема й музичної її складової. Ці фактори спонукають до ґрунтовного, академічного вивчення елементів народнопісенної традиції в системі української духовної спадщини, які сягають своїми витокami прадавньої індоєвропейської основи.

Однією з найдавніших форм фольклорного жанру є пісні календарного циклу: колядки, щедрівки, веснянки, трійцькі, купальські, жнивні тощо. Їх дослідження в Україні має багатолітню історію, починаючи з праць таких корифеїв вітчизняної науки як Б. Грінченко [1, с.198]. Ф. Колесса вказував на тісний зв'язок між формами ведичного вірша і віршами українських народних пісень [9, с.19]. Михайло Драгоманов писав, що українські «колядки — це справжні Веди південноруські» [4, с. 586]. Тож дослідження української фольклорної музики, яка своїм корінням сягає стародавніх часів, слід продовжувати, застосовуючи сучасні наукові напрацювання, як в галузі музикології, так і культурної компаративістики.

Н. Назаров у статті «Індоєвропейський музичний ідіом та етногенез індоєвропейців» зазначає, що якщо існує доведена генетична спорідненість мов, фольклору та

інших сфер духовного та суспільного життя індоєвропейських народів, то має існувати і зв'язок між їхніми музичними традиціями [11, с. 42].

Іваницький А. у своїй праці «Історичний синтаксис фольклору: проблеми походження, хронологізації та декодування народної музики» вказав, що ідея про можливу реконструкцію основних елементів спільної індоєвропейської фольклорної музичної мови не є новою [11, с.86].

І.Зінків зазначає, що серед найархаїчніших архетипів української музичної культури найменш дослідженими є ті, що мають індоєвропейське (вужче – індоіранське) походження [5, с.86].

В.І. Петр на основі свідчень індійських, іранських і грецьких музичних теоретиків, а також порівняльного вивчення індоєвропейських народних пісень, доводив, що вся система індоєвропейської музики «ґрунтується на кварті» і що найдавнішим індоєвропейським звукорядом був «гармонійний тетрахорд», який складався з двох кварт, роз'єднаних тоном (с-f g-c'). Цей звукоряд охоплює квінту с-g. Дві верхні квінти g-d' і d'-a', які йдуть за g, введені в склад гармонійного тетрахорду, перетворюють архаїчний індоєвропейський звукоряд с-f g-c' в гексахорд: с d-f g a-c', перетворюючи при цьому дихорди с-f і g-c' в трихорди с d-f g a-c'. Наступні дві верхні квінти а-е" і е"- h", заповнюючи собою пробіли в терції і септимі індоєвропейського гексахорду, перетворюють трихорди с d-f і g a-c' в тетрахорди с d e f та g a h c' і трансформують гексахорд с d-f g a-c' в октахорд с d e f g a h c' [12, с.1]. Також автор зазначав, що музика греків, як «одного з

нащадків індоєвропейського племені», була продовженням індоєвропейської музичної традиції, тож «вся її система повинна ґрунтуватись перш за все на кварті» [12, с.6].

Загальну класифікацію ладів, що характеризує їхній вплив на психіку здійснено в «Державі» та «Тімеї» Платона. Дорійський лад (1, 1, $\frac{1}{2}$) впливає на воїнів, а саме, укріплює їх дух. Радісний, благовісний дух вказує на фрігійський лад (1, $\frac{1}{2}$, 1), а лідійський ($\frac{1}{2}$, 1, 1) – жіночий, оплакувальний. Всі ці лади нисхідні, так як у низьких звуках на думку давніх греків відчувається більше благородства ніж у високих [3, с.17].

Класифікація етичних ладів, тобто таких, що впливають на етос, була розроблена і Арістотелем. Зокрема дорійський лад (1, 1, $\frac{1}{2}$) трактувався філософом як мужній і урівноважуючий; фрігійський (1, $\frac{1}{2}$, 1) як такий, що виражає стан «екстатично збудженої душі», несе очищення і є необхідною складовою містичних культів; лідійський ($\frac{1}{2}$, 1, 1) «наївно-дитячий» як благотворний для молодих душ [3, с.17].

Таким чином основних тетрахордів (а отже, і основних музичних етосів) було три: дорійський, фригійський та лідійський. Вони відрізнялись положенням півтона і у діатонічному роді мали таку інтервальну будову: Дорійський (1, 1, $\frac{1}{2}$); Фригійський (1, $\frac{1}{2}$, 1); Лідійський ($\frac{1}{2}$, 1, 1) (Мішин, 2018, с. 540)[10, с. 540].

Особливо слід відзначити піфагорейську теорію музики. На основі піфагорейського музичного канону склалася ладозвукорядна система давньогрецької музики. Так, звукоряд "Досконалої незмінної системи" полягав у двохоктавному діапазоні (умовно: ля малої - ля другої

октави) і складався з п'яти тетраходів (чотиризвуч) дорійського ладу: "нижніх", "середніх", "розділених", "з'єднаних" і "верхніх". Нижньому тетраходу передував додатковий тон - просламба-номенос. Дана система функціонувала також у вигляді двох окремих звукорядів - з тетраходом "розділених" і з тетраходом "з'єднаних". З тетраходом "розділених" у центрі звукоряду: сі-до 1-ре-мі ("нижніх"), мі-фа-соль-ля ("середніх"); сі-до2-ре-мі ("розділених"), мі2-фа-соль-ля ("верхніх"). З тетраходом "з'єднаних" у центрі звукоряду: сі-до1-ре-мі ("нижніх"), мі-фа-соль-ля ("середніх"); ля-сіб-до-ре ("з'єднаних"), мі2-фа-соль-ля ("верхніх") [1, с.29].

Зрозуміти логіку цих музичних побудов можна, звернувшись до праць теоретиків, що належать до піфагорійсько-платонівської традиції. Так, Аристид Квінтіліан стверджував, що "тетраходу нижніх відповідає земля, як найнижча; тетраходу середніх - вода, як найближча до землі; тетраходу з'єднаних - повітря, бо воно, спадаючи та опускаючись, увійшло у морські глибини і надра землі. Вогонь - тетраходу розділених, бо для його природи переміщення вниз небажане... Тетраходу верхніх відповідає ефір, який має належати до краю світу" [1, с. 55].

Окрім елементарних етичних платонівсько-аристотелевсько-піфагорівських структур ми виділимо ще одні тетраходи, які назвемо дзеркально-симетричними. Дзеркально-симетричний тетраход того чи іншого етичного ладу це такий тетраход, формула якого аналогічна формулі цього ладу, але який є висхідним, а не низхідним.

Українські архаїчні сакральні-магічні музичні твори дохристиянського походження, які досліджуватимемо, містяться у збірці «Шкільний співаник». Їх зібрав та упорядкував видатний фольклорист, композитор, педагог, академік Філарет Колесса [8].

На основі аналізу архаїчних елементів музичних форм українських народних календарно-обрядових пісень, які своїми витокami сягають дохристиянських часів, а саме: веснянки «Голубка»; гаївок «Кострубонька», «Мак»; весільних «Ой у саду голубець гуде», «Доля», «Хміль лугами» та індійських мантр «Gayatri Mantra», «Hari Hari Bol», «Jai Radha Madhav» можна окреслити їх структурні особливості ладового характеру. В кожному з цих творів застосовані ті чи інші лади, які Платон і Арістотель визначали як етичні, а також структурно споріднені тетрахорди, яким ми дали назву дзеркально-симетричних етичним ладам. Так у веснянці «Голубка» прослідковуємо дорійський та фрігійський лади. У гаївках «Кострубонько» та «Мак» - лідійський і дорійський, а також верхній тетрахорд дзеркально-симетричний лідійському ладові. У весільних піснях «Ой у саду голубець гуде», «Хміль лугами» та «Доля» - дорійський і лідійський лади, а також тетрахорди дзеркально-симетричні дорійському та фрігійському ладам. В «Гаятрі Мантрі» двічі застосовується лідійський лад, а також присутній тетрахорд дзеркально-симетричний дорійському ладові. У мантрі «Jai Radha Madhav» тричі використано фрігійський лад, а у мантрі «Hari Hari Bol» двічі - лідійський, а крім цього фігурує тетрахорд дзеркально-симетричний фрігійському ладові.

Констатуємо особливе поєднання тетрахордових

структур. У «Гаятрі Мантрі» композиція завершується лідійським ладом подібно до гаївки «Мак» та весільної пісні «Доля», які також закінчуються оплакувальним жіночим лідійським ладом. У мантрі «Hari Hari Bol» та у пісні «Ой у саду голубець гуде», дзеркально-симетричний фрігійському ладові тетрахорд переходить в лідійський лад. Також у цій мантрі фігурує дорійський ладовий відтінок поєднаний з верхнім висхідним тетрахордом дзеркально-симетричним дорійському ладові. Обернене явище спостерігаємо у пісні «Ой у саду голубець гуде», де верхній тетрахорд дзеркально-симетричний дорійському ладові плавно трансформується у дорійський лад.

Отже, на основі дослідження вищевказаних музичних текстів, можемо констатувати, що метод структурного аналізу музичних форм є перспективним підходом для виявлення в українському фольклорі елементів успадкованих від спільноіндоевропейського музичного ідіому.

Подяка. Автор хотів би висловити подяку Балущкій Н. М. за музикознавчу консультацію.

Список джерел:

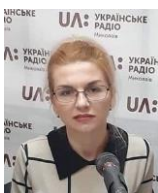
1. Герцман Е. В. Античное музыкальное мышление. Л., 1986. 224 с.
2. Грінченко Б. Д. Історія української музики. Київ: Спілка, 1922. 294 с.
3. Драганчук В. М. Музична психологія і терапія: навч. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво» / В. Драганчук; передм. Л. Кияновської. Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. 230 с.
4. Драгоманов М. П. Вибране. Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні/ Упоряд. Р.С. Міщук, В.С. Шандра. Київ: Либідь, 1991. 688 с.
5. Зінків І.Я. Про один архетип української музичної культури:

троїста музика. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво, 2018. Вип.1. С. 6–17.

6. Іваницький А. І. Історичний синтаксис фольклору: Проблеми походження, хронологізації та декодування народної музики. Вінниця: Нова книга, 2009. 404 с.
7. Карпенко А.П. Музичний катарсис як частина здоров'язберігаючих технологій навчання. Гуманітарний вісник. Педагогіка. 2012. №27 С. 116-120
8. Колесса Ф.М. Шкільний співаник. Київ: Музична Україна, 1991. 217 с.
9. Колесса Ф.М. Ритміка українських народних пісень / Колесса Ф. Музикознавчі праці. К.: Наук. думка, 1970. С. 19-23
10. Мішин В. Ю. Вчення про музичний етос у класичну епоху. Молодий вчений, 2018. №2. С. 537-542.
11. Назаров Н.А. Індоевропейський музичний ідіом та етногенез індоевропейців. Folia Philologica, 2021. №2. С. 42–60.
12. Петр В.И. О составах, строях и ладах в древнегреческой музыке. Киев: Типография Университета св. Владимира, 1901. 250 с.

Соціальні та індивідуальні можливості життєстійкості особистості під час війни

Бази́ка Євге́нія. Проблема життєстійкості особистості кризового психолога під час війни

Бази́ка Євге́нія - доцент кафедри соціальної психології Одеського національного університету імені І.І.

Мечникова, канд. психол. наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3302-8451>

E-mail: evgeniya.bazyka@onu.edu.ua

© Бази́ка Євге́нія, січень 2024.

Висвітлено загальну проблему – підготовки фахівців з кризової психології. Розглядається головна вимога до особистості кризового психолога, а саме життєстійкість під час війни.

Проведено теоретичний аналіз сучасної психологічної літератури, якій довів, що, по-перше: ефекти і наслідки травми стосуються не лише тих, кому надається допомога, тобто потерпілих, але і тих, хто надає допомогу - тобто психолога; по-друге - тільки психолог у ресурсі здатен надати якісні послуги, а відновлення цього самого ресурсу залежить від особистісних особливостей (серед яких вагомі в першу чергу життєстійкість та позитивний погляд на життя), а також від розвинених навичок самопомогти у фахівця.

Також представлені результати пілотажного дослідження за допомогою анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності 053 психологія Одеського національного університету імені Іллі Мечникова. В анкетуванні прийняли участь майбутні психологи з другого по четвертий курс включно, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Дане анкетування підтвердило наше припущення про те, що до професійно важливих якостей саме кризового психолога першочергово відноситься розвинена або сформована життєстійкість, емпатія, оптимізм, швидкість реагування, адаптованість та усвідомлення необхідності оволодівати навичками самопомогти та самопідтримки.

Ключові слова: життєстійкість, кризовий психолог, особистість, допомога при кризових станах, професійно важливі якості.

Abstract. *The article reflects an urgent problem - the training of specialists in crisis psychology. The main requirement for the personality of a crisis psychologist is considered, namely resilience during war.*

A theoretical analysis of modern psychological literature was carried out, which proved that, firstly: the effects and consequences of trauma concern not only those who receive help, that is, the victims, but also those who provide help, that is, the psychologist; secondly, only a psychologist in the resource is able to provide quality services, and the restoration of this resource depends on personal characteristics (among which vitality and a positive outlook on life are significant), as well as on the specialist's developed self-help skills.

Also presented are the results of a pilot study through a survey of applicants for higher education in specialty 053 psychology at Odessa National University named Ilya Mechnikov. Future psychologists from the second to the fourth year inclusive, of the first (bachelor's) level of higher education, took part in the survey. This survey confirmed our assumption that the professionally important qualities of a crisis psychologist primarily include developed or formed resilience, empathy, optimism, speed of response, adaptability and awareness of the need to master self-help and self-support skills.

Key words: *resilience, crisis psychologist, personality, help in crisis situations, professionally important qualities.*

Постановка проблеми. Кінець ХХІ століття для Української держави стало вирішальною, як для ствердження власного суверенітету та європейського вектору у сталому розвитку так і у відстоюванні національних пріоритетів на міжнародній арені. Це спровокувало катастрофічну, шоковую подію – війну! «Ситуація війни майже для всіх – шокуюча подія, яка руйнує той спосіб життя, який у нас був раніше, і ми вчимося жити по-новому» [10]. Існуюча соціальна дійсність ще більш посилила, і без того не гаснучу, увагу до необхідності подальших досліджень та розвитку – кризової психології.

Спираючись на вищезазначений чинник, актуалізується

питання підсиленої підготовки фахівців, саме зі спеціалізації кризової психології як, з одного боку, однієї з затребуваної у сьогоденні, а з іншого - вразливої щодо збереження власного психічного здоров'я, підвищеними вимогами до життестійкості особистості, так як саме цей напрям діяльності сприяє дуже швидкому емоційному виснаженню та професійному вигоранню, потребуючої багато зусиль для особистісного та ресурсного відновлення. Адже, доведено, що тільки психолог у ресурсі здатен надати якісні послуги, а відновлення цього самого ресурсу залежить від особистісних особливостей та розвинених навичок самодопомоги у психолога.

Дана ситуація і визначила поставлену перед нами задачу – з'ясувати які вимоги висуває до сучасного фахівця цей напрям роботи та які професійна важливі якості потрібно мати для того щоб відповідати обраній спеціалізації.

Ступінь розробленості. Якщо звернутися до професійного стандарту за професією «Практичний психолог (соціальна сфера)» № 211 який набрав чинності з 03 лютого 2021 року то у пункті 9 «умови допуску до роботи за професією», окрім загальних до соціального та морально-етичного статусу психолога, ми ще побачимо такі: «володіють навичками з надання до медичної допомоги; моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки» [6]. Звісно, коли ситуація ускладнюється наданням термінової, невідкладної психологічної допомоги особам які переживають травмуючі події, вимоги до фахівця, його емоційної сфери, витривалості,

життєстійкості, психічного здоров'я, особистісних ресурсів збільшуються у рази.

Спираючись на зарубіжні дослідження, неспростовним є факт, що «критичний травматичний стресор призводить до виникнення психотравми та може включати в себе:

- прямий особистий досвід події, яка викликає загрозу смерті, фактичну загрозу серйозного травмування або загрозу власній фізичній цілісності;
- перебування свідком події, яка включає в себе смерть, травму або загрозу фізичної цілісності іншої особи;
- інформацію про несподівану або насильницьку смерть, серйозне травмування або загрозу смерті чи травмування близького члена сім'ї або близьких партнерів» [11].

У даному контексті ми знаходимо підтвердження того факту, що ефекти і наслідки травми стосуються не лише тих, кому надається допомога, тобто потерпілих, але і тих, хто надає допомогу - психологи, психотерапевти, соціальні працівники, фахівці в галузі охорони психічного здоров'я, лікарі, тощо.

Аналіз численних досліджень показує, що у спеціалістів, які працюють з людьми у стані кризи або які переживають травмуючі події діагностуються реакції, схожі на травматичний матеріал їхніх клієнтів (Alexander J.G., de Chasney M., Marshall C.A., Campbell A.R., Danieli Y., 1980; Johnson S., Wright R., 1992; Farrenkopf T., 1992; Martin C. A., McKean H.E., Veltkamp L.J., 1986; McCann L., Pearlman L.A., 1990; Mac Ian P.S., 1995; Remer R., Ferguson R., 1995).

Згідно з дослідженнями Danieli Y. (1980), «психотерапевти, що працювали із жертвами Голокосту, демонструють такі травми, які схожі на почуття контр

перенесення у відповідь на симптоматику постраждалих. Лікарі, соціальні працівники, психологи, та інші фахівці в галузі професій «людина – людина» так само демонструють травматичну симптоматику після перебування в тісному контакті з жертвами термінальних невиліковних захворювань (Cunningham M., 1996)» [12].

Кризова ситуація в Україні, що триває вже два роки, сприяла активізації досліджень українських науковців стосовно надання психологічної допомоги різним категоріям постраждалого населення, у тому числі з вивчення необхідних професійна важливих якостей (ПВЯ), станів психологів, волонтерів, фахівців інших допоміжних професій. Науковці досліджують як сам феномен волонтерства (Грига І., Брижовата О., 2014), так і шляхи психосоціальної реабілітації та підтримки волонтерів та інших категорій постраждалих (Хаустова О.О., 2016; Уварова С.Г., 2016); вивчається явище емоційного вигорання, збереження психічного здоров'я та життєстійкості особистості в умовах війни (Карамушка Л.М., 2021 - 2023); Резильєнтність та життєстійкість особистості (Кононенко О.І., 2022; 2023).

Дослідження вимог до особистості психолога, як професіонала до його професійна важливих якостей (ПВЯ) займалися таки вітчизняні вчені як: Сургунд Н.А., «відокремив основні ПВЯ практичного психолога та визначив перелік чинників, які визначають низьку ефективність професійної діяльності психолога: схильність до перенапруження, велика кількість професійних помилок в сфері взаємодії «людина-людина» [7, с.9-10]. Пов'якель Н.І., професійна важливі якості психолога

розподілила на окремі блоки [5, с. 3-6].

Підсумовуючи ступень розробленості вимог до індивідуальних можливостей та ПВЯ особистості кризового психолога в умовах війни ми бачимо що необхідно звернути увагу на розвиненість та/або сформованість таких якостей як життєстійкість та оптимізм особистості як необхідних ПВЯ кризового психолога.

Виклад основного матеріалу. Останні сучасні дослідження констатують факт про необхідність включення до вимог особистості кризового психолога таких властивостей як життєстійкість та позитивізм. «Серед основних ресурсів та потенцій, які закладені у психіку людини та забезпечують їй стійкість у подоланні стресів, дедалі більшу зацікавленість викликає феномен життєстійкості. Термін «життєстійкість» загалом пов'язаний з вмінням ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам. Це здатність людини зберігати баланс між пристосуванням до нових вимог та прагненням жити гармонійно, повноцінно. Розглянуту нами якість можна і треба розвивати, і тоді буде легше зустрічатися з новими випробуваннями. Життєстійкість, як характеристика, що відображає можливість суб'єкта знаходити міру відповідності наявним умовам, визначає захищеність людини від різного роду загрозливих впливів, пов'язана з уявленнями людини про свою здатність успішно реалізувати поведінку, необхідну для досягнення очікуваних результатів, долати негативні впливи навколишнього середовища. Завдяки життєстійкості майбутні фахівці сприймають життєві проблеми як менш загрозливі і

реагують на них більш позитивними емоціями, максимально включені в соціальні відносини з оточуючими, що, безумовно, є одним з найважливіших умов ефективної діяльності психолога» [2; 3].

Кризові психологи - це фахівці, які працюють поза службовим обов'язком під час ліквідації наслідків катастроф, фахівці, які ніколи не можуть бути неефективними у виконанні своїх обов'язків, фахівці, які не зважають на власні бажання і керуються лише потребами постраждалих, фахівці, які під час катастрофи здатні надати сторонню допомогу людям, які залишилися наодинці з бідой, і фахівці, які не мають жодних цінностей, а лише допомагають. Це фахівці, які не мають інших цінностей, окрім цінності життя і здоров'я тих, хто її потребує.

Кризовий психолог працює з «наступними запитами:

- панічні атаки, тривога, страх;
- нав'язливі та суїцидальні думки;
- емоційне насилля від оточуючих;
- приниження почуттів та гідності;
- нервові збудження, тремтіння тіла після сильної травматичної події;
- агресивні прояви, крик та неконтрольована злість;
- апатія, лінь, безсилля;
- втрата віри в себе та свої сили тощо» [1].

Всі ці характеристики опосередковано дають підстави вважати, що психологічне напруження і стрес у професійній діяльності кризових психологів надзвичайно високі. Тому і постало на часі питання про необхідність включення до вимог особистості кризового психолога

таких властивостей як життєстійкість та оптимізм. Що стосується останньої якості – позитивізму, то вже доведено зв'язок між рівнем оптимізму та життєстійкості, адаптованості особистості. З сучасних вітчизняних вчених даною темою переймалися Курова А.В., яка розглядала оптимізм та песимізм як особистісні предиктори психологічного здоров'я молоді [4]; Терещенко А.М. яке показує значення оптимізму в подоланні емоційного вигорання [8].

Це надихнуло нас провести пілотажне анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності 053 психологія Одеського національного університету імені Іллі Мечникова. В анкетуванні прийняли участь майбутні психологи с другого по четвертий курс включно, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Це було обумовлено тим, що на даних курсах впроваджені дисципліни: «Перша психологічна допомога» - 2 курс; «Екстремальна психологія» - 3 курс; «Кризова психологія» - 4 курс. Також до опитування були залучені практикуючі психологи – керівники практики від баз та наші стейкхолдери. Загальна кількість репрезентативної вибірки становила 150 респондентів. Головною умовою участі у дослідженні було – обізнаність про професію та психологічних вимог до особистості кризового психолога.

Запитання які були запропоновані, наступні:

1. Назвіть, будь ласка, якими якостями повинен бути наділений психолог, що постійно надає допомогу особам, які переживають травмуючі події?

2. Що могло б допомогти, на Ваш погляд, кризовому психологу зберегти себе, запобігти професійної деформації?

Опитування проводилось у змішаній формі – очно та онлайн за допомогою платформи Class room та різних Messenger (Viber, Telegram).

По першому запитанню «Назвіть, будь ласка, якими якостями повинен бути наділений психолог, що постійно надає допомогу особам, які переживають травмуючі події?» відповіді розподілились наступним чином:

перше місце було розподілено по частоті зустрічаємості (моде) та ранжуванню і це поняття – *стійкість та витривалість* (синонімічні - витримка, психологічна стійкість, емоційна стійкість, стресостійкість, життєстійкість) - 100%. Виходячи з проаналізованої нами літератури останніх років [2; 3; 4; 8; 9] дані терміни можна об'єднати одним поняттям – *життєстійкість* (воно зустрічалося у відповідях, але не так часто, що пов'язано мабуть з недостатньою обізнаністю тому і не частою вживаністю). На другому місці 86% опинилась *емпатія* (співпереживання, розвинена емпатія, чуйність); на третьому – *оптимізм* 82%; четвертому – *швидкість реагування* 79%; п'ятому - *адаптованість* (або пристосованість до не сприятливих подій) обрали 72%; шосте – *креативне мислення* 65% опитуваних; сьоме – *критичне мислення* 58%; восьме – *адекватна самооцінка* 53%; дев'яте місце порівну було розподілено між *фізично та психічно здорові та ґрунтовні знання* по 50%. Відповіді що набрали нижчий відсоток ми не представляємо.

Аналіз другого запитання «Що могло б допомогти, на Ваш погляд, кризовому психологу зберегти себе, запобігти професійній деформації?» представлено наступними відповідями: одностайно було визначено така

якість як *стресостійкість, життєстійкість, швидка відновлюваність* – 100% (150 осіб), другий ранг – *професійна підтримка* 60% (90 осіб). Третій ранг – *володіння навиками самопомоги* 54% (81 особа) четвертий - *вміння відпочивати, відволікатися* 52% (78 осіб), останнє п'яте місце надано - *позитивізму або позитивному ставленню до життя* 50 % (75 осіб).

Отримані дані ще раз підтверджують наше припущення стосовно вимог до індивідуальних можливостей щодо особистості кризового психолога. Так, класичні вимоги до практичного психолога є універсальні, тому вони теж залишаються. Але змінюються пріоритети до ПВЯ. Як що до моделі прийнятої у стандарті на першому місце було емпатія, потім комунікативні навички то до кризового психолога – перше місце за вимогами посіло –життєстійкість, як багатофункціональна, комплексна якість особистості, на друге місце вийшла емпатія, третє – відведено оптимізму.

Висновки. По-перше - визначено необхідні та важливі професійні якості психолога постійно працюючого з кризовими станами; по-друге - сформульовано основні психологічні вимоги до особистості кризового психолога, а саме - життєстійкість, як багатофункціональна, комплексна якість особистості, а також емпатія, оптимізм, швидкість реагування, адаптованість та усвідомлення необхідності оволодівати навиками самопомоги та само підтримки.

Встановлено та доведено вимогу, у ЗВО чи неформальній освіти, формування усвідомлення професійної необхідності оволодіння навиками самопомоги, само підтримки та розвинення в себе

якостей першочергових саме у професії кризовому психологу для збереження власного психічного здоров'я, запобігання професійної деформації та якісного надання першої психологічної допомоги.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці оптимальних та доцільних методів самопомоги та само підтримки кризового психолога та/або осіб інших допомагаючих професій в залежності від їх індивідуальних можливостей життестійкості та для профілактики професійного вигорання.

Список джерел:

1. Кризова психологія. URL: <https://mpclinic.com.ua/services-ua/psykholohiia/kryzova-psykholohiia/>
2. Кононенко О.І., Кононенко А.О., Базиленко К.П, Прокоф'єва О. О., Медянова О.В. Соціальна акомодация та життестійкість як ресурси виживання в умовах війни. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал. 2023. №11(29) 2023. С.511-515.
3. Кононенко О.І., Кононенко А.О., Крошка К.І., Базика Є.Л. Життестійкість та ціннісні орієнтації особистості як психологічні ресурси її психологічного здоров'я. Наукові перспективи: журнал. 2023. № 9(39) 2023. С.665 (С. 565-575) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6542>
4. Курова А.В. Оптимізм та песимізм як особистісні предиктори психологічного здоров'я молоді. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2023. Вип. 1. С. 26-29.
5. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика. Практична психологія та соціальна робота. 1998. № 6-7. С. 3-6.
6. Професійний стандарт за професією «Практичний психолог (соціальна сфера)». (19.11.2023). №211 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennnya/2020/05/25/profstandart-na-go.docx>
<https://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=63cc842a-a652-4a6a-b7d2-21346d5a9652>
7. Сургунд Н.А. Психодіагностика професійної придатності май-

бутнього практичного психолога: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 2014. 22 с.

8. Терещенко А.М. Оптимізм як фактор зменшення ризику професійного вигорання. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2015. III (21). Issue 43. P. 83–86.
9. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
10. Що таке кризова психологія і коли потрібно звертатися до спеціаліста / Лілія Сіроха. URL: <https://health.fakty.com.ua/ua/psykholohiia/shho-take-kryzova-psyhologiya-i-koly-potribno-zvertatysya-do-speczialista/> (дата звернення 23.11.2023)
11. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (1994). IV ed. P. 427-429.
12. Cunningham, M. Vicarious traumatization: Impact of trauma work on the clinician. Unpublished master`s thesis, Adelphi University School of Social Work. Garden City, New York, 1996. 429 p.

Березяк Ксенія, Лісецький Ростислав. Підтримка психологічної резильєнтності військовослужбовців

Березяк Ксенія - старший викладач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2601-0349>

E-mail: xmberr@gmail.com

Лісецький Ростислав - магістр спеціальності 053

«Психологія» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3791-1418>

E-mail: sulo@ukr.net

© Березяк К., Лісецький Р., лютий 2024.

Досліджується питання підтримки психологічної резильєнтності військовослужбовців. Автори аналізують концепцію резильєнтності, систему заходів, що впливають на психічне здоров'я військових, і розглядають методи підвищення їх психологічної стійкості. Дослідження показує важливість підтримки військових у складних умовах служби та надає рекомендації щодо покращення їх психологічного стану. Результати дослідження можуть бути корисними для психологів, психотерапевтів та керівників військових підрозділів.

Ключові слова: резильєнтність військовослужбовців, психологічна стійкість

***Support of psychological resilience of military personnel.** In the article, the issue of supporting the psychological resilience of military personnel is examined. The authors analyse the concept of resilience, the system of measures influencing the mental health of soldiers, and discuss methods to enhance their psychological resilience. The research highlights the importance of supporting military personnel in challenging service conditions and provides recommendations for improving their psychological well-being. The study findings may be beneficial for psychologists, psychotherapists, and military unit leaders.*

Key words: resilience of military personnel, psychological resilience.

Понад 70% військовослужбовців, які регулярно стикаються зі стресовими ситуаціями в умовах бойових дій, показують значні показники психічної стійкості. Це свідчить про високий рівень резильєнтності чи «психологічної стійкості», як частіше використовується у вітчизняних джерелах, та здатності до резилієнтної поведінки, незважаючи на екстремальні виклики професії. Дослідження таких особливостей допомагає виявити ключові чинники, що впливають на здатність солдатів адаптуватися до важких умов і зберігати не лише бойову готовність, а й психологічне здоров'я. Однак за багатьма дослідженнями при участі особового складу у боях високої інтенсивності 20-50 % особового складу демонструють симптоми психічних розладів [7]. Ми розглянемо, як психічна стійкість військових, культурні та соціальні аспекти впливають на резильєнтність і військовослужбовці, та які підходи до підтримки резилієнтної поведінки використовуються в сучасних арміях світу.

Питаннями ментального здоров'я та підтримки резильєнтності (психологічної стійкості) під час участі особового складу у бойових діях займались ряд вітчизняних та закордонних науковці:

Аляпкин С., Бехтерев В., Блінов О., Горностаї П., Дзеружинська Н., Карамушка Л., Кокун О.М., Лозінська Н.С., Матяш М., Нечипоренко В., Олійник В.О., Пішко І.О., Сиропятов О., Хаустова О., Худенко Л., Чабан О., Шемчук О., Друзь О., Brauliy K., Brien L. O., Daniel E. Mc., Duke L., Hart J.Jr., Horowith M., Hughes S., Jakupcak M., Macleod A., Solomon Z., Vasterling J.

Зазначимо, що вивчення психологічної стійкості

військовослужбовців має важливе значення для забезпечення ефективності виконання завдань і підтримання резильєнтності особового складу. Різнобічний підхід до розуміння резильєнтності дає змогу виявити оптимальні стратегії підготовки та підтримки солдатів і офіцерів. Практичні прийоми зміцнення психічної стійкості включають індивідуальні та групові тренінги, спрямовані на розвиток особистісних і професійних якостей. Соціальна підтримка і попередній досвід подолання труднощів помітно впливають на рівень резильєнтності особового складу армії. Програми психологічного супроводу та адаптивні стратегії є невід'ємною частиною процесу навчання та підготовки військовослужбовців [3].

Ми вкладаємо особливе значення в розуміння визначення резильєнтності, оскільки це поняття стає дедалі актуальнішим у сучасних умовах. Резильєнтність - це психологічна стійкість людини до стресових ситуацій, її здатність швидко відновлюватися після життєвих труднощів і криз. Для військовослужбовців, чия служба нерозривно пов'язана з високим рівнем стресу та екстремальними умовами, резильєнтність виступає однією з центральних якостей успішного виконання завдань. У Наказі Головнокомандувача ЗС України від 30.10.2021 №330 «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України» під психологічною стійкістю розуміється «здатність особи підтримувати необхідний рівень психологічної готовності протягом визначеного часу у конкретних умовах обстановки та швидко

відновлювати свій психоемоційний стан після екстремальних (кризових) ситуацій» [5].

У контексті військової підготовки, психологічна стійкість та адаптація до стресу функціонують як бар'єри, що дають змогу не лише витримувати навантаження, а й у повному обсязі реалізувати себе у професійній діяльності. Індивідуальні особливості кожного солдата й офіцера, їхня здатність до адаптації та оволодіння стрес-регулювальними техніками відіграють ключову роль у формуванні резильєнтних якостей [6].

Резильєнтність - не вроджена якість, а навичка, яку можна і потрібно розвивати. Ми переконані, що систематична робота в напрямі зміцнення та розвитку цих аспектів резильєнтності докорінно може змінити підхід до підготовки військовослужбовців. Беручи до уваги кожен з цих складових, можна формувати комплексне та ефективне навчання, що сприяє підвищенню психологічної стійкості на всіх рівнях службової діяльності. У багатьох арміях світу психологічний підготовці, розвитку резильєнтності присвячується багато заходів та тренінгових програм. Зокрема існують рекомендації «Керівництво для командирів армії США з формування психологічно стійких солдатів» (The Leader's Guide to Building Resilient Soldiers) [8], де вказується керівникам підрозділів використовувати поточні програми навчання стійкості, такі як Global Assessment Tool (GAT) і Master Resilience Training (MRT). Також використовується тренінг «Формування психологічної стійкості у військовослужбовців сил спеціального призначення» (Building Resilience as a Special Forces Soldier).

Важливість резильєнтності для військовослужбовців армії не може бути недооцінена. Ця якість має вирішальне значення для здатності солдатів виживати в бойових умовах, а також для їхніх особливостей служби в армії. Розглядаючи психічну стійкість солдатів, ми бачимо, що вона безпосередньо пов'язана з їхнім загальним психічним здоров'ям і благополуччям [1]. Нижче наведемо ключові моменти, що підкреслюють цю важливість:

- Резильєнтність забезпечує ефективність роботи військовослужбовців в умовах високого психологічного та фізичного напруження.
- Вона сприяє зменшенню ризику розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психічних захворювань.
- Розвиваючи резильєнтність, військові можуть краще адаптуватися до неминучих змін і випробувань, як у службовому, так і в особистому житті.

У контексті військової служби під резильєнтністю розуміють здатність солдата не тільки витримувати стресові ситуації, а й долати їх, зберігаючи водночас працездатність і психологічне здоров'я. Це знаходить пряме відображення в наступній таблиці, що демонструє ключові аспекти та вплив резильєнтності на успішне служіння в армії:

Дослідними виділяють ряд аспектів особистості, пов'язаних з резильєнтністю, що представлені у табл. 1.

Костюченко О.В., Бриль М.М. наголошують на важливості ще такого аспекту, як повноцінний образ власного Я і картини світу в системі «Я–інші–Світ»,

пропонуєчи розивати резильєнтність засобами арт-терапії за допомогою проекту Інституту Інтегративної Арттерапії «Кризова психологічна допомога постраждалим від війни в Україні» (керівники – В. Назаревич, А. Столяренко) [4].

Таблиця 1. Аспекти резильєнтності військовослужбовців

Аспекти резильєнтності	Значення для військовослужбовців
Емоційна стійкість	Здатність керувати своїми емоціями навіть у критичних ситуаціях
Соціальна адаптація	Взаємодія з командою та підтримання корпоративного духу
Оптимізм	Підтримка позитивного погляду на ситуацію, незважаючи на труднощі
Гнучкість мислення	Здатність швидко адаптуватися до змін і знаходити нестандартні рішення
Стійкість до фізичних навантажень	Витривалість, необхідна для виконання обов'язків в екстремальних умовах

Щодо стратегій розвитку резильєнтності, то нині усвідомлення важливості зміцнення резильєнтності серед військовослужбовців стає все більш пріоритетним завданням. Ми зазначаємо, що для ефективного методів розвитку стійкості, необхідний комплексний підхід, що включає як індивідуальні тренінги, так і групові заняття. Нижче наведені ключові напрямки програм і стратегій для зміцнення резилієнтних якостей особистості [1, 2, 3]:

- Індивідуальні психотерапевтичні сесії, спрямовані на розуміння і переосмислення проблемних ситуацій.
- Групові тренування прийняття рішень в умовах стресу, які сприяють розвитку командної взаємодії.
- Програми фізичної підготовки, що інтегрують елементи витривалості та адаптації до екстремальних умов.
- Курси майндфулнесс і техніки медитації для підвищення рівня

самоконтролю та емоційного балансу.

- о Семінари з часового планування та управління особистою ефективністю.

Спільна робота в групі та наставництво старших колег також виконують важливу функцію в стратегіях адаптації до напружених умов військової служби. Розвиваючи резильєнтність як частину військової культури, ми підвищуємо рівень готовності персоналу до непередбачуваних обставин і унікаємо утворення деградуєного стресу.

Оцінка результатів застосовуваних методів показує, що комплексний підхід до розвитку резильєнтності призводить до поліпшення психологічного клімату в підрозділах, знижує рівень конфліктності та допомагає військовослужбовцям адаптуватися до регулярних і екстремальних викликів професійної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що резильєнтність військовослужбовців не є статичною якістю; це динамічна здатність, яку можна розвинути та зміцнити через спеціальні тренувальні програми, соціальну підтримку та ефективний психологічний супровід. Резильєнтність - це психологічна стійкість і здатність адаптуватися до стресу, відновлюватися та продовжувати функціонувати в умовах екстремальних викликів. Для військових це критично важливо, оскільки їхня робота вимагає стійкості в емоційно та фізично навантажених ситуаціях. Серед важливих особистісних характеристик, що сприяють резильєнтності, виділяють оптимізм, наполегливість, здатність до саморегуляції та позитивне сприйняття труднощів як можливості для

зростання.

Список джерел:

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Герасименко М.В., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням. Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 156 с.
2. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій: методичний посібник / О. М. Кокун, В. В. Ключков, В. М. Мороз, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. Київ: «Центр учбової літератури», 2023. 146 с.
3. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. К. : ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
4. Костюченко О.В., Бриль М.М. Розвиток психологічної резильєнтності особистості як складника здоров'я арттерапевтичними засобами. Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Психологія. Том 33 (72). №2. 2022. С. 43-50. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/08>
5. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 30.10.2021 №330 «Про затвердження Інструкції з організації та проведення військово-соціологічних та соціально-психологічних досліджень у Збройних Силах України».
6. Комар З. Підручник для військових психологів «Психологічна стійкість воїна», Київ-2017. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Zoran/Psykholohichna_stii_kist_voina.pdf
7. Шемчук О., Васюкова Н., Дзеружинська Н., Шемчук В. Актуальні питання ментального здоров'я військовослужбовців сектору безпеки і оборони України. Психосоматична медицина та загальна практика. Том 8 No 4 (2023), С.1-13, DOI: <https://doi.org/10.26766/pmcp.v8i4.469>
8. The Leader's Guide to Building Resilient Soldiers. (дата звернення 02.02.2024). URL: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/NCO-Journal/Archives/2020/September/The-Leaders-Guide-to-Building-Resilient-Soldiers/>

Білобрам Олена, Сулятицький Іван. Специфіка «малих груп» у середніх класах з дітьми з особливими потребами

Білобрам Олена - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта», ФПК-313
E-mail: olenabilobram999@gmail.com;

Сулятицький Іван - доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету ім. І. Франка, канд. психол. наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3769-5630>
E-mail: sulo@ukr.net

© Білобрам О., Сулятицький І., лютий 2024.

Розглянуто проблему якості системи освіти для дітей з особливими освітніми потребами (далі –ООП) та роль в ній індивідуального підходу, оскільки для кожної «особливої» дитини характерна своя власна проблема, яка ускладнює їй повноцінне життя. Введення в суспільство раніше ізольованих індивідів, а також досягнення кожною дитиною, яка приналежна до цієї категорії, максимального рівня освіти та розвитку і визначає сутність навчання дітей з ООП.

Ключові слова: Особливі освітні потреби, емоційна стійкість, аномаліями розвитку, малі групи, емоціональний оклик.

In our materials, we consider the problem of the quality of the education system for children with special educational needs (hereinafter referred to as SEN) and the role of an individual approach in it, since each "special" child has his own problem that makes it difficult for him to live a full life. The introduction of previously isolated individuals into society, as well as the achievement by each child belonging to this category of the maximum level of education and development determines the essence of the education of children with special needs.

Key words: Special educational needs, emotional stability, developmental anomalies, small groups, emotional outcry.

Оволодіння

особистістю

загальнолюдськими

цінностями неможливе тільки на рівні усвідомлення. У цьому процесі активну роль відіграють емоції. Тому на сучасному етапі розвитку педагогічної науки і шкільної практики суттєвого значення набуває проблема виховання духовної культури особистості та її важливої частини – емоційної стійкості [1].

Нерідко інтелектуальне випереджає емоційне. Психологами і педагогами відмічено, що емоційні процеси займають важливе місце у формуванні особистості, а емоційна культура є складовою частиною духовної культури особистості. Емоції допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, відіграють роль регуляторів людського спілкування [6].

Постановка проблеми. Навчання дітей з ООП необхідно спрямовувати на розширення у них кругозору та формування власної думки, навчання навичкам і вмінням, що необхідні їм для ведення в сучасному суспільстві нормального і повноцінного життя.

До сьогодні в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, що мають фізичні чи психічні відхилення у здоров'ї.

Так, в засобах масової інформації, спеціальній літературі вживаються поняття: інвалід; особи з обмеженими функціональними можливостями; люди з обмеженою дієздатністю; люди з особливими потребами; особи з вадами розвитку, неповносправні. У законодавчих документах як правило домінує термін «інвалід». Інвалід – особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, обумовлене захворюванням, наслідками травми чи дефектами, що призводять до обмеженої життєдіяльності та викликають необхідність її соціального захисту [12].

Поява терміну «особливі освітні потреби» говорить про дорослішання нашого суспільства. Оскільки дане поняття переводить дитину з обмеженими можливостями і аномаліями розвитку в розряд нормальних повноцінних особистостей. Основною метою навчання дітей з ООП є введення в суспільство раніше ізольованих індивідів, а також досягнення кожною дитиною, який зарахований до цієї категорії, максимального рівня освіти та розвитку, активація у нього прагнення до пізнання навколишнього світу [2].

Сьогодні, коли в нашій країні відбуваються широкомасштабні процеси соціально-економічних і політичних змін, коли максимально загострюються суспільні суперечності, зростає небезпека виникнення відхилень у поведінці дітей, досить актуальною проблемою для психологів, педагогів, фізіологів, лікарів є саме проблема адаптації дитини з особливими освітніми потребами до навчання в школі та налагодження контакту з однолітками [5].

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами, крім вирішення загальних проблем, повинна також включати в себе і вирішення питань, що виникають внаслідок наявності в них специфічних недоліків. Це важливий нюанс освітньої роботи. До специфічних недоліків відносяться ті, які обумовлені ураженням нервової системи. Наприклад, проблеми зі слухом і зором. Методика навчання дітей з особливими освітніми потребами враховує ці недоліки при розробці програм і планів. Так, дітей, що мають проблеми із зором, додатково навчають орієнтування у просторі, а за

наявності порушень слуху допомагають розвинути залишковий слух. У програму їх навчання також включені уроки з формування усного мовлення [9].

Досить активно в підлітковому віці йде формування “малих груп”. Не можна не згадати й питання про взаємини між підлітками й учителями. Положення вчителя саме по собі не гарантує поважного відношення з боку підлітків, і наставник повинен мати певні якості й поводитися певним чином, щоб заслужити до себе повагу. Від того, як учитель, зможе виявити себе при роботі з підлітками, залежить їхнє відношення до нього в процесі подальшого навчання в школі. Строгість потрібна, але її варто сполучати з наполегливістю, ввічливістю й цікавістю викладу нового матеріалу [4].

Різні сполучення вказаних емоцій, ступень домінування кожної з них складають індивідуальну своєрідність емоційного реагування. Емоційні реакції гніву, радощі, печалі та страху підрозділяються на емоційний оклик, емоційний вибух (афект) та емоційний спалах. Емоціональний оклик є самим динамічним та постійним явищем емоційного життя людини, яке відображає швидкі та неглибокі переключення в системах відносин людини рутинним змінам ситуацій життя. Інтенсивність та довготривалість емоційного оклику не великі, він не здатен суттєво змінити емоційний стан людини [7].

Розвиток дитини являє собою безперервні, постійні кількісні і якісні зміни в цілому, тому емоційний розвиток дітей, які є учнями середніх класів може бути представлений як відкрита система, яка безупинно розвивається [8].

Для виявлення даних проявів було проведено

діагностування за допомогою використання комплексу діагностичних завдань та тестів, що демонструють та дозволяють визначити особливості емоційної стійкості учнів середніх класів [3]. Зміни емоційної сфери зв'язані як з фізичним, так і з психічним станом людини.

Нами було проведено дослідження емоційної стійкості учнів середніх класів, що мають однокласників з особливими потребами, та учнів середніх класів, що мають здорових однокласників.

Показники в малих групах учнів середніх класів, що мають однокласників з особливими освітніми потребами є значно низькими від учнів середніх класів, що мають здорових однокласників [10].

Таким чином, наша гіпотеза, яка полягала в тому, що показники малі групи учнів середніх класів, що мають однокласників з особливими потребами відрізняються від показників учнів середніх класів, що мають здорових однокласників, є цілком доведеною [6].

Список джерел:

1. Варій М.Й. Загальна психологія : [навч. Посібник] / М.Й. Варій. Львів : Край, 2005. 315 с.
2. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. К.: Вища школа, 2005.
3. Заброцький М. Н. Основи вікової психології / М. Н. Заброцький. Тернопіль : Хвиля, 2003. 112 с.
4. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : [навч. Посібник] / Т.С. Кириленко. К. : Либідь, 2007. 256 с.
5. Поліщук С.А. Методичний довідник з психодіагностики : навч.-метод посібник / С.А. Поліщук. Суми, ВТД «Університетська книга», 2009. 442 с.
6. Походенко С.В. Особливості соціалізації підлітків у мікросередовищі // Проблеми соціалізації сучасних підлітків. Запоріжжя. 1998. С.6-56.

Грицевич Богдана, Островський Ігор. Психолого-корекційна робота з дітьми дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями

Грицевич Богдана - студентка 3 курсу спеціальності
«Спеціальна освіта» Львівського національного університету ім. І. Франка

Островський Ігор - професор кафедри спеціальної
освіти Львівського національного університету ім. І.
Франка, доктор техн. наук, професор
E-mail: bohdana.hrytsevych@lnu.edu.ua

© Грицевич Б., Островський І., лютий 2024.

Висвітлено психолого-корекційну роботу з дітьми дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, зосереджуючись на важливості мовлення для кожного члена суспільства. Опис різноманітних методів корекції порушень, що поділені на традиційні та нововведені, дослідження впливу мультидисциплінарного, інтердисциплінарного та трансдисциплінарного підходів до організації корекції, а також знання про «Принципи навчання за Я.А. Коменським, Ж.Ж. Руссо та І.Г. Песталоцці» - це одні з базових аспектів, що мають свій вплив на організацію корекційного процесу. Також висвітлено актуальні запитання щодо впливу дитячого садка та сім'ї на формування мовлення. Важливість команди психолого-педагогічного супроводу в педагогічно-корекційному процесі.

Ключові слова: мовленнєві порушення, діти дошкільного віку, психолого-корекційна робота, методи корекції, мультидисциплінарний підхід, традиційні методи, нововведення, дитячий садок, сім'я, команда психолого-педагогічного супроводу.

This work examines the psychological and correctional work of preschool children with speech disorders, focusing on the importance of speech for every member of society. A description of various methods of correction has begun, which are divided into traditional and newly introduced ones, a study of the influence of multidisciplinary, interdisciplinary and transdisciplinary approaches to the organization of correction, as well as knowledge about the "Principles of learning according to Y.A. Comenskyi, Zh.Zh. Rousseau and I.H. Pestalozzi" are one of the basic aspects that have an impact on the organization of the correction process. Current questions regarding the influence of kindergarten and family on the

formation of speech are also highlighted. The importance of the team of psychological and pedagogical support in the pedagogical and correctional process.

Key words: speech disorders, children of preschool age, psychological and correctional work, methods of correction, multidisciplinary approach, traditional methods, innovations, kindergarten, family, team of psychological and pedagogical support.

Мовлення відіграє критичну роль у розвитку особистості кожного із нас. Для дітей дошкільного віку воно є ключовим механізмом спілкування, пізнання світу та самовираження. Недостатність або порушення мовлення може значно ускладнити їхню соціалізацію та навчання, вплинути на подальший успіх у навчанні та соціальну адаптацію. Тому важливо вчасно виявляти та коригувати мовленнєві порушення у дітей дошкільного віку.

Найпоширеніші мовленнєві порушення у дітей дошкільного віку: ЗНМ, дислалія та заїкання. Ці порушення можуть значно ускладнити процес спілкування та навчання дитини та вимагають вчасної діагностики та корекції.

ЗНМ є одним із найбільш поширених мовленнєвих порушень у дошкільному віці. Вона характеризується недостатнім оволодінням дитиною звуковою стороною мовлення. Дитина може неправильно вимовляти деякі звуки, заміняти їх іншими або виключати з власного мовлення. Наприклад, дитина може заміняти звук [р] на [л] або [с] на [ш]. У пізньому дошкільному віці з'являється розуміння абстрактних понять і зникає дефектна мова звуків «Ч» і «Р» в кінці слів. Саме за недостатністю цих аспектів можна визначити чи слід звернутися до спеціаліста [8, с.141]. ЗНМ може бути наслідком

фізіологічних або психологічних факторів, а також навколишнього середовища дитини.

Дислалія — це порушення мовлення, пов'язане з неправильною артикуляцією звуків. У дітей з дислалією спостерігається недостатня рухомість або неправильна позиція артикуляційних органів, що ускладнює вимову певних звуків. За дослідженням Є.Рау порушення притаманно 25-30% дітей цієї вікової категорії, де статистика зменшується разом з дорослішанням дитини [3, с.3].

Це може призводити до нерозбірливого мовлення, що утруднює спілкування дитини з оточуючими.

Заїкання є ще однією поширеною проблемою мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. Воно характеризується повторенням звуків, слів чи складів, а також блокуванням або повільним виразом деяких фраз. Це може бути спричинене фізіологічними або психологічними чинниками, а також стресом чи емоційними переживаннями. Усі ці мовленнєві порушення можуть значно впливати на соціальну адаптацію та навчання дитини. Тому важливо вчасно виявляти ці порушення та вживати необхідні заходи для їх корекції та подолання.

У сфері корекції мовленнєвих порушень використовуються різноманітні методи. Щодо відкриттів у сфері знань про порушення мовлення, розумову відсталість та різновиди дефектів, то є повід зазначити стрімкий еволюційний процес через низку досліджень, де вже по-новому висвітлювались особливості звуковимови у дітей, зв'язок слуху та мовлення, вплив на усне та писемне мовлення [2, с.8-9]. До неактуальних відносяться

традиційні підходи, які не враховують сучасних наукових досліджень та практичних досягнень.

Традиційні методи включають в себе вправи на вимову, лексико-граматичні вправи та роботу з текстами. Однак, нововведення у цій сфері полягають у використанні інноваційних технологій, ігрових методик, використанні спеціальних комп'ютерних програм для розвитку мовлення.

У роботі з мовленнєвими порушеннями важливо використовувати мультидисциплінарний підхід, що передбачає співпрацю фахівців різних напрямків (логопедів, психологів, вчителів-логопедів тощо) [1, с.5-8]. Інтердисциплінарний підхід охоплює співпрацю різних наукових дисциплін у вирішенні конкретної проблеми. Трансдисциплінарний підхід, в свою чергу, виходить за межі наукових дисциплін і передбачає взаємодію не лише між фахівцями, а й з сім'ями та іншими членами оточуючого середовища дитини. Логопедичні та корекційні заняття грають важливу роль у підтримці та поліпшенні мовленнєвого розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями. Ці заняття сприяють активному мовленнєвому розвитку дитини, поліпшують її комунікативні навички та сприяють подоланню мовленнєвих порушень. Важливо пам'ятати, що регулярність та систематичність занять є ключовими факторами для досягнення позитивних результатів. Поєднання модернізованих і традиційних методів корекційної роботи є важливим аспектом комплексної підтримки дітей з мовленнєвими порушеннями. Кожен з цих підходів має свої переваги і може внести цінний

внесок у корекційну роботу.

Поєднання модернізованих та традиційних методів корекційної роботи з мовленням у дошкільників є ключовим аспектом ефективної педагогічної практики. Традиційні методи мають свої коріння у класичних підходах до навчання, які довели свою ефективність з плином часу, тоді як модернізовані методи відображають нові технології та наукові відкриття.

Коменський, Руссо та Песталоцці — видатні педагоги, які внесли значний внесок у розвиток педагогічної науки. Принципи навчання за їхніми концепціями включають індивідуалізацію навчання, активну взаємодію з дитиною, використання ігрових методик та співпрацю з сім'єю для досягнення успіху у корекції мовленнєвих порушень [6; 10].

Дитячий садок як перше мікросередовище дитини та його позитивний і негативний вплив на мовлення [4].

Дитячий садок відіграє ключову роль у формуванні мовлення дитини. Позитивний вплив полягає у можливості спілкування з ровесниками та дорослими, використанні спеціальних методик та ігор для розвитку мовлення. Однак, негативний вплив може бути пов'язаний з недостатньою увагою до індивідуальних потреб кожної дитини та відсутністю кваліфікованих фахівців, які б могли вчасно виявляти та коригувати мовленнєві порушення [9].

Формування команди психолого-педагогічного супроводу є ключовим елементом у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Ця команда включає в себе логопедів, психологів, вчителів та інших фахівців, які спільно працюють над розвитком мовлення дитини,

створюючи індивідуалізовані програми корекції та сприяючи інтеграції дитини у дитяче оточення [7].

Роль сім'ї у формуванні мовлення дитини непереоціненна. Сприятливе мовне середовище вдома, багатомовність родини, активна спілкування з батьками та старшими родичами — все це сприяє збагаченню мовлення дитини та позитивно впливає на її мовну компетентність. Однак, у випадках мовленнєвих порушень важливо включити сім'ю в процес корекції, надати їм підтримку та навчити. Важливо підтримувати батьків емоційно та матеріально, надавати їм інформацію, ресурси, що допоможуть їм подолати ці проблеми та забезпечити ефективну підтримку своїй дитині. ефективним способом взаємодії з дитиною для стимулювання її мовного розвитку [5, с.31].

Узагальнюючи, робота з мовленнєвими порушеннями у дітей дошкільного віку вимагає комплексного підходу, співпраці фахівців та сім'ї, а також використання інноваційних методик та педагогічних підходів для досягнення найкращих результатів у розвитку мовлення та соціальної адаптації дитини.

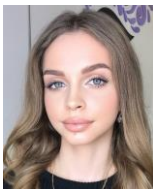
Список джерел:

1. Multidisciplinary Interdisciplinary Transdisciplinary Handbook інтернет джерело /квітень 2003. 18 с. URL: https://www.edis.army.mil/Documents_Forms/2Supplemental_Guidance/Multidisciplinary%20Interdisciplinary%20Transdisciplinary%20Handbook.pdf
2. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні (1945-2000). К.: 2006.
3. Долінчук І., Пилипчук Ю. Логопедичні технології у подоланні порушень звуковимови у дітей дошкільного віку // Долінчук І., Пилипчук Ю. – Збірник тез науково-практичної конфере-

нції «Сімейно-центровані практики: тенденції, проблеми та перспективи розвитку», 20 жовтня 2022 р. Умань. С. 34-37.

4. Закон України «Про дошкільну освіту» / (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №49, ст.259). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2628-14#Text>
5. Левківський М. В. «Історія Педагогіки» 4-те видання, стереотипне. /М. В. Левківський // Навчальний посібник. «Центр учбової літератури». К. 2011. 189 с.
6. Марченко І.С. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення / Марченко І.С. // Журнал «Логопедія», 2013.
7. Наказ України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в закладах середньої та дошкільної освіти». 08.06.2018 №609). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5b1/e72/1d2/5b1e721d2c67a022705177.pdf>
8. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). Ч2. Від трьох до шести (семи років) / Аксьонова О.П Аніщук А.М., Артемова Л.В., та ін. наук.кер. О.Л. Кононко. К.: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014.
9. Сиротенко. Г.О. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник /Упор. Г.О. Сиротенко. П: ПОІППО, 2006. 124 с.
10. Ян Амос Коменський – видатний дидакт Нового часу (XVII ст.). Основи психології та педагогіки. / Голубева, М. О., Борисов, Є. В. & Чуканова С. О. К.: ТОВ "НВП ІНТЕРСЕРВІС", 2011.

Журба Марта. Соціальна робота з дітьми та підлітками з девіантною поведінкою

Журба Марта - студентка 4 курсу спеціальності «соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

E-mail: martazhurba@i.ua

© Журба М., грудень 2023.

Постановка проблеми. Проблеми «важких» дітей і підлітків привертають увагу здавна. Їх вплив не зменшується особливо під час соціальних змін, військових подій, значного погіршення умов життя населення. Соціальні обмеження, спричинені пандемією та багатомісячною війною в Україні неодмінно дадуть поштовх для зростання інцидентів девіантної поведінки не лише серед дорослих груп населення, але й серед дітей та молоді. З огляду на актуальність слід досліджувати причини та прояви девіантної поведінки в сучасних умовах, а також можливості соціальних служб для її профілактики серед молоді.

Виклад основного матеріалу. Проявом девіантної поведінки у дітей та підлітків є важковиховуваність. Важковиховувана дитина чинить активний опір або протидію вихованню, висловлює недовіру до педагогів, проявляє негативізм до педагогічного процесу, провокує і створює передумови для конфліктних ситуацій. Важковиховуваність може проявлятися: як результат вікової кризи розвитку дитини, як невміння батьків і вчителів знайти індивідуальний підхід до дитини, як наслідок

дефектів у психічному і соціальному розвитку, як наслідок педагогічних помилок, особливо при проявах самостійності дитини. При подальшому поглибленні соціальної дезадаптації відбувається перехід до делінквентних, а згодом, і до кримінальних форм поведінки. Девіантна поведінка (від лат. *deviatio* — відхилення) — дії і вчинки людини або групи людей, які суперечать соціальним нормам або шаблонам і стандартам поведінки суспільства. Людина при цьому не дотримується соціальних норм, обирає поведінку, яка не відповідає наявним вимогам або нормам для тих чи інших ситуацій. Такі дії спричиняють труднощі у взаємодії особистості (або групи) із суспільством, труднощі у взаємодії особистості та членів групи.

Девіантну поведінку поділяють на: а) делінквентну (дрібні правопорушення); б) адиктивну (хімічна залежність від алкоголю, наркотиків, ігрова та комп'ютерна залежність); в) патохарактерологічну (патологічні зміни характеру); г) психопатологічну (наслідок психічного захворювання); д) наднормативну (спричинену обдарованістю, гіперздібностями людини).

Девіантна поведінка може проявитися на різних етапах дитячого віку, зокрема : а) в ранньому шкільному віці (1-4 класах) у формі капризності, упертості, лінощах, неуважності, брехливості, неакуратності, забіякуватості, відсутності самостійності; б) середньому шкільному віці (в 5-8 класах) в небажанні відвідувати школу, допомагати по господарству, озлобленості та намаганні зробити щось шкідливе, у підвищеному інтересі до сексуальних питань; в) у старших класах у формі зневажливого ставлення до батьків, вчителів, товаришів, до своїх навчальних і

суспільних обов'язків, критиканство, невміння доводити розпочату справу до кінця, нестриманість, надмірна замкнутість, крадіжки, зловживання тютюнопалінням, алкоголем, наркотиками.

Причин девіантної поведінки є багато, серед них: психічні порушення в людини, зниження рівня самоконтролю (з різноманітних причин), невдалий процес соціалізації в дитячий і підлітковий період життя, аморальні вчинки, проблеми з самоактуалізацією і самореалізацією, корисливі протиправні дії дітей або підлітків чи груп молоді.

Факторами, які зумовлюють девіантну поведінку є:

1) *Індивідуальні фактори девіантної поведінки* – зумовлені психічними відхиленнями або характерологічними особливостями особистості, через недоліки виховання, несприятливу взаємодію дитини з батьками чи у школі, середовищі ровесників, які утруднюють соціалізацію та адаптацію дитини до середовища, її самореалізацію:

- *фізіологічні*: відхилення у роботі систем людського організму, вроджені та спадковості психопатії, мозкові дисфункції внаслідок ураження головного мозку, загострення соматичні захворювання (головний біль і т.п.);
- *психологічні*: акцентуації характеру, прояви емансипації, бажання відповідати стандартам референтної соціальної групи, потяг до самоствердження, задоволення почуття цікавості, бажання виглядати дорослим, підвищений рівень сором'язливості або тривожності, захисна реакція у стресовій ситуації, інфантилізм, духовні проблеми, зокрема відсутність або втрату сенсу життя, переживання внутрішньої порожнечі, невдачі в самореалізації духов-

ного потенціалу людини, фрустрованість вищих потреб, внутрішні конфлікти; озлобленість, тривога, депресія, переживання негативних емоцій, емоційне огрубіння, неадекватність самооцінки та рівня домагань, недостатній розвиток самоконтролю, низький рівень адаптивних можливостей; стереотипність, ригідність мислення, обмеженість пізнавальної сфери, забобони; шкідливі звички, психічні травми, неавязливе бажання бути в центрі уваги, навіюваність; егоцентризм; почуття нудьги;

2) *Соціальні фактори девіантної поведінки* – вплив сім'ї, школи, однолітків, старших людей, які здійснюють тиск на вчинки особистості, примушують її до різноманітних неадекватних дій, зокрема всупереч її бажанню.

- *соціально-педагогічні*: криза інституту сім'ї, конфліктний та асоціальний стиль виховання, проблеми з навчанням, конфлікти з учителями, низький соціальний статус (в шкільному або трудовому колективі), незадовільна система позашкільної зайнятості дітей та молоді;
- *соціально-економічні*: безробіття або низький життєвий рівень сім'ї, мізерні фінансові можливості, доступність алкоголю та тютюну, соціальне схвалення девіантних способів заробітку;
- *соціально-культурні*: руйнування духовних цінностей, зниження морального рівня навколишніх людей, поширення кримінальної субкультури; пропаганда в ЗМІ культу сили та негативних стереотипів поведінки.

Результатом девіантної поведінки є заподіяння реальної шкоди особистості або/та оточуючим її людям. Девіантна поведінка може проявлятися в таких формах: гемблінг (ігрова залежність), харчові девіації, алкогольна залежність, наркоманія, сексуальні девіації (педофілія,

зоофілія, некрофілія), трудоголізм, kleptomania, суїцидальна поведінка. Виділяють:

- *Докриміногенний рівень відхилень*: дрібні проступки, порушення норм моралі, правил поведінки в громадських місцях, ухилення від суспільно-корисної праці, вживання алкогольних, наркотичних, токсичних засобів, що руйнують психіку, і інші форми поведінки, що не представляють суспільної небезпеки (негативне ставлення до навчання, агресивність, сімейні конфлікти).
- *Криміногенний рівень відхилень*: кримінальні дії і вчинки (злочинність, самогубство).

Мета соціальної роботи з дітьми та молоддю, схильних до девіантної поведінки - створення умов для більш якісного фізичного і психічного розвитку, успішної соціалізації, допомога у подоланні особистісних проблем і конфліктів з оточенням.

Реабілітаційна робота з девіантними дітьми та підлітками передбачає її здійснення у кілька етапів: *діагностичний* (виявлення інтересів, потреб, самосвідомості, якостей дитини); *профілактино-корекційний* (усунення причин, які спричиняють відхилення у поведінці і розвитку особистості: соціальний контроль для зменшення негативних впливів на дитину або підлітка, налагодження сприятливої атмосфери у формальній групі, наповнення сфери дозвілля та позашкільної діяльності, психокорекція, захист прав дитини, корекція сімейних відносин (за необхідності), позбавлення батьків батьківських прав у випадку неналежного виконання батьківських обов'язків, опіка і патронаж дитини, усиновлення).

Орієнтовний алгоритм соціальної реабілітації дітей і підлітків, схильних до девіантної поведінки подано у таблиці 1.

№ з/п	Етапи	Метод
1.	Встановлення контакту з проблемною дитиною, виведення її з стресового стану	Бесіда(приблизити дитину до себе,показати ,що ви їй вірите)
2.	Дослідження особистісних рис дитини, особливостей її фізичного та психічного розвитку, причини її девіантної поведінки і соціальної дезадаптації та чинники соціального середовища, що сприяють формуванню девіантної поведінки і заважають соціальній адаптпції	Бесіда,інтерв'ю, методи психодіагностики, спостереження, експертна оцінка
3.	Спільне планування реабілітаційних заходів	Бесіда
4.	Координація спільних дій з навчально – виховними закладами, правоохоронними установами, громадськими організаціями	
5.	Корекція особистісних рис, які обумовлюють девіантну поведінку і сприяють соціальній дезадаптації; набуття навичок подолання проблем, позитивної соціальної поведінки	Консультування, психотерапія, психологічний тренінг, робота груп взаємодопомоги
6.	Організація індивідуального педагогічного підходу до дитини	Консультування, індивідуальні навчальні програми, шефство, спеціалізовані навчальні заклади
7.	Корекція негативного впливу соціального оточення (сім'ї, неформальних груп однолітків, усунення таврування з боку оточуючих)	Втручання, робота з суспільною думкою, корекційна бесіда, консультування
8.	Створення умов для повноцінного задоволення потреб дитини , розвитку її творчих здібностей , самореалізації в творчій діяльності, праці, змістовного відпочинку; включення до соціальних груп однолітків соціально – позитивної спрямованості	Працевлаштування, самокерована групова робота, організація громадських робіт, наукові та творчі гуртки, спортивні секції, організація конкурсів і змагань
9.	Психологічна підтримка і зворотній зв'язок	Інтерв'ю, бесіда, консультування

Висновки. Отже, девіантна поведінка дуже поширена серед дітей та молодді, особливо в теперішній час і в наявних умовах нашої країни. Діти отримують психологічні травми та проблеми з якими вони не можуть впоратись, і це все призводять до вживання алкоголю або

речовин, що змінюють їхню свідомість(наркотики), а доволі часто потрапляють в ігрову та комп'ютерну залежність. Через недостатню увагу та підтримку батьків або відсутність друзів, дитина перестає відчувати підтримку, турботу, якісне щоденне спілкування, а тому намагається знайти ось такий спосіб, який руйнує її здоров'я, заводить у погану компанію. Таким чином дитина починає проявляти агресію, лінується, часто обманює, може прогулювати заняття в школі, навмисно намагається завдати шкоди іншим. З часом ситуація може погіршуватись, спричиняти алкогольну, наркотичну залежність. Через нестачу коштів на наркотики починаються крадіжки, а у випадку дівчат - проституція.

Увага щодо розробки технологій та методів соціальної роботи з дітьми та молоддю з девіантною поведінкою є дуже важливим питанням, адже діти – наше майбутнє покоління, яке буде прикладом для власних дітей.

Успішний досвід соціального супроводу важковиховуваних дітей та молоді дасть змогу їм виправити свої помилки і дати собі шанс на хороші перспективи в майбутньому. Це буде стосуватися як і їх родин, сімей, так і кар'єрних починань. Якщо систематично працювати над цією проблемою, тоді в подальшу ми зможемо зменшити ризики девіантної поведінки серед дітей та молоді, покращити моральний клімат у суспільстві, істотно зменшити рівень крадіжок, проституції, залежності від алкоголю, тютюнопаління, наркотичних засобів і також інших важких злочинів.

Важковиховувані діти дуже потребують батьківської уваги, любові та турботи, тому варто більше приділяти

уваги своїм дітям, щоб у них було відчуття, що вони комусь потрібні і важливі, це дасть їм стимул ставати кращими.

Список джерел:

1. Робота з педагогами щодо усвідомлення девіантної поведінки дітей. URL: <https://naurok.com.ua/robota-z-pedagogami-schodo-usvidomlennya-deviantno-povedinki-ditey-332715.html>
2. Соціально-педагогічна діяльність щодо попередження негативних форм девіантної поведінки підлітків. URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/c572ef4b325f63e2a564a008193bdfec.pdf>
3. Терещенко Л.А. Девіантна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка., Том. X., 2013. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4393/1/I_Tereshenko_AP_P_IPiGSK_X_2013_PI.pdf
4. Діти з девіантною поведінкою як об'єкт соціальної роботи (на прикладі м. Запоріжжя). URL: https://knowledge.allbest.ru/psychology/2c0a65635a3ac78a4d53a89521206d26_0.html
5. Методичні рекомендації щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з девіантною поведінкою / укладач: О.О. Мішкулінець. – Мукачево, 2019. – 40 с. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8808/1/Methodical%20recommendations%20for%20socio-pedagogical%20support%20of%20children%20with%20deviant%20behavior.pdf>
6. Піхоцька Н. Корекційно-педагогічна робота з дітьми, схильними до девіантної поведінки. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3940>

Крукиницька Лідія, Андрейко Богдана. Психоедукаційні прийоми підтримки дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в час війни

Крукиницька Лідія - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» Львівського національного університету ім. І. Франка

E-mail: krukynytskalidia@gmail.com

Андрейко Богдана – доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету

ім. І. Франка, канд. псих. наук, доцент

E-mail: bogdanaandrejko@gmail.com

© *Крукиницька Л., Андрейко Б., лютий 2024.*

За всіх часів незмінною залишається проблема дітей з порушенням опорно-рухового апарату, чия поведінка відрізняється підвищеним занепокоєнням, емоційною нестійкістю, невпевненістю у собі й в навколишній та накопиченням негативного емоційного досвіду, що були отримані внаслідок психологічної травми яка виникла через війну, що була спричинена на території нашої держави [1, с.3].

Застосування психокорекції у психології є важливим методом у роботі з дітьми та передбачає успішну роботу за такими етапами: стабілізація та контроль психологічного стану особистості за допомогою технік дистанціювання та відволікання уваги за допомогою психокорекції. Одним із ключових етапів є пошук ресурсів для подолання психологічних бар'єрів. До них відносяться пам'ять, мрії, спорт, медитація та творчість [4, с.3-4].

Психоедукаційні прийоми застосовується у психотерапевтичні техніці як один з головних етапів для психологічного та психотерапевтичного втручання що базується на розповсюдженості вірної інформації про причини виникнення, перебіг та наслідки психологічних труднощів що виникли в наслідок бойових дій, воєнної агресії в нашій державі в дитини яка має порушення опорно-рухового апарату [1, с. 11].

За допомогою психоедукаційних технік зменшується відчуття стресу у дитини та дає можливість зрозуміти причину виникнення стресової ситуації та які інструменти можна використовувати для зменшення інтенсивності або тяжкості реакції [4, с. 11].

Окрім інформування клієнтів про причини їхніх конкретних реакцій і симптомів, психологічна освіта також допомагає пролити світло на терапевтичний процес. Клієнти можуть бути підготовлені до специфічного для травми лікування, знаючи відповідні методи лікування та обґрунтування їх застосування [4, с.13].

За допомогою психоедукації можливо розширити можливості особистості, яка пережила травму під час бойових дій або пережила окупацію що було наслідком воєнних дій в нашій країні та впливає як засіб підтвердження власного досвіду дитини, пропонуючи при цьому пояснення, чому дана особистість могла поводитися певним чином у тій, чи іншій ситуації. Навички подолання труднощів і методи управління собою, отримані в ході психоедукації, можуть повернути особистість, яка пережила травму, до самостійності, дозволяючи їм жити життям, значно менш пригніченим

травматичними почуттями та спогадами, ніж це було б без психоедукації [5, с.13].

Труднощі дітей з особливими потребами пов'язані не лише з переживанням фізичних обмежень, дискомфорту та втрати здібностей, але й з "багажем" негативного ставлення. Особливо це стосується дітей, які пережили війну, тому що для даних дітей є підтримка дорослих, які допоможуть в подальшому пережити кризу та адаптуватися до нових ситуацій які були спричинені даними діями [1-2, с. 13-14].

Соціально-педагогічна діяльність для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату повинна базуватися на принципах соціальної, психологічної та педагогічної допомоги, соціальної згуртованості та реабілітації [1, с.17].

Для мінімізації наслідків впливу необхідно розуміти травматичні події на життя особистості що є вкрай важливим для подальшої реабілітації особистості. Тому пошук методів діагностики щодо спрямованості дослідження діагностичних методів на проблематику психоедукаційних прийомів освіти дітей з порушенням опорно-рухового апарату [1, с.22].

При застосуванні психоедукаційних технік у роботі з дітьми з ОВЗ важливо дотримуватись таких практичних рекомендацій для зниження тривожності у дітей з порушенням опорно-рухового апарату в умовах воєнного часу діти починають відчувати три взаємопов'язані компоненти: загрозу, що діє на відстані; оцінювання та емоційне переживання цієї загрози; фізіологічні та соматичні наслідки цих переживань.

Першим реагує вплив військової ситуації саме на емоційний апарат, який демонструє тривожну реакцію. Іншим проявом може бути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [2, с.23; 3].

Список джерел:

1. Андрейко Б.В. Неприятливий прогноз розвитку дитини раннього віку як чинник порушення емоційного стану батьків. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 19.00.08 «спеціальна психологія». Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018 .
2. Величко О., Янковська Т. Управління конфліктами та стресом. Посібник для працівників апарату суду. Київ, 2010. 192 с.
3. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій. Метод. посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко... Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. К. : ТОВ Видавництво "Логос". 207 с.

Михайлюк Ольга, Дробіт Лілія. Соціальні та індивідуальні можливості життєстійкості особистості під час війни

Михайлюк Ольга - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта. Логопедія» Львівського національного університету ім. І. Франка, ФПЛ-21

E-mail: olya.mkhlik@gmail.com

Дробіт Лілія – доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету ім. І. Франка, канд. психол. наук, доцент

E-mail: lilia.drobit@gmail.com

© Михайлюк О., Дробіт Л., лютий 2024.

В умовах війни людям слід проявляти високий рівень життєстійкості - здатності витримувати стрес, не втрачаючи можливості діяти. Важливо спостерігати за собою і робити все, щоб пройти цю фазу з мінімальними втратами, зберегти себе і впоратися з досвідом, що травмує. Особистості мають різні можливості для прояву життєстійкості, що можуть бути вирішальними для їхнього виживання та підтримки в складних умовах.

Соціальні можливості життєстійкості особистості під час війни відображають їх здатність до адаптації та вирішення проблем в суспільстві.

Важливим аспектом є солідарність та підтримка. У періоди війни спільноти зазвичай об'єднуються для захисту та підтримки один одного. Це може включати спільні заходи безпеки, допомогу потерпілим та взаємну підтримку. Також люди знаходять підтримку у родині, друзях, сусідах та інших членах спільноти. Ця мережа

може бути вирішальною для забезпечення безпеки та психологічного благополуччя.

Під час війни люди можуть активно долучатися до громадських організацій та ініціатив, спрямованих на допомогу вразливих груп, забезпечення гуманітарної допомоги та протидію військовим діям.

Спільність цінностей та цілей у спільноті може зміцнювати соціальну підтримку та співпрацю між її членами. Можливість розвивати свої лідерські якості, що сприяє керівництву спільнотою та розв'язанню проблем. Також особистість може активно діяти для поширення інформації про ситуацію, що сприяє усвідомленню та мобілізації громадськості.

Індивідуальні можливості життєстійкості особистості під час війни відображають її внутрішні ресурси, здатність до самостійності та пристосування до важких обставин.

Особистість може розвивати стратегічне мислення та здатність до планування, щоб ефективно управляти складними ситуаціями. Також виявити високий рівень творчості та здатність до інновацій.

Індивід може розвивати самодисципліну та здатність до саморегуляції, щоб керувати своїми емоціями та поведінкою в умовах стресу. Також високий рівень самостійності та самовпевненості.

Здатність розуміти свої власні емоції та ефективно управляти стресом, допомагає особистості зберегти спокій та зосередженість в складних ситуаціях. Сильна духовність та віра в себе допомагають особистості зберегти свій моральний компас та надію на краще майбутнє навіть у найтяжчих моментах.

Загалом, соціальні та індивідуальні можливості

життєстійкості особистості є ключовими для збереження її життя, гідності та надії в умовах війни. Вони допомагають особистості вижити та пристосуватися до складних умов, зберігаючи її міцність та віру.

Список джерел:

1. Сердюк Л. З., Купрєєва О. І. Психологічні засади підвищення життєстійкості особистості. Актуальні проблеми психології. Вип. 15. Київ, 2017. С. 481-491.
2. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. (2008) Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека в умовах війни. 104 с.

Пилипець Іванна. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями

Пилипець Іванна - студентка 4 курсу спеціальності
«соціальна робота» Львівського державного універ-
ситету безпеки життєдіяльності

E-mail: pylypetsivanka@gmail.com

© Пилипець І., грудень 2023.

У роботі розглядається актуальна проблема соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. Акцентується увага на тому, що військова служба є складним та відповідальним видом діяльності, який супроводжується певними ризиками та викликає значні зміни в житті військовослужбовця та його родини. Аналізується сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в Україні. Виявлено, що існує ряд проблем, які ускладнюють ефективність такої роботи. Зокрема, це недостатня матеріально-технічна база соціальних служб, недосконалість нормативно-правової бази, недостатній рівень професійної підготовки соціальних працівників. Обґрунтовується необхідність розвитку соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. Запропоновано низку заходів, які можуть сприяти вирішенню існуючих проблем. Зокрема, це: а) забезпечення належного матеріально-технічного забезпечення соціальних служб; б) вдосконалення нормативно-правової бази; в) підвищення рівня професійної підготовки соціальних працівників; г) розвиток міжсекторальної співпраці в галузі соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний захист, військовослужбовці та їхні сім'ї, соціальні працівники, напрями, соціальна адаптація, соціальна реабілітація.

Постановка проблеми (актуальність). Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей стає все більш актуальною в умовах тривалого конфлікту в Україні. Події, які відбуваються сьогодні на Сході нашої країни, потребують значного посилення системи соціального захисту та соціальної допомоги населенню.

Невизначеність перспектив майбутнього життя, зміна традиційного життєвого укладу, дефіцит сприятливого соціального середовища для соціалізації особистості – усе це є результатом нинішньої кризової ситуації в Україні. Зазначені проблеми не можуть бути розв'язанні без системного втручання соціальних працівників, реалізація професійної діяльності яких спрямована на сферу допомоги людям в означених процесах соціального життя. Бойові дії призвели до появи нової категорії отримувачів соціальних послуг – осіб, які постраждали внаслідок антитерористичної операції. При цьому військовослужбовці та їхні сім'ї не менше за мирне населення піддаються ризику зовнішніх і внутрішніх чинників і перебувають у стані вразливості. У цьому сенсі гостро необхідною сьогодні стає розробка та вдосконалення форм і методів соціальної роботи з означеною категорією осіб.

Стан розробленості проблеми. Існуючі дослідження стосуються, як правило, аспектів соціальної роботи з сім'ями з дітьми, сиротами, інвалідами і вдовами. Але соціальна робота з військовослужбовцями не була предметом окремих досліджень, окрім сучасних робіт щодо соціальної реабілітації воїнів АТО, соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців. Нами встановлено теоретичні основи соціальної роботи з військовослужбовцями як перелік наукових підходів до неї. З'ясовано, що соціальна робота з військовослужбовцями і членами їх сімей здійснюється в Україні як соціальна робота з особами, які перебувають в складних життєвих обставинах, але не всі

військовослужбовці є такими. Це в основному лише інваліди, сім'ї загиблих, сім'ї з дітьми з особливими потребами

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи дослідження порушеної проблеми, відзначимо, що наявна в сучасній Україні ситуація дозволяє відносити військовослужбовців до соціально незахищених верств населення. У складних соціально-психологічних умовах солдати і офіцери, покликані захищати державу, самі потребують соціального захисту і допомоги, тому стають об'єктами соціальної роботи. Важливість підтримки цієї категорії клієнтів саме засобами соціальної роботи впливає з самої сутності цієї науково-практичної галузі. Згідно з визначенням Міжнародної федерації соціальних працівників та міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи, соціальна робота є заснованою на практиці професією та академічною дисципліною, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей.

Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності. Отже, соціальна робота покликана забезпечити справедливе, поважне та гуманне ставлення суспільства до осіб, які відстоюють принцип цілісності держави, захищають її території, піддаючись негативному впливу несприятливих чинників соціалізації, стаючи їх жертвою. Часто жертвами таких чинників опосередковано стають і члени родини військовослужбовців, потребуючи ефективної підтримки та допомоги засобами соціальної роботи. Соціальна робота із сім'ями, дітьми та молоддю

визначається як професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин щодо сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу. Унаслідок з цього можемо стверджувати, що саме соціальна робота має великий потенціал щодо відновлення родин військових, які у різний спосіб, прямо чи опосередковано, постраждали через воєнні дії.

Характеризуючи сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями як науково-практичну проблему, основна мета соціальної роботи з цією категорією осіб полягає в тому, щоб відновити фізичні й психічні сили тих, кому надається допомога, теоретично обґрунтувати принципи, методи та умови реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців; розширити та посилити підготовку професіоналів у сфері соціальної роботи, внести елементи соціальної справедливості в рамки субординаційних ставлень, характерних для військової служби. Варто відзначити, що особливістю сучасної соціальної роботи є спрямованість на позитивний соціальний розвиток особистості військовослужбовця разом з розв'язанням суб'єктивних проблем.

Висновки. У цілому необхідно відзначити, що соціальна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей має носити інтегративний характер, визначна роль у цій справі належить, на нашу думку, соціальному працівникові та соціальному педагогові. Проаналізувавши особливості соціальної роботи з військовослужбовцями та

їхніми сім'ями можна зробити висновок, що, незважаючи на збільшення науково-практичних розробок, присвячених проблемі сучасного стану соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями все ще відчувається її недостатня розробленість із позицій ідей соціальної педагогіки і соціальної роботи, без використання яких розвиток цієї проблеми є малоефективним. Було визначено, що соціальна робота з військовослужбовцями вміщує соціальний захист, соціальну підтримку, соціальне обслуговування, адаптаційну роботу й реалізується у сучасній парадигмі держаного управління – соціальних послуг.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому варто здійснити комплексне дослідження теоретико-методичних засад створення і функціонування системи соціальної роботи із сім'ями військовослужбовців, а саме – з'ясувати основні педагогічні підходи та соціально-педагогічні умови здійснення цього виду діяльності, вивчити інтереси і потреби, проаналізувати інноваційні методики та технології розв'язані проблем, назрілих у цій категорії.

Список джерел:

1. Бойцова Н.А., Гелюх О.М., Григораш Т.М. [та ін.]. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей: метод. рек. для педагогів дошк. навч. закл. / НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди [за заг. ред.: К.Б.Левченко, В.Г.Панок, Л.Г.Ковальчук]. Київ: Агенство «Україна», 2016. 100 с.
2. Олексюк Н.С. Соціальна підтримка військовослужбовців Збройних Сил як важливий напрям соціальної політики у США. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія / За ред. В.Поліщук, Н.Горішна,

Г.Слозанська та ін. Тернопіль: Осадча Ю.В., 2018.

3. Sotsialna robota z viiskovosluzhbovtsiamy.
URL: <https://www.kazedu.kz/referat/152813> [in Ukrainian].
4. Соціальна підтримка військових та їхніх рідних можлива завдяки міжсекторальній та міжвідомчій взаємодії різних відомств. Служба психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців.
URL: <https://www.pidtrymka.in.ua/post/socialna-pidtrimka-viyskovih-ta-yihnih-ridnih-bazuvatimetsya-na-mizhsektoralniy-na-mizhvidomchiy-vzaiemodiyi-riznih-vidomstv> (дата звернення: 20.12.2023).

Політило Марія-Анастасія. Соціальна робота з людьми з азартною залежністю

Політило Марія-Анастасія - студентка 4 курсу спеціальності «соціальна робота» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
E-mail: pylypetsivanka@gmail.com

© Політило М.-А., грудень 2023.

Описано особливості соціальної роботи з людей азартною залежністю (лудоманією), її прояви, психологічні і соціальні аспекти в Україні.

Ключові слова: ігроманія, адиктивна поведінка, соціальна робота із запобігання ігрової залежності.

Постановка проблеми (актуальність). У практиці соціальної роботи важливе місце займає проблема адиктивної поведінки громадян, що виникає у результаті неконтрольованого потягу особистості переживати надмірні емоції від стимуляції алкоголем, тютюнопалінням, наркотиками, азартними іграми, а в останні десятиріччя – азартні ігри почали набирати ще більший розвиток та популярність з розвитком цієї сфери в Україні.

Адикції в людей спричиняються багатьма причинами, серед головних – труднощі соціалізації у дитячому та підлітковому віці, незадоволені потреби в спілкуванні, потреба у позитивних емоціях, яскравих відчуттях і враженнях, легкодоступність азартних комп'ютерних способів дозволя і т.п.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визнала ігроманію (лудоманію) психічним розладом, що спричиняє залежність, не менше небезпечну, ніж

алкогольна чи наркотична. Ненадання своєчасного і повноцінного лікування людям, що потерпають від ігроманії, а їх сім'ям відповідного соціального супроводу спричиняє вкрай негативні індивідуальні та соціальні наслідки.

Стан розробленості проблеми. З 1980-х років психіатри почали досліджувати азартною залежністю і визнали неконтрольовану залежність від гри психічним розладом, що спричиняє порушення психіки особистості, зокрема атрофію волевих процесів у регуляції її поведінки. Результати досліджень виявили схильність певної категорії людей до підвищеної азартності у поєднанні зі слабкою волею. З'явилися статистичні дані про частку громадян з ігровою залежністю: від 0,8 до 1% людей різною мірою страждають лудоманією. З них до 90% – чоловіки, 43% схильні до алкоголю, 11% залежні від наркотиків і до 25% мають різні психічні відхилення. Проблеми ігрової залежності досліджували українські дослідники Л.М. Буніна, О.П. Песоцька, Н.В. Терещук, Л.М. Федоренко, Г.В. Чайка та ін.

Водночас проблема соціального супроводу осіб з лудоманією залежністю та їх сімей в Україні залишається недостатньо вивченою. Немає дієвих соціально-педагогічних методик, придатних для соціальної роботи з дітьми, підлітками, юнаками і дорослими людьми для поетапного виведення їх з ігрової залежності.

Виклад основного матеріалу. В Україні проблема лудоманії громадян набула значного поширення і спричинила значний соціальний резонанс. 14 липня 2020 р. Верховна Рада України прийняла закон №768-IX «Про

державне регулювання діяльності з організації та проведення азартних ігор». 23 вересня 2020 р. було створено Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей (Комісія) – український державний регулятор, що займається ліцензуванням та регулюванням сфери азартних ігор в Україні. Одне з нещодавніх рішень цієї Комісії під номером №423 від 13 грудня 2022 р. - «Про затвердження Вимог щодо боротьби з вираженою ігровою залежністю (лудоманією)» [1].

Вимоги встановлюють принципи боротьби з вираженою ігровою залежністю (лудоманією) та основні умови, яких повинні дотримуватися організатори азартних ігор під час вжиття заходів для профілактики та боротьби з вираженою ігровою залежністю. Принципами боротьби з вираженою ігровою залежністю (в вказаному вище Рішенні) є:

- забезпечення профілактики виникнення вираженої ігрової залежності (лудоманії) у особи;
- забезпечення захисту прав гравців і мінімізації проявів вираженої ігрової залежності;
- підвищення рівня обізнаності шляхом забезпечення інформування населення щодо негативних наслідків вираженої ігрової залежності;
- сприяння забезпеченню відповідальної фінансової поведінки фізичною особою з метою мінімізації негативних наслідків участі фізичної особи в азартній грі шляхом підвищення фінансової культури населення (запобігання формуванню думки щодо можливості легкого виграшу в азартній грі, участі в азартних іграх як альтернативи трудовій діяльності чи постійного джерела доходу);
- дотримання організаторами азартних ігор принципів

відповідальної гри;

- о сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства та закладів охорони здоров'я, що надають допомогу особам з ознаками ігрової залежності, надавачів соціальних послуг, що надають соціальну послугу соціально-психологічної реабілітації осіб із ігровою залежністю.

Організаторів азартних ігор вказаним Рішенням зобов'язано, зокрема: а) надавати гравцям інформаційні матеріали щодо гральної залежності; б) обмежувати участь особам з ігровою залежністю щодо азартних ігор шляхом внесення до відповідного Реєстру, а також обмежувати доступ до участі в азартних іграх особам, які не досягли 21-річного віку, обмежено дієздатним та недієздатним особам; б) надавати гравцям інформацію (контактні дані, телефон служби підтримки) про діяльність закладів охорони здоров'я та/або медичних працівників, які лікують ігрову залежність.

Сам факт прийняття на державному рівні в Україні таких регуляторів засвідчує надзвичайну ситуацію з ігровою залежністю українських громадян, особливо дітей та молоді, які обходять вказані обмеження та вимоги завдяки комп'ютерним іграм і мережі Інтернет.

Аналіз досліджень дає можливість сформулювати усереднених «портрет» людей з ігровою залежністю: ігрова залежність притаманна особам з емоційною нестійкістю, більшою мірою чоловічої статі, віком 21-40 років, з середньою або (меншою мірою) з вищою освітою, з них більша половина мають роботу, половина з них одружені, мають конфліктні відносини в сім'ї, менша половина ігро-залежних схильні до зловживання

алкоголем, половина мали суїцидальні та протиправні вчинки.

Знаходимо в публікаціях клінічні симптоми ігроманії:

1) Синдром патологічного потягу до гри - виявляється у надмірному прагненні грати в азартні ігри, незважаючи на будь-які перешкоди (сім'я, робота, обов'язки, економічні проблеми, політична, захворювання). Супроводжується: а) ілюзією впевненості у виграші та контролю ігрової ситуації; б) вірою у власні особливі якості; в) передчутті задоволення від майбутньої гри; г) інфантильними уявленнями про шалений матеріальний виграш та повагу до своєї персони з боку оточуючих людей, інших гравців. В окремих випадках людина має слухові або візуальні галюцинації (шум ігрових автоматів, рулетки, музики та ін.). Свідомість такої особи непомітно занурюється в гру, яка дозволяє забути про реальні щоденні турботи; пропадає спроможність припинити гру, вийти з ігрового трансу; втрачається самоконтроль власної поведінки.

У випадку заборони або примусового припинення гри виникають комплекс емоційних, вегетативних, соматичних, поведінкових реакцій:

- тривога, депресія, підвищена дратівливість, емоційна нестриманість;
- безсоння, неприємні сновидіння, сцени ігрового азарту у сні;
- підвищена пітливість, почервоніння шкіри обличчя, тахікардія, стенокардія, головні болі;
- погіршення апетиту, зниження працездатності та інтересу до роботи, відчуження від членів сім'ї;
- внутрішня спустошеність, іноді суїцидальні думки чи самоушкоджуючої поведінки та агресії.

Виникає нав'язливе бажання помститися за заборону грати в гру, що заміщається непереборним потягом до гри, обмірковуванням способів подолати перешкоди, що стоять на шляху задоволення свого бажання, уникання осіб, які забороняють грати, добування грошей для подальшої гри (з використанням обману, злодійства, вимагання та ін.). Така напруга (синдром) триває від 12 год до декількох днів.

У випадках повторної можливості поринути в гру (подолавши перепони) і здобуття виграшу емоційно-соматичний стан радикально трансформується – особа знову переживає піднесений настрій, почуття перемоги, переваги, схильна до необачного витрачання грошей, сподіваються повторити успіх, рясно фантазують про майбутню гру і про те, що будуть робити з дуже великими виграшем.

2) Синдром ігрового трансу – особа захоплена грою, переживає азарт, і не може зупинитись. Навіть виграш або значний програш не впливає на її багатогодинну ігрову гонитву (до 14 годин і більше), поки в неї є кошти (гроші) для участі в грі – вона не припиняє спроби виграти, перемогти. Після банкрутства може вдаватися до пошуку грошей (позичати або красти). Тривалий ігровий азарт спричиняє перенапруження, виражені астеничні розлади, тахікардія, слабшає концентрація уваги, пам'ять, знижується здатність контролювати хід гри. Людина не може самотужки припинити гру, покинути ігрове приміщення або вимкнути комп'ютер. Друзі та родичі не в змозі насильно витягнути гравця з ігрового приміщення через його агресивний спротив.

Перебуваючи в стані ігрового трансю, людина забуває про всі особисті і соціальні клопоти. Під час розмови каже, що в грі вона «відпочиває», або відновлюються після роботи, бо «мають на це право».

Через рік після початку ігрової залежності в людини можуть виникнути негативні особистісні, поведінкові, емоційні, інтелектуальні порушення, соціальна відчуженість:

- брехливість, безвідповідальність;
- конфліктність;
- порушення трудової дисципліни, збайдужіння до роботи;
- криміногенність (крадіжки, шахрайство);
- емоційне огрубіння, занедбаність особистої гігієни і зовнішнього вигляду;
- постійна тривожність, депресія, суїцидальні думки;
- самотність;
- звуження кола інтересів, втрата емоційних зав'язків з друзями;
- образливість, вибуховість, брутальність, егоїзм;
- необґрунтовані вимоги до рідних чи друзів;
- ігнорування матеріальних потреб родичів, економія грошей на всьому заради збереження грошей для гри.

Принципами соціальної роботи з узалежненими людьми є: розуміння замість засудження; добровільність та партнерство замість контролю; конфіденційність, щирість та довірливість стосунків з клієнтами; співпраця з сім'єю клієнта; допомога для активізації волі клієнта.

На цей час розроблено декілька моделей профілактики ігроманій та узалежнень: 1) модель моральних принципів (акцент на аморальності залежностей); 2) модель

залякування (примус не грати в азартні ігри чи вживати наркотичні речовини); 3) модель оздоровчих знань (поліпшення інформації про шкідливість азартних ігор та наркотиків, оздоровчі програми для розвитку звичок здорового способу життя); 4) модель афективного навчання (зміщення уваги людини на способах подолання особистісних дефіцитів – зміцнення самооцінки, усвідомлення особистісних цінностей, навичок подолання тривоги, чим зменшиться потреба в азартних іграх, вживанні алкоголю, наркотиків).

Згідно з чинним українським законодавством і практикою діяльності соціальних та медико-соціальних служб, соціальний супровід осіб з ігровою залежністю передбачає планомірну роботу з метою подолання клієнтом життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу клієнтів.

Основними формами соціально-терапетичної роботи з ігроманами є:

1) Психокорекція - усунення недоліків у розвитку особистості з ігровою залежністю, розширення способів реагування особи на стимули (в даному випадку – азартні ігри чи інші залежності), формування навичок більш гнучкої та різноманітної поведінки, підвищення можливостей до адаптації та захисних механізмів, які відволікатимуть увагу від азартних ігор.

2) Рекреаційна психотерапія – відновлення втраченої цілісності сприйняття і повноти переживання життя. Засобами є безпосередні контакти з природою і творами культури (різні форми активного оздоровлення та відпочинку, туризму, спілкування з мистецтвом,

архітектурою, історією). У рекреативній терапії зміщення цінностей відбувається без примусу, спонтанно і ненав'язливо.

3) Духовна допомога – метод допомоги людям з адиктивною поведінкою в основі якого лежить принцип: різноманітні залежності, пристрасті до алкоголю і т.п. є результатом гріховного життя, в результаті якої порушується гармонія душі і тіла. Фахівцям соціальної роботи доводиться зважати на духовних складових реабілітаційного процесу, звертатися за допомогою до церковної практики, оскільки духовна підтримка потрібна людям з адикціями на стадії реабілітації, задля недопущення рецидиву. Кінцевою метою для Церкви є спасіння душі людини, до якого Бог закликає всіх. Подолання залежності стає необхідним кроком на шляху порятунку. Церковна реабілітація людей, що потрапили в залежність є повернення їх на шлях порятунку, що веде до вічного життя, відновлення соціальних навичок. Особливістю церковної реабілітації є органічне включення реабілітаційного процесу в життя церковної громади.

4) Психотерапія - телефонне консультування, участь у групах взаємодопомоги («анонімні гравці» – АГ); поведінкова терапія (суттєвисте формування відрази, десенсибілізація, тренінг соціальних навичок, навчання навичкам попередження зривів); фармакологічні та фізіотерапевтичні лікувальні програми; використання засобів фізичної культури (спеціально організовані гімнастичні та силові вправи).

Висновки. Соціальну роботу з людьми слід будувати з огляду на соціальні, психологічні, фізіологічні передумови

їх ігрової залежності, пошук методів і форм роботи, прийнятних для конкретного клієнта і з огляду на той етап зміни поведінки, на якому він перебуває. У соціальній роботі з людьми що мають адиктивну поведінку виділяють три різновиди програм: профілактичні, лікувальні та реабілітаційні.

Основними методами соціально-терапевтичної роботи з ігроманами є: рекреаційна психотерапія, психокорекція, духовна допомога, психотерапія. Для запобігання поширенню ігрової залежності, необхідно використовувати різні засоби і форми комплексного наукового дослідження (в тому числі – психологічного) та профілактики цього соціально-психологічного явища, насамперед на державному рівні шляхом створення комплексної програми.

Список джерел:

1. «Про затвердження Вимог щодо боротьби з вираженою ігровою залежністю (лудоманією)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-23#n15>
2. Інформація щодо ігрової залежності (лудоманії), її проявів та наслідків, методик лікування. URL: <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/32809.html>
3. Лудоманія: як виявити і перемогти ігрову залежність. URL: <https://www.ua-football.com/ua/betting/bettingschool/1596638852-ludomaniya-yak-viyaviti-i-peremogti-igrovu-zalezhnist.html>
4. Як гра перетворюється на хворобу? URL: <https://nagrani.com.ua/uk/yak-gra-peretvoryuetsya-na-hvorobu>
5. Соціальний портрет осіб з ігровою залежністю. URL: <https://blagodarmed.com/uk/igromaniya/soczialnyi-portret-licz-s-igrovoj-zavisimostyu/>
6. Ігроманія: сучасні реалії та шляхи подолання Ігроманія: сучасні реалії та шляхи подолання. URL:

<https://unl.ua/media/public/files/old/respgame/21.PosybnykIgromaniya.pdf>

7. Ігрова залежність. URL: <https://www.mvk.if.ua/news/2658>
8. Наслідки ігromанії. URL: <https://pryntsyf.if.ua/naslidky-i-shkoda-ihromaniyi/>
9. Лудоманія – патологічна пристрасть до азартних. URL: <https://psyhosoma.com/uk/ludomaniya-patologichna-pristrast-do-azartnix-igor/>
10. Як азартні ігри впливають на мозок і хто найбільш вразливий до залежності. URL: <https://www.apa.org/monitor/2023/07/how-gambling-affects-the-brain>
11. Соціальна неблагополуччя та серйозність азартних ігор: популяційне дослідження з реєстраційним зв'язком. URL: <https://academic.oup.com/eurpub/article/31/6/1217/6375595>
12. FAMILY, FINANCES AND GAMBLING: DEALING WITH PROBLEM GAMBLING. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/family-finances-gambling-dealing-problem-fisayo-oke>

Радух Марта. Вплив кінофільму «Дім дивних дітей міс Сапсан» на глядача

Радух Марта – студентка Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності, АПЗ2с
E-mail: marta.raduch10@gmail.com

© *Радух М., грудень 2023.*

Одним з методів психологічного розвантаження є кінотерапія, завдяки перегляду якісних кінотворів людина відволікає увагу від власних клопотів, стресогенних життєвих обставин, звільняється від монотонії, долає «емоційне голодування», набуває недоступний у реальності життєвий досвід. Подано структурний аналіз впливу на глядача американського кінофільму-фентезі «Дім дивних дітей міс Сапсан» Тіма Бертон, знятого за однойменною книгою Ренсома Піггза.

Назва кінофільму: «Дім дивних дітей міс Сапсан». Рік створення – 2016. Країна виробник – США.

Імена головних акторів : Ейса Баттерфілд, Ева Грін, Семюель Л. Джексон, Джуді Денч.

Жанровий напрям: фентезі та хоррор.

Назва кіножанру - пригодницький фільм, фантастичний фільм, фентезі.

Імена головних персонажів. Ім'я головного героя (протагоніст) - Джейк Портер. Ім'я антигероя (антагоніст) - Містер Барон. Імена героїв другого плану: Клер Денніс, Гордон, Енок О'Коннора, міс Перегрін.

Короткий зміст (фабула) першого акту. Перший акт фільму «Дім дивних дітей міс Сапсан» розгортається навколо головного героя, Джейка Портера. Джейк веде звичайне життя в Америці, але його світ змінюється після загадкової смерті його дідуся Абраама.

Після трагічної події Джейк вирушає в Англію, де розташований «Дім дивних дітей» - будинок, де живуть діти з особливими здібностями, керований таємничою міс Перегрін. Під час свого перебування в будинку Джейк знайомиться з різними дітьми, кожен з яких має унікальні і надприродні здібності.

За допомогою нових друзів і разом з міс Перегрін, Джейк починає розгадувати таємниці, пов'язані з його дідусем і його власними коріннями. Вони вступають у пригодницьку подорож, де виявляються небезпеки, магія та загадкові події. Перший акт створює підґрунтя для глибокого розкриття персонажів та розвитку фантастичної історії.

Фабула другого акту (розвиток подій). Другий акт фільму розкривається з подальшим розвитком подій після знайомства Джейка з дітьми та вступу його в «Дім дивних дітей». У цьому акті головні герої докладають зусиль, щоб розкрити таємниці свого минулого та збагнути, яку роль вони відіграють у світі, де реальність та фантастика зливаються.

Міс Перегрін та Джейк стикаються з різними викликами та небезпеками, серед яких виявляється темний антагоніст, Барон, який загрожує існуванню «Дому дивних дітей». Діти з особливими здібностями виявляють свої унікальні та потужні властивості в боротьбі з цим злом.

У цьому акті також розкриваються глибші зв'язки між персонажами, їхні індивідуальні історії та обов'язки. Змагання між силами добра і зла посилюється, а головні герої намагаються знайти рішення, як зупинити загрозу та врятувати світ, який вони знають.

Фабула третього акту (розв'язка). Третій акт фільму приводить до розв'язання конфлікту та вирішення основної теми. Головні герої зіштовхуються з остаточною битвою проти темних сил та зловмисника Барона. Під час цієї битви кожен з дітей виявляється надзвичайно важливим у запобіганні катастрофи, і вони використовують свої унікальні здібності для перемоги над темрявою. Джейк, разом зі своїми новими друзями, виявляється ключем до розкриття таємниці, яка оточує «Дім дивних дітей».

За допомогою спільних зусиль і талантів кожного дитини герої забезпечують перемогу над злом. Розв'язка вирішує всі невирішені загадки, з'ясовує стосунки між персонажами і допомагає кожному дитині прийти до власного розуміння себе і своїх можливостей. Після завершення боротьби з темрявою, герої можуть повернутися до свого звичайного життя, але вони залишаються з незабутнім досвідом та важливими зв'язками.

Характер психологічного впливу на глядача. Фільм справив сильний психологічний вплив на глядачів, викликаючи домінуючі емоції захоплення, цікавості та теплих відносин між персонажами. Також виникає враження напружності та хвилюючого очікування, але разом із тим фільм залишає почуття надії та натхнення через тему прийняття себе та важливість дружби.

Приклади сценарних «гачків». Сценарні «гачки» - кінематографічні засоби, якими режисер фільму втримує увагу глядача. Вони стоять на шляху кіногероя і не дають впродовж сюжету йому досягти до мети.

Перешкода: Основною перешкодою для героїв є конфлікт із темрявою та злими силами, представленими персонажем Барона. Герої повинні подолати цю загрозу, об'єднуючись та використовуючи свої особливі здібності для захисту себе і свого дому.

Загроза: Головною загрозою є вплив темряви, яку втілює Барон, і його намагання використовувати унікальні здібності особливих дітей для досягнення власних злих цілей. Це створює небезпеку для існування дітей та всього їхнього світу.

Таємниця: Сюжет містить численні таємниці, зокрема, навколо походження особливих дітей, їхнього дому та природи темних сил. Герої розгадують ці таємниці, щоб збагнути свій світ та знайти шлях до перемоги.

Новина: Новиною може бути виявлення Джейком своїх особливих здібностей та його здатність взаємодіяти з особливими дітьми. Ця новина стає ключовою для об'єднання героїв у боротьбі проти загрози та розкриття таємниць їхнього світу.

Сірко Роксолана, Слободяник Володимир. Аналіз дослідження особистісних домагань молоді, як суб'єктів самозбережувальної поведінки

Сірко Роксолана - начальник кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор психол. наук, професор

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9398-6272>

E-mail: r.sirko@i.ua

Слободяник Володимир - начальник інституту післядипломної освіти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, канд. психол. наук, доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6533-3453>

E-mail: slobodyanyk2014@gmail.com

© Сірко Р., Слободяник В., лютий 2024.

Здійснено аналіз впливу рівня домагань на формування самозбережувальної поведінки у сучасній молоді. Висвітлено теоретичні основи особистісних домагань студентів як особливого психологічного феномену. Проаналізовано особливості взаємозв'язку та взаємовпливу рівня домагань на формування життєвих цілей студента, як суб'єкта самозбережувальної поведінки.

Ключові слова: самозбережувальна поведінка, мотивація, домагання, рівень домагань, високомотивовані, низькомотивовані.

Постановка проблеми. На даний час активно вивчається мотивація досягнення як особливий психологічний феномен. Актуальність даної проблеми обумовлена значимістю впливу рівня домагань на процес навчання, вибору і виконання професійних обов'язків. Прагнення до поліпшення результатів, незадоволеність досягнутим, наполегливість у досягненні

своїх цілей, - є одною з найважливіших властивостей особистості, яка впливає на всю життєдіяльність людини. Дослідження, які проведені останні десятиліття, змінили багато уявлень про рівень домагань особистості. Однак відмінності і їх вплив на формування життєвих цілей не достатньо вивчені [1; 5].

Метою роботи є проаналізувати теоретичні основи особистісних домагань студенті як особливого психологічного феномену. Об'єктом дослідження виступила мотивація, а предметом дослідження – особистісні домагання студентів, які впливають на формування життєвих цілей [4; 5; 6].

Ступінь розробленості. Для проведення нашого дослідження був запропонований аналіз особливостей взаємозв'язку та взаємовпливу рівня домагань на формування життєвих цілей студента, як суб'єкта самозбережувальної поведінки. Під рівнем домагань людини розуміють її потреби, мотиви або тенденції, які проявляються в мірі складності цілей, які вона ставить перед собою. Рівень домагань – характеризує: 1) Рівень складності, досягнення якого є загальною метою майбутніх дій – мету ідеально; 2) вибір суб'єктом мети чергової дії, яка формується в результаті переживання успіху або невдачі ряду минулих дій, - рівень домагань в даний момент; 3) бажаний рівень самооцінки особистості – рівень Я Прагнення до самооцінки в умовах, коли людина рівна в виборі міри складності чергової дії, приводить до конфлікту двох тенденцій: 1) підвищення домагань, щоб отримати максимальний успіх; 2) зниження їх, щоб уникнути невдачі [2; 5].

Аналіз наукових джерел дає можливості стверджувати,

що люди з реалістичним рівнем домагань відрізняються впевненістю в своїх силах, наполегливістю досягнення мети, більшою продуктивністю, критичністю в оцінці досягнутого [1; 2; 3; 4; 5; 7; 9].

Виклад основного матеріалу. Під час проведення дослідження ми виходили з того, що в кожному окремому випадку мотивація неоднозначно, залежить від множини факторів. Рівень домагань повинен бути відносно постійним і мати цілісну багато структуру.

При вивченні життєвого шляху особистості студентів встановлений статистично-значимий ($P < 0,05$) відмінності по шкалах екстраверсії психофізичної конституції сімейної ситуації по шкалах: екстраверсії, психофізіологічної конституції, сімейної ситуації, стилю виховання, соціальної активності та соціального положення.

Низькомотивовані студенти по цьому тесту мають синдром сімейного дефіциту, а саме незадоволеність взаємовідносинами з батьками, не достатній вплив з боку сім'ї у дитинстві, юності спостерігається неорозогенний стиль виховання. Схильність до соматичних порушень, низька стійкість до стресових ситуацій, їм притаманна незначна ситуативна напруга у міжособистісних та соціальних взаємодіях.

Високомотивований обстежений має більш високі показники по методиці 8 PF Кеттела ніж низькомотивований. Вони більш товариські, інтелектуальні, експресивні. Мають високу нормативність в поведінці, більш чутливі, сміливіші (прагнуть бути добре інформованими). Низькомотивовані студенти мають

нижчий інтелектуальний розвиток, замкнутий, стриманий, перебувають в очікуванні завдань, недостатньо організовані [10].

Варто зазначити, що застосування кореляційного аналізу дозволило виявити ряд статистично значимих зв'язків між мотивацією досягнення і емпіричними показниками рівня домагань та смисложиттєвими орієнтаціями (цілі в житті, процес життя, локусконтродю життя). Якісний аналіз результатів кореляційного аналізу показав про суттєвий вплив предметно-операційних, когнітивних і комунікативних факторів навчальної діяльності на особистість студента. В значній мірі мотивація досягнення студентів обумовлена їх комуні комунікативними ($r=0,0802$; $p<0,05$) інтелектуальними здібностями ($r=0,0802$; $p<0,05$), організаційними нахилами ($r=0,562$; $p<0,05$), емпатією ($r=0,732$; $p<0,05$), емоційною напруженістю ($r=0,840$; $p<0,05$) [5].

Студенти, діяльність яких орієнтована на досягнення успіху, володіють широким діапазоном комунікативних властивостей, стресостійкістю у спілкуванні, спрямованістю на інновацію навчальної діяльності [7; 8; 9].

При проведенні факторного аналізу високо мотивованих і низько мотивованих студентів було виявлено 6 значимих факторів, які відображають взаємовплив показників даного гіпотетичного конструкта. При аналізі матриці факторизації в якості граничного критерія була вибрана факторна вага 0,4. Сумарно- модель пояснює 72,5% без вхідної матриці даних.

- *Перший фактор* охоплює – 26, 9 % дисперсії висхідної матриці, другий пояснює 11,6% даних, третій – охоплює 8,2% , четвертий розкриває 24,2%; п'ятий пояснює 13,8%,

шостий охоплює 11,2%. У перший фактор увійшли з високозначимими факторними вагами такі показники: творча активність, намічений рівень мобілізації зусиль, процес життя, локус контролю життя. Ми його назвали фактор керованістю життя.

- У *другий фактор*, названий нами «нормативністю поведінки» увійшли показники: зняття напруги, спілкування, розсудливість та безпечність, нормативність поведінки.
- У *третій фактор* лиш один показник, що має назву «складність завдання».
- До *четвертого фактору* увійшли два показники «кар'єра» та саморозуміння.
- У *п'ятий фактор* з найбільш факторними вагами увійшли такі показники: творча активність, повага до людей і вплив на оточуючих, креальність, внутрішній мотив. Ми його назвали творча активність.
- До *шостого фактору* увійшли три показники, а саме: мотив уникання невдач, закономірність результатів, очікуваний рівень результатів. Ми його назвали уникання невдач [5].

Висновок. Виходячи з результатів дослідження та огляду літератури можна зазначити, що високомотивовані студенти ставлять перед собою ціль, усвідомлюють і планують рівень зусиль, які є необхідним для досягнення результатів діяльності. Мета є потужним мотиваційним фактором, яка стимулює, активізує, стимулює дію студента. Якщо мета чітко визначена, то це творчо активізує діяльність і дає змогу віддалити психічне перенасичення, стому і зняти напругу.

Низькомотивовані студенти (за результатами

дослідження) при вагомому вираженні робочої мотиваційної спрямованості не отримують задоволення від самого процесу навчальної діяльності, а саме процесуального компоненту мотивації. У них відсутнє прагнення долати труднощі, які виникають у навчальній діяльності, випробувати свої сили та здібності.

Список джерел:

1. Баклицький І.О., Слободяник В.І. Психологічні дослідження ціннісних орієнтацій студентів // Тенденції розвитку психології та педагогіки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 4-5.11.2016 р.). К.: «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. - С.62-63.
2. Сірко Р.І., Слободяник В.І. Аналіз успішності студентів-психологів у процесі фахової підготовки до особливих умов діяльності // Особистість в екстремальних умовах: матеріали VIII всеукр. наук.-практ. конф. (м.Львів, 12.05.2017 р.). Львів, 2017. С.109-111.
3. Слободяник В.І., Сірко Р.І. Психотренінгова програма соціально-психологічної адаптації курсантів та студентів першого курсу ВНЗ ДСНС України // Матеріали 15-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, м.Київ, 24-25.09.2013 р. Київ, 2013. С.263-265.
4. Слободяник В. І. Дослідження ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя серед курсантів вищих навчальних закладів системи МНС / Володимир Слободяник // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Вип. 308 : Педагогіка та психологія / наук. ред. Філіпчук Г. Г. Чернівці : Рута, 2006. С. 132–140.
5. Слободяник В.І., Сірко Р.І., Баклицький І.О. Особистісні домагання як фактор формування життєвих цілей студента // Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість в екстремальних умовах», м. Львів 17.05.2019. Львів. 2019. С. 123-125
6. Sirko, R. I.; Slobodanyk, V. I.; Sheveleva, Yu A. theoretical analysis of the psychological concept of self-preservation behavior among specialists in extreme types of activities. publishinghouse "Baltijapublishing", 2022.
7. Сірко Р.І., Слободяник В.І. Дослідження особистісних домагань студентів, як суб'єктів самозбережувальної поведінки.

2024. PhD Thesis.

8. Слободяник В.І. Етимологічний та лексичний аналіз терміну «самозбережувальна поведінка», соціально-психологічні та гуманітарні виміри безпеки життєдіяльності: Збірник тез доповідей I Науково-практичної конференції з міжнародною участю. Львів, 2022. С. 119-123.
9. Грищенко С., Беседа Н., Слободяник В., Кулеша-Любінець М., Баштовенко О., Трифонова О. Технології нейропсихологічного здоров'я. МОЗОК. Широке дослідження штучного інтелекту та нейронауки, 13 (3), 166-180. 2022.
10. Баклицька, О. П., Баклицький, І. О., Сірко, Р. І., & Слободяник, В. І. Психодіагностика. Психологічний практикум: навч. посібн. Львів: СПОЛОМ, 2015.

Сулятицький Іван.
Соціопсихічні кореляти збереження
психічного здоров'я учасників операції
об'єднаних сил

Сулятицький Іван - доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи Львівського національного університету ім. І. Франка, канд. психол. наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки і оборони
E-mail: sulo@ukr.net

© *Сулятицький І., січень 2024.*

У психологічному устрої національного життя українства загалом і у психологічному стані гармонії душевного і тілесного здоров'я великої частини українського громадянства на сьогодні склалася затяжна психосоціумна криза, спричинена як надмірними гібридними ударами війни на Сході України так і розбалансованим загальнодержавним менеджментом.

Попри те воїнство України маючи звичайно великий вінок психічних травм з війни має ще і великі сукупні запаси стійкості. За нашими дослідженнями [6], в 49,7% учасників ООС встановлено високий рівень комунікативних здібностей, у 34,3% – середній, і лише в 16% – низький рівень комунікативних здібностей. Більшість учасників ООС швидко встановлюють контакти з колегами та оточуючими. У 37,9% учасників ООС встановлено високий рівень моральної нормативності, у 45,2% – середній; Більшість учасників ООС характеризуються середнім рівнем моральної нормативності – прагненням дотримуватись

загальноприйнятих норм поведінки. Результати методики показані на рисунку 1.

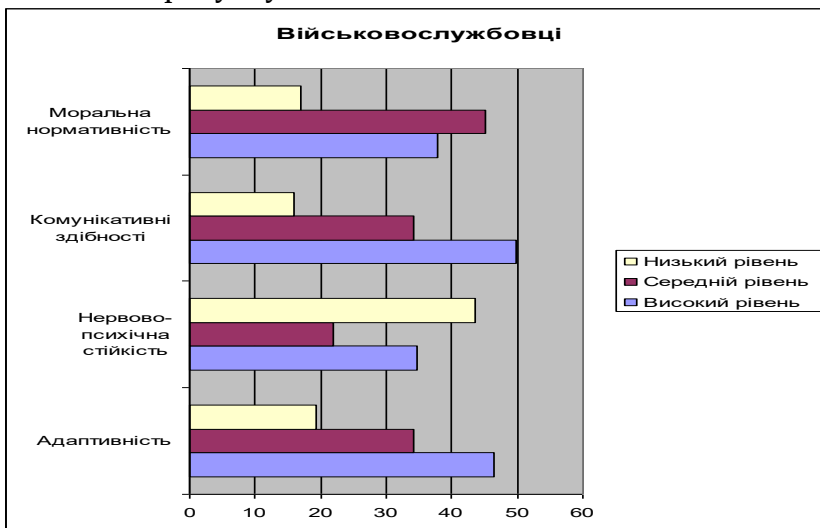

Рис. 1. Результати відсоткового аналізу учасників ООС за багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» А. Маклакова, С. Чермянника

Згідно з результатами дослідження вольової саморегуляції за методикою А. Зверкова Е. Ейдмана встановлено, що в 48,6% учасників ООС переважає високий рівень наполегливості, у 34,2% середній. Таким особистостям властиве бажання завершувати розпочаті справи, повага до соціальних норм, прагнення діяти відповідно до соціальних вимог. Також в 50,3% учасників ООС встановлено високий рівень самовладання, у 32,3% – середній. Учасники ООС емоційно врівноважені, контролюють свої дії в різноманітних ситуаціях. Їм притаманні внутрішній спокій, упевненість у собі, відсутність страху перед невідомим, готовність до сприймання нової інформації, що як правило, поєднується із свободою у поглядах, тенденцією до

волевиявлення та радикалізму [5;7]. Результати методики показані на рисунку 2.

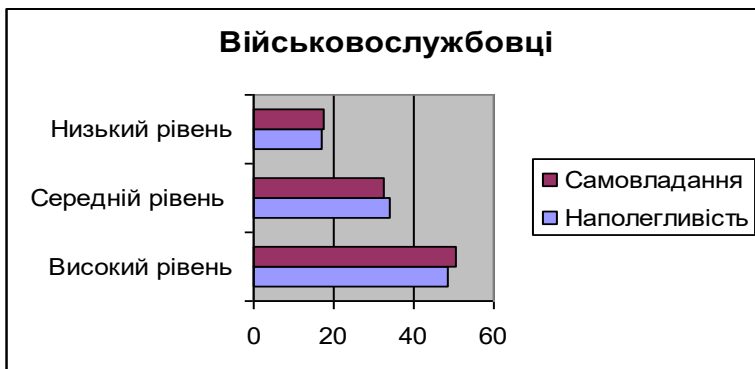

Рис. 2. Результати відсоткового аналізу учасників ООС за методикою дослідження вольової саморегуляції А. Зверкова Е. Ейдмана

Про що мова? Коли говоримо за соціопсихічне маємо на увазі сукупний функціональний прояв рис і якостей, що складають типову психіку спільноти-народу-нації чи його конкретної частини – в нашому полі розгляду – війська, воїнство. Параметрами соціопсихіки виступають менталітет спільнот, етнічних груп, соціально-психологічні механізми що вибудовують спільну долю(соціальну динаміку), глибинні соціально-психологічні і духовні параметри соціуму, підсвідомі регулятиви, підсоння. Соціопсихічним є однаковість багатьох що робить їх єдиним-психічне оснащення неперервності буття спільноти як одиниці, а точніше за висловом Г.Шпета – те, в чому «думання і діяння багатьох (маси народу, спільноти- І.С.) постає як щось ЄДИНЕ» [7].

Соціопсихічним є параметр ідентичності: Критика якоїсь соціальної поведінки чи навіть якоїсь народної слабінки не повинна зодягатися у національний образ...Цим затьмарюємо цілісну культурну ідентичність. Відкинувши українську культурну ідентичність, як клей,

що тримає українське суспільство разом, нова українська влада не привнесла як і попередня не привносила нічого взамін. Виникають вакууми. Залишимо для політологів аналіз фрази із відомої книги другого глави держави [3] «Етнографи вже давно відзначають, що на сході України з'являється усе більше людей, що відносять себе в однаковій мірі і до українців, і до росіян. Може, у цьому одна з розгадок того високого рівня терпимості (стукаю по дереву!) Президент з державницьким мисленням мав би, отримавши таку інформацію, не стукати по дереву, а бити на сполох. Адже йшлося про збільшення груп людей з подвійною ідентичністю в областях, що межують з Російською Федерацією, очільник якої не приховує неоімперських амбіцій [1]. Рівнозначно як і бренд - Перестати стріляти.

Психосоціетальні ресурси виразно значимі при шоківних станах психічного здоров'я соціуму; ... Приклад – війна, зокрема її багатоплощинна гібридність.

Про те, як дбають у цивілізованих країнах про засади психічного здоров'я особистості добре простежується у ставленні до військових. Прикладом може бути Ізраїль, як країна з тривалим досвідом сучасної війни, де навчають самих військових діагностувати симптоми психологічного шоку серед своїх соратників та долати їх безпосередньо на полі бою ще до того, як цей стан переросте у затяжну й важку травму [5;].

Загалом у цивілізованих соціумах стало невід'ємним елементом першої допомоги терапія після психологічного шоку. Навіть за відсутності тілесних пошкоджень солдатам надається психологічна допомога

після травматичного шоку. В силу стереотипів військові як правило відхиляли визнання потреби психологічної допомоги.. У той час, як тілесні рани вважалися почесними відзнаками, психологічні травми недооцінювалися або, ще гірше, розглядалися як вияв слабкості. Таке вузьке розуміння психічної витримки примушувало військових уникати звернень по допомогу, адже вони були переконані в тому, що зможуть подолати емоційний стрес і самостійно зберегти особисте психічне здоров'я. [5]. Протягом останніх років таке розуміння психічного здоров'я у збройних силах почало змінюватися. Наприклад, Міністерство оборони США інвестувало 2,7 млн. дол. в інформаційну кампанію «Справжні воїни» («Real Warriors»), котра спрямована на заохочення військових до самостійного звернення по допомогу. Одним з найсильніших аспектів цієї кампанії стало публічне обговорення власних історій досвіду боротьби з ПТСР, якими ділилися з громадою представники керуючого офіцерського складу армії США. Були прийняті відповідні політики, які гарантували, що проходження курсу психологічної реабілітації не ставало на заваді кар'єрі або отриманню допуску до державних таємниць [5].

Реальний приклад - Канадські збройні сили (CAF). Військовий капеллан ЗС Канади Humberto Lopez відзначив, що їхня служба як і спеціалісти інших гуманітарних служб, приділяють велику увагу психічним розладам своїх військовослужбовців та проблемам, пов'язаних з ними. «Ми часто використовуємо словосполучення ВИ НЕ САМОТНІ, коли говоримо про це. Добре знаючи всі труднощі, з якими стикаються воїни

їх всебічно закликаємо не боятися звертатися за професійною допомогою. Ці труднощі полягають в тому, що військовослужбовці бояться осудження через наявність даної проблеми, що може мати наслідки на подальший розвиток їхньої кар'єри. [9]. Основні шляхи надання допомоги військовослужбовцям: від служби військових капеланів в армії Канади полягає в наступному:

1. Надаємо допомогу кожному без винятку військовослужбовцю. Допомога членам його/її сім'ї надається через військові та приватні установи.

2. Збройні Сили Канади всебічно піклуються про психологічний стан своїх воїнів і капелани є невід'ємною частиною вирішення цієї проблеми. Військовослужбовці можуть звернутися до нас у будь який час.

3. Навчання для солдат на тему психологічного здоров'я та його важливості. Це допомагає їм знайти та реалізувати себе в суспільстві та налагодити стосунки з сім'єю та друзями. Яким чином ми це робимо? Ми організовуємо зустрічі, відкриті дискусії, діалоги, запрошуємо спеціалістів з різних сфер, які проводять тренінги для наших військовослужбовців. Також на допомогу нашим хлопцям приходять досвідчені та висококваліфіковані капелани.

4. Ми навчаємо наших військовослужбовців та проводимо лекції за наступними темами: Соціальний, фізичний, психологічний, духовний добробут. Брат за брата: програма підтримки один одного; Попередження самогубств; Ведення здорового способу життя та здорового харчування; Як справлятися зі злістю в різних ситуаціях.

5. Готують та інструктують військовослужбовця та його сім'ю ще до відправлення на завдання за межами країни. Під час виконання місії проводять спеціальні тренінги для солдат та лекції по саморозвитку. По поверненню з місії, капелани проводять реабілітаційні тренінги [7; 9; 10].

Базовими складовими такого ресурсу, на нашу думку, є три з шести факторів, що вибудовують колективну душу чи психічну єдиність «ми», це – геопсихічний, культурно-морфічний і глибинно-психологічний [7].

Травми війни як соціопсихологічний ресурс суспільного здоров'я у кризові періоди. Травма має подвійну природу: спочатку проявляється руйнівна сила, вона забирає здатність людини жити і радіти життю. Інша сторона, парадокс травми – її здатність зцілювати і трансформувати людину. Скільки у людини травм, стільки і ресурсів за допомогою яких вона бореться з нею [4]. В пам'яті індивіда що пережив травматичні події, з'являються провали, для нього стає неможливою вербалізація того що з ним відбулося [7]. В терапії людей, які пережили тяжкі психотравми робота спрямована на інтеграцію, об'єднання дисоційованих частин особистості. Тут важливо ціннісна конструкція діалогової психотерапії [5].

Фактор капеланства, зокрема військового душпастерства. Настановча лінія капеланів – «Бути поруч». Однак капелани не встановлюють діагнози, це роблять лікарі-психіатри. Капелани співпрацюють з даними спеціалістами для загального благополуччя військовослужбовців. Якщо військовий демобілізується і має можливість розпочати нове життя, у священника продовжується душпастирська робота [2]. До нього

продовжують звертатися за духовною підтримкою колишні підопічні, що повернулися з війни, і члени їхніх родин. Ветерани приходять на сповідь, розповідаючи святим отцям про жахи війни, тож знову і знову повертають їх спогадами на передову. «Лише глибока віра і почуття великої почесної місії допомагає капеланам справлятися з наслідками посттравматичного стресу, – ділиться владика Іоан [2].

Таким чином, для збереження психічної сили головного мобілізаційного резерву країни – учасників АТО/ООС крім стандартної лікувальної психотерапевтичної практики важливо використовувати сукупні психічні чинники суспільного характеру. Саме соціопсихічне в народі може протистояти тому, що прозвучало від Путіна з його виступу на VI всесвітньому конгресі російських співвітчизників у жовтні 2018 року «Огромный «русский мир» никогда не строился исключительно и только по этническим, национальным или религиозным принципам. Он объединял всех, кто духовно связан с Россией, кто чувствует эту духовную связь с нашей родиной, кто считает себя носителем русского языка, культуры, русской истории» [1]. Вміння гуртуватись і вистояти натиск – наші базові психічні кореляти перемоги.

Список джерел:

1. Війна ідентичностей. Україна опинилася перед новими викликами. URL: <https://www.ar25.org/article/viyna-identychnostey-ukrayina-opynylasya-pered-novymy-vyklykamy-akademik-larysa-masenko.html>
2. Духовенство в камуфляжі: як капелани служать у зоні АТО. URL: <https://opinionua.com/2018/02/28/duxovenstvo-v->

kamuflyazhi-yak-kapelani-sluzhat-u-zoni-ato/

3. Кучма Л. Д. Україна - не Росія. М: «Время». 2003. 560 с.
4. Психологічна травма і шляхи її подолання. URL: http://upsihologa.com.ua/Psihologichna_travma_i_shlya-frantsuaza.html
5. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / Навчальний посібник: М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, А.Ф. Косенко, Т.І. Кочергіна. Заг. ред. М.С. Корольчука. К.: Фірма «ІНКОС», 2002. С.196. 262 с.
6. Сулятицький І.В. Островська К.Осьодло В. Психолого - корекційний практикум травм війни: навч. посібник / І. Сулятицький... та ін. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 396 с.
7. Сулятицький І.В. Соціопсихологічні засади формування образу Захисника України Журнал «Virtus», Видавництво: СРМ «ASF» (Канада, Монреаль). October, Issue 17, 2017. С.68–72.
8. Шпет Г. Народ - произведение индивидов.// Декоративное искусство. 1990. №7. С.39-40.
9. Humberto Lopez. Chaplain, (Op Canadian Armed Forces) Theme: You Are Not Alone (Ви не самотні) / Матеріали круглого столу «Гуманітарні ресурси – родинам Захисників України» (капеланство, прикладна психологія, охорона здоров'я, юриспруденція). 07.02.2018, Львів. С.47-48.
10. ["Profile: Real Warriors and Resilience"](#), Real Warriors, accessed November 24, 2015.

Юр Вікторія, Островська Катерина. Особливості психокорекції порушень інтелектуального розвитку у дітей

Юр Вікторія - здобувач ступеня бакалавра спеціальності «спеціальна освіта» Львівського національного університету ім.І. Франка, ФПК-313
E-mail: yurviktoria27@gmail.com

Островська Катерина - професор кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи Львівського національного університету ім.І. Франка, доктор психологічних наук, академік академії наук вищої школи України, голова ЛОГО «Справа Кольпінга в Україні»

E-mail: kateryna.ostrovska@lnu.edu.ua

© Юр В., Островська К., лютий 2024.

Проаналізовано публікації іноземних та вітчизняних науковців в галузі психологічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Розкрито поняття «інтелектуальні порушення» у дітей, особливості розвитку мислення, пам'яті, уваги, уяви, емоційно-вольової сфери, основні аспекти та напрямки роботи з такими дітьми.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями; соціалізація дітей; корекційна робота; органічні ураження головного мозку; психічний розвиток.

Питання, пов'язані з дослідженнями інтелектуального розвитку, вважаються надзвичайно важливими у корекційній педагогіці. Найпоширенішою групою порушень психофізичного розвитку є розлади власне інтелекту [2]. У світі, за даними ВООЗ (2001), загальна поширеність порушення інтелектуального розвитку знаходиться в межах 2,5-3,0% населення всіх вікових груп. Динаміка поширеності характеризується тенденцією до

збільшення, особливо її легких форм. Про це свідчать статистичні дані з усіх країн світу. Це робить вирішення питання про надання максимально ефективної корекції і психологічної допомоги людям з інтелектуальними порушеннями дійсно важливим.

У нашій країні навчальний процес дітей з порушеннями інтелектуального розвитку відбувається в спеціальних закладах: спеціальні школи, школи-інтернати, навчально-реабілітаційні центри. Віднедавна діти з особливими освітніми потребами отримали повне право на навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [1]. У будь-якому випадку і де б не навчалися ці діти їм необхідна психокорекційна допомога. А для її ефективності корекційний педагог має знати не тільки визначення порушення інтелекту, а й його особливості, бо вони впливатимуть на весь корекційний процес. Тому що порушення інтелекту – це не просто зменшення розумових здібностей, а повна зміна психіки, особистості, сприймання.

За Міжнародною класифікацією психічних і поведінкових розладів 10-го перегляду порушення інтелектуального розвитку – це стан затриманого або неповного розвитку психіки, що характеризується порушеннями тих здібностей, які виявляються в період дозрівання і забезпечують загальний рівень інтелектуальності, тобто когнітивних, мовленнєвих, моторних та соціальних здібностей [5, с. 51].

Важливою є проблема соціальної адаптації, яка залежить від ступеня вираженості порушень інтелектуального розвитку, а також від клінічних проявів коморбідної патології, навчання дітей, в старшому віці

працевлаштування. Особливі складнощі виникають у віддалених селах.

Фахівці, які вивчають цю категорію дітей, виділяють порушення інтелектуального розвитку не як захворювання, а як стан психічного недорозвитку, який характеризується різноманітними ознаками як у клінічній картині, так і в комплексному виявленні фізичних, психічних, інтелектуальних, емоційних якостей (Певзнер М.С., Власова Т.О., Чуковський В. І.). Вивченням питань порушень інтелектуального розвитку також займалися такі вчені й педагоги як: Синьов В.М., Рубінштейн С. Я., Єременко І. Г., Сухарева Г. Є., Виготський Л. С. та багато інших. Варто також зазначити, що особливу значущість для психологічної корекції дітей з проблемами в розвитку мають дослідження А. Адлера [3].

В даному контексті, розглянемо деякі основні аспекти та напрямки роботи з такими дітьми:

Розуміння порушень інтелектуального розвитку: Важливо мати глибоке розуміння різних типів та рівнів інтелектуальних порушень, таких як дислексія, дисграфія, дискалькулія, аутизм, синдром Дауна та інші. Кожен з цих порушень потребує індивідуалізованого підходу та специфічних методик навчання та корекції.

Розвиток індивідуальних навичок: Важливо створювати програми, спрямовані на розвиток індивідуальних навичок у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Це може включати розвиток мовлення, моторики, соціальних навичок та інших важливих аспектів.

Інклюзивна освіта: Забезпечення доступу до якісної

освіти для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у межах інклюзивної освітньої системи. Важливо створювати умови, де ці діти можуть навчатися разом зі своїми здоровими ровесниками, отримуючи необхідну підтримку та адаптації.

Індивідуалізована психокорекція: Врахування індивідуальних потреб кожної дитини з порушеннями інтелектуального розвитку при розробці програм психокорекції. Це може включати психологічну підтримку, терапію мовлення, заняття з логопеда, арт-терапію та інші методи.

Сприяння самореалізації: Створення умов для самореалізації та розвитку потенціалу кожної дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Важливо відстежувати прогрес та досягнення кожної дитини, підтримувати їх у самовираженні та розвитку власної особистості.

Партнерство з батьками: Співпраця з батьками дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є невід'ємною частиною успішної корекційно-розвивальної роботи. Важливо забезпечити батькам доступ до інформації, підтримувати їх у вихованні та надавати необхідну психологічну та консультативну допомогу [1].

Загальний підхід до роботи з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку повинен бути комплексним, індивідуалізованим та спрямованим на максимальне розкриття їхнього потенціалу та підготовку до самостійного життя в суспільстві.

Список джерел:

1. Войтюк І. В. Своєчасне правильне виявлення патології - перший успішний крок до корекційного навчання розумово від-

сталих дошкільників // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 24. С. 43-48. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7529/Voytyuk.pdf;jsessionid=39FCC9B0415E97E6ABC56AD2906E6FF0?sequence=1>

2. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с. (Інклюзивне навчання).
3. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: https://studopedia.su/10_11116_vidi-rozumovoi-vidstalosti.html
4. Клінічна форма інтелектуальних порушень. URL: <https://studfiles.net/preview/5602049/>
5. Каут Н.М. Основи дефектології та логопедії : тексти лекцій / Наталія Каут. Дрогобич : Вид-во Дрогобицького ДПУ ім. І.Франка, 2012 р. 372 с.

Правова допомога особам, постраждалим внаслідок війни в Україні

**Федорчак Софія, Андрейко Богдана.
Правова допомога учасникам воєнних дій та
постраждалим внаслідок війни в Україні**

Федорчак Софія - здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» Львівського національного університету ім. І.Франка, ФПЛ-21
E-mail: sophiafedorchak14@ukr.net

Андрейко Богдана - доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету ім. І.Франка, канд. психол. наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3769-5630>
E-mail: bohdana.andreyko@lnu.edu.ua

© *Федорчак С., Андрейко Б., лютий 2024.*

Війна в Україні стала причиною численних порушень прав людини та глибоких травм для місцевого населення. У зв'язку з цим виникає необхідність в ефективній правовій допомозі особам, що постраждали внаслідок цього.

Війна в Україні, а особливо в східних регіонах стала причиною численних порушень прав людини, включаючи порушення прав на життя, свободу та безпеку особи, а також доступ до справедливого судочинства. Багато людей також стали жертвами примусових переміщень та порушень прав на майно.

Забезпечення доступу до правової допомоги. Для забезпечення прав громадян, постраждалих внаслідок війни, необхідно розглядати можливості надання безкоштовної або субсидійної правової допомоги. Це

може включати консультації з питань правового захисту, представництво в суді, а також підтримку у врегулюванні питань щодо майнових прав та компенсацій.

Правозахисні організації мають важливу роль у наданні допомоги та захисту постраждалим. Вони можуть надавати юридичну консультацію, вести адвокатську практику, а також здійснювати моніторинг порушень прав людини та вести роботу з урядом для впровадження необхідних законодавчих змін. Важливою складовою забезпечення правової допомоги постраждалим є системна реформа правової системи.

Важливість міжнародної підтримки. Міжнародна спільнота також відіграє важливу роль у забезпеченні правової допомоги постраждалим внаслідок війни в Україні. Це включає фінансування допомоги, надання технічної підтримки та моніторингу порушень прав громадян.

Роль освіти та інформаційної кампанії. Важливою складовою успішної юридичної допомоги є інформування громадськості про їхні права та можливості отримання допомоги. Організація освітніх заходів та інформаційних кампаній може сприяти усвідомленню населення своїх прав та можливостей їх захисту.

Окрім осіб, які постраждали внаслідок війни, необхідно також надати юридичну допомогу учасникам воєнних дій, включаючи військовослужбовців, добровольців та їхні сім'ї. Це може включати підтримку у вирішенні питань соціального забезпечення, медичного обслуговування та реінтеграції до цивільного життя.

Напрошується висновок про те, що з метою

ефективного забезпечення цієї допомоги постраждалим внаслідок війни в Україні необхідно вжити комплексу заходів, спрямованих на системне удосконалення правової системи, підвищення законопальної грамотності населення та підтримку учасників війни. Це вимагатиме зусиль як з боку уряду, так і з боку громадських організацій та міжнародної спільноти. Тільки таким чином можна забезпечити справедливість та відновлення прав людини для тих, хто постраждав внаслідок війни в Україні.

Список джерел:

1. Говоруха О., Козьяков І. Актуальні питання реалізації принципів надання безоплатної правової допомоги. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. № 1. С. 107–116
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (22.08.2022). URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-humanrights-full-version>
3. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні: указ Президента України від 9 черв. 2006 р. // Урядовий кур'єр. 2006. 21 черв. №114.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Психологічні виміри культури, економіки, управління:
науковий журнал

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management:
Science Journal

ISSN 2409-1375

Випуск 26

Керівник проєкту, відповідальний редактор
О.М. Лозинський.

Ідея проєкту, макет, комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки, підготівка до друку ГО «Львівський аналітичний дім». Ідентифікаційний код 34167033.

Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи:
серія АОО №760926

Для листування E-mail: lviv-forum@ukr.net

Підписано до друку 05.03.2024 р. Формат 60х84/16.
Папір друк. Друк на ксероксі. Гарнітура Palatino Linotype.
Ум. друк. арк. 8,9. Тираж 100.

Друк Видавництво ЛНУ ім. І.Франка, 79000, Львів, вул. Дорошенка, 41.